

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Orální historie - Soudobé dějiny

Bc. Ivana Vránková

Jak se žilo poté.

**Návrat československých politických vězňů zpátky do
společnosti**

The Life Afterwards.

The Return of Czechoslovak Political Prisoners to Society.

Diplomová práce

Praha 2012

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Tomáš Bouška, Ph.D.

Bibliografický záznam

VRÁNKOVÁ, Ivana. *Jak se žilo poté. Návrat československých politických vězňů zpátky do společnosti*. Praha, 2012. 113 str. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Orální historie soudobých dějin. Diplomové práce. Vedoucí diplomové práce PhDr. Tomáš Bouška, Ph. D.

Anotace

Diplomová práce „Jak se žilo poté. Návrat československých politických vězňů zpátky do společnosti“ pojednává o způsobech integrace československých politických vězňů 50. let po propuštění z vězení zpátky do společnosti. V konceptuálním rámci mé práce se snažím nastínit politicko-historickou situaci v Československu 50. let. Diskutuji význam pojmu politický vězeň a věnuji se podmínkám v československých věznicích a pracovních táborech. Okrajově pak sleduji také strategie, na základě kterých se politickým vězňům pravděpodobně podařilo vyrovnat se s touto novou a nechtěnou životní situací ve vězení. Tyto témata sice nejsou pro zaměření mé práce primární, ale abychom dokázali pochopit, jaké problémy měli političtí vězni s integrací zpátky do společnosti a s jakými existencionálními aspekty se museli po svém návratu z vězení vyrovnávat, měli bychom znát i širší kontext, konkrétně zejména to, co se dělo před jejich zatčením, během jejich věznění a jaké podmínky zde panovaly. Ve své práci dále demonstruji metodu orální historie a poukazuji na specifika svého vlastního výzkumu. V obecné rovině se zaměřuji na dobu, kdy se moji narátoři a narátorky po propuštění z vězení dostávali do většinové společnosti a s jakými faktory se v této době museli vyrovnávat. Konkrétně se zaměřuji zejména na rodinné a přátelské vazby, které byly po propuštění z vězení jistým způsobem narušeny a problematiku při hledání nového zaměstnání, kdy byli moji narátoři a narátorky na základě svých výpovědí okolní společností nejvíce stigmatizováni. Ve své práci se nesnažím formulovat obecná pravidla či fakta, ale nashromáždit dostupné informace a interpretace k životním příběhům respondentů, na jejichž základě může každý dojít ke svému individuálnímu poznání.

Annotation

The Master's thesis “The Life Afterwards. The Return of Czechoslovak Political Prisoners to Society” is concerned with the topic of the re-integration of Czechoslovak political prisoners of the 1950s back into society after their release from prison. In the conceptual framework I provide the political and historical background of the Communist Czechoslovakia during the 1950s. I discuss the concept of political prisoner and describe the living conditions in prisons and labor camps. As observed from their narration, I also briefly outline the various strategies employed by political prisoners in their attempts to deal with imprisonment.

Although the descriptions of the respondents' arrests and events that had led up to them are topics not directly concerned with the primary topic of my thesis, they are included, because they are vital in understanding the existential and other re-integration-related problems these prisoners faced.

In my research, I employ the qualitative method of oral history. I focus on the time period when the interviewees were released from prison and try to describe the numerous issues they faced and had to deal with. More specifically, I focus on family and friendship relations, which had been often disrupted and the issue of seeking a new employment, an area of life in which the respondents were stigmatized the most. In my conclusion, I do not attempt to put forward any general truths, but rather present the various insights that arose from the life stories of the interviewees. I try to offer their context and interpretation which can serve as a contribution to knowledge already gathered in this area of study.

Klíčová slova

Politický vězeň, politické perzekuce, komunistické věznice a trestanecké tábory, amnestie, integrace do společnosti, rodina, přátelství, zaměstnání, rehabilitace, orální historie, životní příběhy.

Keywords

Political prisoners, political persecution, communistic prisons and camps, amnesty, integration into the society, family, friendship, employment, oral history, life story.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury. Současně souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné či elektronické podobě.

V Praze dne

Bc. Ivana Vránková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu mé diplomové práce, PhDr. Tomáši Bouškovi, Ph.D. za inspiraci, cenné podněty a věcné konzultace, které mi v průběhu psaní práce poskytoval. Dále děkuji kolegům z o. s. Politický vězni.cz, jmenovitě zejména Jaroslavu Vaňousovi, kteří mi byli důležitou oporou a poskytovali mi cennou zpětnou vazbu k tématu mé práce. Rovněž bych chtěla poděkovat celé katedře Orální historie soudobých dějin FHS UK v Praze za její existenci. Tento obor a jeho pedagogové mě dále profesně nasměřovali k tomu, co považuji za důležité a co mě baví. V neposlední řadě děkuji všem narátorům a narátorkám, kteří mé práci poskytli rozhovor a vyprávění, ze kterých jsem mohla čerpat. Zvláštní poděkování patří mým rodičům za jejich trpělivost a podporu, kterou mi během studia dávali.

Obsah

1. ÚVOD	9
2. KONCEPTUÁLNÍ RÁMEC	12
2. 1. Politické perzekuce v komunistickém Československu	12
2. 2. Politický vězeň	14
2. 2. 1. Rozmanitost vězeňské společnosti v komunistických kriminálech.....	15
2. 2. 2. Definice politického vězně.....	17
2. 3. Trestanecké pracovní tábory a věznice	19
2. 4. Život ve vězení	25
2. 4. 1. Fyzický a psychický teror	26
2.4.2. Ochranné faktory proti politickému násilí.....	29
3. METODOLOGIE.....	33
3. 1. Metoda orální historie	33
3. 2. Etika výzkumu	35
4. SPECIFIKA VÝZKUMU	37
4. 1. Výběr tématu.....	37
4. 2. Získání narátorů a jejich charakteristika	38
4. 3. Osoby narátorů – biogramy.....	43
4. 3. 1. Plk. v. v. Rudolf Macek	43
4. 3. 2. Josef Celba ml.	45
4. 3. 3. René Dlouhý.....	48
4. 3. 4. Sestra Marie, rodným příjmením Šťastná	49
4. 3. 5. Sestra Milena, rodným jménem Marie Maixnerová.....	51
4. 3. 6. Robert Roy Budway	52
4. 4. Vedení rozhovorů.....	55
5. NÁVRAT POLITICKÝCH VĚZŇŮ PO PROPUŠTĚNÍ Z VĚZENÍ ZPÁTKY DO SPOLEČNOSTI.....	58
5. 1. Amnestie	58
5. 2. Rehabilitace.....	61
5. 2. 1. Rehabilitace a angažovanost bývalých politických vězňů v roce 1968	62
5. 2. 2. Rehabilitace 90. let.....	65

5. 2. 3. Třetí odboj.....	67
5. 3. Integrace politických vězňů zpátky do společnosti.....	69
5. 3. 1. Zákon mlčení.....	69
5. 3. 2. Integrace do společnosti.....	71
5. 4. Rodina.....	75
5. 4. 2. Přátelství.....	82
5. 5. Zaměstnání.....	87
6. ZÁVĚR.....	94
LITERATURA.....	97
PŘÍLOHY.....	106
Příloha č. 1: René Dlouhý – Přihláška do výběrové školy.....	106
Příloha č. 2: Robert Roy Budway – The Washington Post – novinové články.....	108
Příloha č. 3.: Josef Celba – Prohlášení o agenturní spolupráci.....	112

1. ÚVOD

Ve své diplomové práci se věnuji problematice návratu československých politických vězňů z komunistických vězení a pracovních táborů zpět do společnosti. Jinými slovy, budu se zabývat jejich způsoby integrace do civilního života po propuštění na svobodu. Zajímá mě především, s čím vším se tyto lidé museli v důsledku jejich věznění vyrovnávat.

Život politických vězňů po jejich propuštění dosud nebyl na české akademické půdě primárním objektem zájmu. Jak uvádí Françoise Mayer, většina historických prací se stále zaměřuje na podmínky ve věznicích a pracovních táborech (MAYER 2009). Těžkostmi spojenými s návratem do společnosti po propuštění z vězení se zabývá jen okrajově. V poslední době se však objevilo již několik převážně studentských prací, zabývajících se dopady a traumaty věznění na každodenní život bývalých politických vězňů po jejich propuštění na svobodu. Jmenovitě se jedná o práci Kristýny Buškové, která se snaží zaplnit mezery v české psychologické literatuře a svým komentářem přispět k porozumění, jak vězení 50. let v Československu ovlivnilo život šesti zkoumaných politických vězeňkyň, a pomocí jaké strategie se jim podařilo vězení přežít (BUŠKOVÁ 2009: 46). Další autorkou, zabývající se podobným tématem v rámci své diplomové práce je Hana Wohlgemuthová, která se v sociálním kontextu zabývá problematikou stigmatizace bývalých politických vězňů a jejich rodin (WOHLGEMUTHOVÁ 2008). Další krok učinil Michal Louč, který metodou orální historie analyzoval vyprávění bývalých politických vězňů, přičemž se zaměřil na jejich každodenní zkušenosti ze života po propuštění, na způsoby dosažení jejich pracovních cílů a vzdělání (LOUČ 2011: 73 – 82). Tématu aktivit politických vězňů po návratu z vězení se ve své disertační práci ve dvou podkapitolách, nazvaných Trvalé následky (politického) věznění a vzpomínky na Jáchymov, okrajově věnoval také Tomáš Bouška (BOUŠKA 2012: 170 – 178). V neposlední řadě bych pak chtěla zmínit v současné době připravovanou disertační práci Kláry Pinerové s názvem „Rehabilitace a život po propuštění nekomunistických obětí stalinistických represí v Československu“.

Téma své diplomové práce jsem si vybrala proto, že i přes jmenované autory stále pociťuji informační mezery v historické, politologické i psychologické literatuře,

zabývající se každodenním životem bývalých politických vězňů po jejich propuštění, potažmo způsoby vyrovnání se s jejich minulostí, které bych touto prací chtěla alespoň částečně zaplnit. V druhé řadě jsem si toto téma vybrala i z osobních důvodů. Pro o. s. Političtí vězni. cz jsem v rámci své studijní a pracovní praxe nahrávala a zpracovávala orálně-historické rozhovory s bývalými politickými vězni a vězeňkyněmi. Napojila jsem se na pobočku Konfederace politických vězňů v Náchodě a získala tak kontakty na její další členy, kteří byli ochotni mi poskytnout své životní příběhy. Jsem si vědoma prchavosti dějin, toho, že pamětníci 2. světové války a 50. let mezi námi naneštěstí dlouho nebudou, většině z nich je více jak osmdesát let, a proto mi přišlo zcela neodkladné této možnosti využít. Považuji za důležité, aby příběhy těchto lidí posloužili jako příklad toho, čeho se můžeme z našich soudobých dějin poučit a čeho bychom se měli v budoucnu vyvarovat. Zároveň jsem si však vědoma, že vyprávění těchto pamětníků není objektivní pravdou o obrazu minulosti tak, jak se stala. Z životních vyprávění se můžeme spíše dozvědět, co si někdejší oběti politických perzekucí myslí, že se stalo. Zabýváme se tak poznáním přemýšlení o minulosti, nikoli faktickým popisem minulosti jako takové (VANĚK 2004).

Cílem mé práce je přispět k porozumění toho, jak se bývalý politický vězeň cítil po návratu z vězení v komunistické společnosti, jaký byl jeho každodenní život po propuštění, s jakými společensko-psychologickými aspekty se musel vyrovnávat. Konkrétně budu ve své práci zkoumat integraci politických vězňů po jejich propuštění zpátky do společnosti (Jak se k nim společnost v jejich kraji stavěla?), přenos stigmatizace na jejich rodinné příslušníky a přátele (Udrželi si bývalí političtí vězni přátelské vazby, probíhající před zatčení nebo se přiklonili spíše ke komunitě ostatních politických vězňů? Zúžil se kruh jejich přátel? Zůstali uzavřeni v rodinném kruhu?); obtížnost získání práce, odpovídající jejich kvalifikaci; a v neposlední řadě se okrajově zaměřím také význam rehabilitací a uznání protikomunistického odboje. Nepředpokládám, že přečtením této práce můžeme úplně pochopit to, čím si bývalí političtí vězni po propuštění z výkonu trestu prošli. Doufám však, že můj výzkum alespoň nastíní základní prožitky z doby po jejich návratu, které mohou dále napomoci k utřídění si povědomí o dané historické etapě. Pro bývalé politické vězně pak má

analýza může vést k možné sebereflexi, s kterou se mohou buď ztotožnit, nebo ji odmítnout.

Pro svůj výzkum jsem zvolila metodu orální historie, kterou podrobněji rozebírám spolu s dalšími specifiky mého výzkumu v druhé části mé diplomové práce. Celkem jsem ve své studii spolupracovala s šesti narátory a narátorkami, z toho čtyřmi muži a dvěma ženami. Pět z narátorů bylo zatčeno v průběhu 50. let, jeden pak v 60. letech. Jejich tresty se pohybovalo od šesti měsíců po 12,5 roku. Jejich osudy jsem zaznamenala metodou životopisných vyprávění, jejichž audio nahrávky a původní přepisy rozhovorů jsou uloženy v Centru orální historie ÚSD AV ČR. Nepředpokládám, že výsledky mé studie jsou aplikovatelné na celou populaci bývalých československých politických vězňů 50. let, což ani v orálně-historickém výzkum nepovažuji za směrodatné či dokonce proveditelné. Očekávám však, že mé poznatky budou sloužit jako doplnění k ostatním pramenům a pomohou nám lépe ilustrovat potíže, s kterými se museli bývalí političtí vězni vypořádávat nejen během svého věznění, kterému je v literatuře věnován již velký prostor, ale i při integraci do společenského života po jejich propuštění z vězení.

Než se ve své práci pustím do popisu pracovní metody a analýzy vybraných aspektů shromážděného empirického materiálu, ráda bych se v rámci následující kapitoly pokusila vymezit základní pojmy a témata, jejichž znalost považuji za důležitou pro téma mé práce. Zároveň tuto spíše teoretickou část své práce doplňuji o interpretaci praktických zkušeností a zážitků mých narátorů.

2. KONCEPTUÁLNÍ RÁMEC

Komunistickému převratu, politickým procesům a represivnímu aparátu se věnuje řada historiků. Namátkově jsou jimi například Tomáš Bursík (2006, 2009), Zora Dvořáková (1992), Karel Kaplan (1990, 1998), Jiří Pernes (2008) a Petr Radosta (1993).

V následující části práce tyto autory nebudu podrobně rozebírat, protože v tématu mé práce na to není dostatek prostoru. Pokusím se však alespoň v obecné rovině nastínit společensko-historickou situaci 50. let 20. století ve vztahu k fenoménu vězeňství.

V této době byla zatčena a vězněna většina mých respondentů. Konkrétně se budu zabývat politickými perzekucemi v komunistickém Československu, vymezím pojem slova „politický vězeň“ a popíši věznice a trestanecké tábory v Československu. Tyto témata sice nejsou pro zaměření mé práce primární, ale abychom dokázali pochopit, jaké problémy měli političtí vězni s integrací zpátky do společnosti po propuštění z vězení a s jakými existencionálními aspekty se musely vrovňovat, musíme znát i širší historický kontext, tedy to, co se dělo před jejich zatčením, během jejich věznění a jaké podmínky zda panovaly.

2. 1. Politické perzekuce v komunistickém Československu

Po komunistickém převratu v únoru 1948 Československo prošlo zásadními změnami, nevyjímaje vězeňství. „*Je budován nový společensko-ekonomický řád, jehož nedílnou součástí je diktatura jedné strany a jejího aparátu. Na svou ochranu si komunistický režim vytváří zákony, které měly za úkol tento nově budovaný systém bránit*“ (BURSÍK 2006: 8). Je nastolen režim s totalitními prvky, kde hrají zásadní roli politické procesy inscenované Státní bezpečností (StB), ve kterých hrají klíčovou roli sovětsí poradci. Dochází k masovému teroru, který vychází ze sovětského modelu:

„Sovětsí „odborníci“ působili jako režiséři systematického násilí v každém větším procesu zlidovělého soudnictví, trvale ovlivňovali výsledky a podle potřeby měnili přiznání vyslychaných. Většinu již tak odhodlaných pracovníků komunistického aparátu pobízeli k důraznějšímu a rafinovanějšímu potírání domnělého nepřítele.“ (BOUŠKA 2012: 17).

Od roku 1949 pak narůstal nejen počet sovětských poradců, ale i počet popravených. „V roce 1956 pracovalo v ozbrojených složkách ministerstva vnitra¹ padesát poradců, v předcházejících letech 1953 – 55 byl jejich počet ještě vyšší. Ve Státní bezpečnosti včetně krajských správ působilo v roce 1956 třicet devět expertů.“ (KAPLAN 1999: 25 – 32). Při soudních procesech s „nepřáteli státu“ bylo vyneseno 232 rozsudků smrti, z nichž bylo cca 178 poprav vykonáno. Celkový počet odsouzených v politických procesech pak činí okolo 220 – 230 tisíc lidí (VACULÍK, ČAPKA 2002). Do roku 1951 emigrovalo na Západ před zvůlí komunistického režimu na 25 tisíc osob (jedním z nich byl i jeden respondent této práce).

Historik Tomáš Bursík dodává, že Komunistická strana Československa si nezdala jen s bolševickými metodami a její praktiky přirovnává k praktikám nacistickým: „*Masové zatýkání, mučení při výsleších, násilné vyšetřování celých rodin, třídní justice, koncentrační zákon. V čem se liší nacistický koncentrační tábor v Německu v době masového pracovního nasazení vězňů a komunistický trestanecký tábor?*“ Hlavní rozdíl mezi nacistickým a komunistickým táborem je v rasové doktríně NSDAP a v tom, že nacistické tábory byly částečně vyhlazovací, kdežto komunistické výhradně pracovní.

Komunistický režim v Československu, stejně tak jako v dalších zemích bývalého Sovětského svazu, bral vězeňství jako nedílnou součást represivních prostředků vůči svým vlastním obyvatelům (BURSÍK 2006: 9). Byli uvězněni lidé aktivně bojující proti komunismu – vědomí členové třetího odboje, nebo byli uvězněni také lidé z důvodu třídní, názorové a politické odlišnosti, jiného sociálního postavení nebo náboženského přesvědčení, aniž by se do jakékoli formy „protistátní činnosti“ zapojili. Jmenovitě byli postiženi například představitelé církví a nekomunistických stran; diplomaté; univerzitní profesori a jejich studenti; představitelé nekomunistického odboje 2. světové války; vojáci zahraničních jednotek na Západě, kteří bojovali proti nacismu; čelní představitelé kulturního života (spisovatelé, básníci, umělci, novináři); zemědělci (tzv. „kulaci“). Z mých narátorů a narátorek byly dvě představitelkami

¹ V období 1948–1952 si správu vězeňských zařízení si rozdělvalo Ministerstvo spravedlnosti, Ministerstvo národní obrany a Ministerstva vnitra. V letech 1953–1968 bylo československé vězeňství sdruženo do správy Ministerstva vnitra (PINEROVÁ 2009: 21).

církve; jeden zemědělec; jeden příslušník armády, aktivně bojující proti komunismu; jeden Čecho-Američan, obviněný ze špionáže; a jeden mladík z továrnické rodiny.

Nejostřejší politická perzekuce, která rozbila veškerou protikomunistickou opozici v Československu, se odehrála mezi lety 1948² – 1953 (v této době bylo také zatčeno a odsouzeno 5 narátorů a narátorek mé práce). Tuto dobu pak můžeme rozdělit na několik etap. První etapa začala bezprostředně po únoru 1948 a jejím cílem bylo zajistit a zdůvodnit komunistický převrat. Druhá etapa je datována od podzimu 1948 do sklonku roku 1949. Cílem KSČ v této době bylo ovládnout všechny oblasti společenského života a zajistit si tak monopol moci. Třetí etapa trvala do jara 1953 a jejím cílem byla totální přestavba společnosti na základě sovětského modelu (BOUŠKA 2009: 7).

2. 2. Politický vězeň

Pojem „Politický vězeň“ je ústředním pojmem mé práce, a proto je vhodné jej na tomto místě vymezit. Jak byli političtí vězni definováni ze strany moci? Jak je definovala společnost a jak se defínují oni sami? Co to znamená být politickým vězněm? To všechno jsou otázky, které se promítají na pozadí mé práce. Termín politický vězeň ve své práci výhradně nazírám v kontextu komunistického Československa. Než se však dostanu k samotné problematice definice politického vězně, budu se v rámci následující podkapitoly krátce věnovat diferenciaci vězeňské subkultury v období komunistického Československa. Tato tematika mi přijde důležitá jednak proto, abychom dokázali pochopit rozdíly mezi jednotlivými vězni, a jednak proto, abychom nastínili možné dopady, vycházející ze společného soužití jednotlivých vězňů, na životní podmínky politických vězňů, se kterými se museli vyrovnávat.

² Pousta uvádí, že k zatýkání politických odpůrců došlo již během únorových událostí roku v roce 1948 (POUST: 1995). V jiných pramenech se dozvídáme, že zejména na Slovensku byla StB aktivní již v roce 1947 (JURČOVIČOVÁ 2011: online)

2. 2. 1. Rozmanitost vězeňské společnosti v komunistických kriminálech

Vězni, kteří se ve věznicích a pracovních táborech ve zkoumané době nacházeli, byli oficiálně děleni na kriminální, retribuční a státní (politické). Oproti zvyklostem v demokratických státech byly všechny skupiny těchto vězňů promíchány a byly tak ve vzájemné interakci (LOUČ 2009: 32). Tento faktor rovněž formoval psychiku politických vězňů a byl využit jako nástroj represe a útlaku vůči nim.

Kriminální vězni, tedy vrazi a zloději, byli často využíváni k terorizování politických vězňů. Rovněž ve vzpomínkách mých pamětníků pak převládá fakt, že kriminální vězni měli před vězni politickými jistá privilegia. To ilustrují také vzpomínky mých dvou narátorů, ve kterých jsou kriminální vězni navíc staveni na roveň s vykonavateli komunistické moci. Rudolf Macek vzpomíná:

R. M.³: „Bylo ctí pro zločince, že mu byla dána vždycky přednost, ať už to bylo na táboře, jak jsem vám vykládal příběh s Šarkézim⁴: „Já jsem zloděj, já jsem váš člověk.““

Obdobný postoj zachycuje také vyprávění Reného Dlouhého:

R. D.: „Pak mě tam šoupli na noc takového tuláka, který ukradl v noclehárně deku (...). Byl takový od houpaček, snědý, ale nebyl zaručeně zlý člověk. Brzy ho propustili, protože byl jejich sociálně spjatý soukmenovec.“

Další narátorka, sestra Marie pak vypovídá o tom, že kriminální vězni budili nejen v očích politických vězňů, ale především v očích dozorců a dozorkyň strach:

M. Š.: „Já vím, že jsem byla s jednou, ale nebyla státní, politická, na jedny cele a teď mi povídá: „Maruško, vidíte, jak se mě bojí?“ Chodili jsme v tom úzkém prostoru na procházce sem a tam a ona se jen tak ohnula. Měla jste vidět, jak dozorkyně nevěděla, jestli o ní něco hodí.“

³ V celé své práci označuji citace svých narátorů a narátorek jejich iniciály.

⁴ Citace nepřepisované části rozhovoru s panem Mackem: „Přišel jeden mukl za osvětovým důstojníkem, tomu jsme říkali „Šenehanz“, a ten mu říká: „Šarkezi, co zase chcete?“, „Dejte mi balíček, veď já nejsem politický, já som cikán, zloděj, já som váš člověk.“

O soužití s kriminálními vězni – vrahy hodně vypovídají i memoáry Dagmar Šimkové, v nichž autorka líčí způsoby, kterými vraždily její spoluvězeňkyně, a pocity, které vyvolávalo soužití vražedkyň a politických vězeňkyň na jedné cele (od strachu, přes odpor, po jistou formu soucitu) (ŠIMKOVÁ 2007: 34, 52, 55). Obě mé respondentky, sestra Marie a sestra Milena, naopak od jiných výpovědí na kriminální vězeňkyně vzpomínají pozitivně:

M. M.: „Byli jsme všichni vězni dohromady, a tak to bylo dobrý. Nijak se to neoddělovalo, spíš jsme si vycházeli vstříc.“

M. Š.: „Měly jsme vztah i s těmi, co byly odsouzeny jako vražedkyně, prostitutky. Zašly až příliš daleko, ale touha po dobru v nich je, taková jiskřička (...). Já osobně jsem na ně měla dost kladný vliv. Přebíhaly do našeho oddělení přes tu hlavní ulici, což kdyby je chytli... Ta jedna říkala: „Ti státní nepoznali, že já nejsem státní vězeň, protože já jsem zaťukala, když jsem šla dál“ (...). Když se člověk do nich vcítí, tak je musí mít rád a oni to poznají.“

Shrnu-li výše zmíněné interpretace, zkušenosti s kriminálními vězni se v jednotlivých literárních pramenech a výpovědí pamětníků liší. Jejich vzájemné vztahy mají individuální charakter. Jednou kriminální vězni sloužili jako nástroj politické perzekuce, jindy se přizpůsobovali normám politických vězňů. Přesto jejich společné soužití zanechalo své stopy.

Nová skupina odsouzených, retribuční vězni, vznikla po roce 1945. Jednalo se o československé občany a Němce, kteří byli odsouzeni za své činy za války, kdy mnoha z nich kolaborovala s nacistickým režimem (více viz STANĚK 2002). Retribuční vězni byli zpočátku nejvíce nenáviděnou skupinou. Tato nenávisť se však brzy obrátila proti příchozím politickým vězňům. Ve věznicích pak paradoxně docházelo k setkání například dřívějších dozorců koncentračních táborů a jejich vězňů (ŠIMKOVÁ 2007: 41). Moji respondenti neuváděli žádnou přímou zkušenost s retribučními vězni, ale například studie Michala Louče vykazuje dvojí zkušenost, jak negativní, tak pozitivní (LOUČ 2009: 35).

Počet politických vězňů v komunistickém Československu rychle narůstal. Jak uvádí Ludmila Petrášová, k datu 15 května 1950 již političtí vězni nad ostatními skupinami převažovali: „Z celkového počtu 32 638 vězňů bylo 11 026 politických, 10 621 retribučních, 9 636 kriminálních a 1 357 odsouzených za černý obchod“ (PETRÁŠOVÁ 1994: 337),

Shrnu-li, v této podkapitole jsem chtěla poukázat především na to, že v námi zkoumaném období byli političtí vězni, z dnešního pohledu napříč své nevinně, „považováni za nejnebezpečnější skupinu vězňů, proti kterým je nutné vést třídní boj i za dmi věznic a pracovních táborů“ (LOUČ 2009: 36). Ve vězeňské hierarchii jim bylo režimem přisouzeno nejnižší místo. Legalizace „třídního“ principu umožnila rozdílný přístup k vězněným osobám a kruté zacházení s politickými vězni, jejichž počet rychle narůstal. Kriminální vězni byli často naopak protěžováni a z pouónorové situace v Československu profitovali. Jejich zločiny byly přičítány zkažené kapitalistické společnosti (DVOŘÁKOVÁ 1992: 128).

2. 2. 2. Definice politického vězně

Obecně je definice politického vězně poměrně široká a jak ukazuje Tomáš Bursík i komplikovaná:

„Vůbec definice pojmu politický vězeň je velikým problémem. Komunistický právní systém takovou kategorii nechtěl znát a v praxi ji vůbec neuznával. Na vězně odsouzeného za tzv. protistátní trestné činy pracovníci SNV často nazírali s mnohem větším despektem než např. na vraha člověka. Příliš jasno do věci nevnese ani dělení na odsouzené podle I. hlavy zvláštní části trestního zákona a na ostatní. Nejen Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných (VONS) ústy Petra Uhla v osmdesátých letech upozorňoval na záměrně „gumové“, všeobecné formulace jednotlivých paragrafů, umožňujících odsoudit kohokoliv za jakýkoliv projev nesouhlasu s totalitním komunistickým režimem, resp. vykonání občanských, politických a kulturních práv. V zájmu politické represe bylo možné zneužít celou řadu paragrafů trestního zákona.“ (BURSÍK prosinec 2006).“

V jiné své práci Tomáš Bursík uvádí, že důkazem perzekučního charakteru komunistického režimu byl nechvalně proslulý zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově

demokratické republiky, kterému předcházela zákon č. 50/1923 Sb. (ten byl považován za zastaralý, obsahoval nižší výměru sazby trestů, a proto jej bylo třeba nahradit zákonem novým, tvrdším). Na počátku srpna 1950 pak vešel v platnost nový trestní zákon č. 86/1950 Sb., který ve své I. hlavě v mnohém navazoval na zákon č. 231/1948 Sb. (BURSÍK 2009: 31). Podle těchto uvedených zákonů můžeme rovněž identifikovat politického vězně.

Pokud se stejně jako Tomáš Bouška, který se ve své disertační práci také definici pojmu politického vězně zabývá (BOUŠKA 2012: 19 – 26), podíváme na webové stránky Konfederace politických vězňů, kterou podrobněji rozebírám v empirické části mé práce a která s jednou výjimkou sdružuje všechny mé narátory, dojdeme k následující definici:

„Politickým vězněm je občan, který byl v období od 25. února 1948 do konce roku 1989 odsouzen československými soudy pro politický odboj nebo politický odpor proti komunistickému režimu za činy a jednání, které lze podle zákona č. 119/1990 Sb. a zákona 198/1993 Sb., kvalifikovat jako politicky motivované.“⁵

Jádro politického vězně podle této definice tedy spočívá v zákoně č. 119/1990 o soudní rehabilitaci a v zákoně č. 198/1993 o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. Tyto zákony však vězeňskou identitu politického vězně nedefinují (BOUŠKA 2012: 24). Právní řád ČR, podobně jako KPV ČR, politickým vězněm rozumí toho občana, který byl vězněn v období mezi 25. únorem 1948 a 1. lednem 1990, jehož rozsudek byl zrušen podle zákona č. 119/1990 nebo č. 198/1993.⁶

Sami političtí vězni svou identitu nazývají nejčastěji zkratkou MUKL, tedy Muž určený k likvidaci, kterým, jak již bylo řečeno, se mohl stát každý, kdo se znelíbil tehdejšímu režimu, počínaje třídním původem, „nesprávnými“ politickými názory, přes náboženské vyznání, pokus o emigraci, po aktivní účast v odboji (GAĎOUREK,

⁵ Oficiální webová stránka KPV ČR. [online] Dostupné z: <<http://www.kpv-cr.cz/>> [citováno 18. května 2012].

⁶ 261/2001 Sb. ZÁKON ze dne 10. července 2001 o poskytnutí jednorázové peněžní částky účastníkům národního boje za osvobození, politickým vězňům a osobám z rasových nebo náboženských důvodů soustředěným do vojenských pracovních táborů a o změně zákona č. 39/2000 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky příslušníkům československých zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939 až 1945. § 2. [online] Dostupné z: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/>> [citováno 5. května 2012].

NEHNĚVEJSA 1997). Tomáš Bouška definici MUKLA doplňuje tím, že někteří pamětníci zaměňují pojem „likvidace“ pojmem „lopata“, čímž význam zkratky posouvají (BOUŠKA 2012: 25). V návaznosti na předchozí podkapitulu, Michal Louč ve své diplomové práci dochází k zjištění, že politický vězeň se vyděluje ze skupiny ostatních vězňů tzv. nepsaným kodexem cti, který se projevuje v antikomunistickém postoji. Političtí vězni se odmítali jakýmkoli způsobem paktovat s komunistickým režimem a spolupracovat. Zároveň si vytvořili také „vlastní morální kodex, kterým se řídili. Mezi pravidly bylo nebonzovat, pomáhat si a podobně“ (LOUČ 2009: 38). Tyto kodexy pak vymezovaly jejich identitu, která se formovala nejen v průběhu jejich věznění, ale i po propuštění na svobodu: „Na sklonku 50. a v 60. letech propuštění vězni se často velice obtížně zařazovali do společnosti, byli poznamenáni stigmatem nepřítele režimu a navíc byli propuštěni pouze podmíněčně s mnohaletou podmínkou. Tyto a další faktory vedly k tomu, že se značná část vězňů 50. let proti režimu v následujících dekadách již nevymezila.“ (LOUČ 2010: 58). Stejně morální a etické kodexy zaujímala také většina mých respondentů. Těmto kodexům, které politickým vězňům pomáhali vyrovnat se s jejich osudem a konkrétním faktorům, kterým byli po propuštění na svobodu vystavováni, se budu více věnovat v rámci výzkumné části mé práce.

Mám-li s pomocí výše zjištěných informací vymezit pojem „politický vězeň“ tak, jak mu rozumím v kontextu mé diplomové práce, pak jde o bývalé politické vězně československého komunistického režimu, kteří byli odsouzeni v období mezi 25. únorem 1948 a koncem roku 1989 na základě zákonů č. 50/1923 Sb., č. 231/1948 Sb. a č. 86/1950 Sb., jejichž rozsudky byly zrušeny podle zákonů č. 119/1990 Sb. nebo 198/1993 Sb. Prošli československými komunistickými věznicemi nebo trestaneckými tábory a v době pořizování rozhovorů byli s výjimkou narátora čecho-amerického původu, žijícího převážnou část svého života v zahraničí, členy KPV ČR. Všichni moji narátoři a narátorky se navíc jako političtí vězni sami označují.

2. 3. Trestanecké pracovní tábory a věznice

Ve své práci považuji za důležité alespoň ve stručnosti nastínit život a podmínky v československých komunistických věznicích. Abychom dokázali lépe pochopit život

politických vězňů po jejich propuštění na svobodu, musíme znát i to, v jakých podmínkách byli během svého věznění nuceni žít a odkud tedy jejich předpokládané problémy, které museli následně po propuštění na svobodu překonávat, pramení. V této části práce se budu věnovat výčtu a stručné charakteristice nejznámějších československých věznic a táborů nucených prací. V následující kapitole pak nastíním životní podmínky ve vězení.. Trestanecké pracovní tábory a věznice, které se týkají mých narátorů, více popisují v poznámce pod čarou.

Doba po únoru 1948 je označována jako nová etapa ve vývoji vězeňství, které se začalo měnit podle sovětského vzoru v součást represivního aparátu totalitního komunistického režimu (KÝR, JANÁK 2004: 1–4). Jednalo se o dobu s největším počtem vězněných v historii československého vězeňství. Počátkem roku 1953 bylo v 355 věznicích a pracovních táborech 46 tisíc vězňů, z toho téměř 15 tisíc v tzv. trestaneckých pracovních táborech (TPT).

Tento termín používá také Tomáš Bursík, který jej převzal jako název pro tábory uváděné v úředních pramenech z let 1949 – 1950 (PETRÁŠOVÁ 1994: 344). Tento typ totalitní vězeňské instituce začal rychle růst vedle naplněných kamenných věznic v řadě míst bývalého Československa, nejen v oblastech s výskytem uranu. Důvodem existence trestaneckých pracovních táborů při uranových dolech byl zásadní nedostatek pracovních sil v uranovém průmyslu a dále vzrůstající zájem Sovětského svazu o československý uran na výrobu jaderných zbraní. Masivní nasazení vězeňské pracovní síly na otrockou práci v dolech se stalo nejen účinným nástrojem teroru proti vlastnímu obyvatelstvu, ale znamenalo i významnou finanční úsporu nákladů při těžbě těchto strategických surovin (BURSÍK 2007: 162)

Názvy táborů při uranových dolech byly většinou odvozovány od názvu dolů, kde vězni pracovali. Mezi nejznámější nechvalně proslulé tábory v oblasti Jáchymova patřily Rovnost⁷, Bratrství, Nikolaj⁸, Svornost, na Příbramsku pak tábor Vojna a Bytíz⁹.

⁷ NPT **Rovnost** (krycí označení „P“) byl založen dne 15. 9. 1949. Velitelem tábora byl prozatímně ustanoven štábní strážmistr Brouček z tábora Vykmánov. Pozdějším velitelem tohoto tábora byl št. stržm. František Paleček. Tábor byl zrušen k 1. červnu 1961. V současné době stojí na místě tábora chatová osada, která slouží k rekreačním účelům. Srovnej: BOUŠKA, Tomáš, PINEROVÁ, Klára, LOUČ, Michal. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*, cit. dílo, s. 342.

⁸ Nikolaj byl také nejvýše položeným táborem (1004 m. n. m) (PETRÁŠOVÁ 1994: 361).

Další tábory se pak nacházely v Horním Slavkově (BURSÍK 2007: 162 – 166). Na Slovensku můžeme jmenovat TNP Hronec, Ilava, Nováky. Trenčín či Ústí nad Oravou¹⁰

Přehled o zřízení a zrušení vězeňských táborů v oblasti Jáchymova, Horního Slavkova a Příbrami (PETRÁŠOVÁ 1994: 437)

Tábor	Označení	Zřízen	Zrušen
Ústředí	D	4. 2. 1950	12. 12. 1954
Bratrství	M	21. 2. 1950	12. 6. 1954
Vykmanov I	C	1. 3. 1950	dosud slouží vězeňským účelům
Vykmanov II	L	do února 1951	26. 5. 1956
Svornost	K	4. 12. 1949	29. 10. 1954
Mariánská	B	4. 6. 1949	1. 4. 1960
Rovnost	P	19. 9. 1949	1. 6. 1961
Nikolaj	A	listopad 1951	1. 7. 1958
Eliáš I	N	29. 7. 1949	Konec roku 1951
Eliáš II	N	8. 12. 1950	1. 4. 1959
Vršek – Barbora	E	srpen 1951	30. 3. 1957
Prokop	T	2. 7. 1949	14. 5. 1955
Ležnice	O	26. 1. 1950	22. 8. 1955
Svatopluk	V	duben 1951	14. 5. 1955
XII	X	září 1951	9. 8. 1954

⁹ NPT **Bytíz** (krycí označení „Z“). Tento velký tábor vznikl roku 1953 nedaleko tábora Vojna na Příbramsku. Zejména političtí vězni zde těžili uranovou rudu. Jmenuje se podle nedaleké osady. V červenci 1956 zde bylo 1894 vězňů. Přestože pracovní tábor zanikl, Věznice Příbram dodnes slouží svým účelům. Dostupné z [www: <http://www.muzeum-pribram.cz/exhmpb/expvp/expvp.html>](http://www.muzeum-pribram.cz/exhmpb/expvp/expvp.html).

¹⁰ Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vez/vez.php> [citováno 5. května 2012].

Vojna	U	asi konec září 1951	1. 6. 1961
Bytíz	Z	květen 1953	dosud slouží vězeňským účelům
Vykmanov JAV (věznice)		1954 - 1955	dosud slouží vězeňským účelům

Vězni sloužili jako levná pracovní síla a neustále docházelo k navyšování početního stavu vězňů, který se vztahoval nejen na vězně politické, ale i kriminální a retribuční. Spolu s budování a obsazování táborů a později práce na šachtách „*byl také nárůst pracovních úrazů a nemocných, který souvisel s nedostatkem vody, poddimenzovaných kuchyní, latrín, ošetřoven a dokonce i lůžek na přespání v táborových barácích*“ (BOUŠKA 2012: 18). Vězni byli vystaveni těžké hornické práci, při níž téměř permanentně hrozilo nebezpečí úrazu. Dostávali vysoké pracovní normy, za jejichž nesplnění následovala nižší trestní dávka jídla. Za sebemenší prohřešek, často i smyšlený, vězni permanentně hrozila korekce – jinak řečeno vězení ve vězení, kdy vězeň pobýval v cele o samotě a dostával poloviční dávku jídla. Mimo jiné mu zde na základě výpovědí několika mých respondentů chyběla i příkrývka, nehledě na roční období a venkovní teploty. Strava byla s ohledem na pracovní výkony i při běžné dávce nedostačující. Například pan Rudolf Macek o práci v uranových dolech vypovídá:

R. M.: „Já jsem tam byl 7, 5 roku na té šachtě, kde jsem fáral. Já se divím, že jsem zůstal takový, jaký jsem. To je strašná práce a nebezpečná, páč jste měl osm metrů půdy nad hlavou. To si lidi nedovedou představit, co to bylo.“

Vězni navíc pracovali ve zdraví škodlivém radioaktivním prostředí, odkud si mnozí odnesli těžké nemoci od leukémie po rakovinu kůže a plic (PINEROVÁ 2009: 23).

Jáchymovské tábory v součtu disponovaly nejvyšším počtem vězňů v celém československém trestaneckém zřízení. V letech 1949 – 1962 jimi prošlo přes 70 tisíc vězňů (BOUŠKA 2012: 19). Přesná čísla úmrtí vězňů v oblasti Jáchymova nejsou známa. Evidováno je však 227 zemřelých vězňů, z čehož by mělo být 92 politických, 70 kriminálních a 47 retribučních. Většina zemřela následkem úrazu, 30 jich bylo

zastřeleno, 12 spáchalo sebevraždu, 4 byli popraveni, 1 zabit ve rvačce se spoluvězněm a zbylé způsoby úmrtí nebyly blíže specifikovány (PETRÁŠOVÁ 1994: 338).

Životní podmínky ve věznicích nebyly nikterak jednodušší nebo snad příjemnější. Řada vězňů, kteří prošli oběma druhy trestaneckých zařízení, naopak trestanecké tábory chválila pro větší možnost komunikace a pohybu, než tomu bylo v kamenných věznicích. Toto tvrzení potvrzuje i můj narátor plk. v. v. Rudolf Macek, který uvítal odchod z Leopoldova do pracovního tábora v Jáchymově:

R. M.: „Svým způsobem to každý vital, protože to bylo uvolnění. Věděli jsme od kluků, že i když to není ideální, že tam jsou lepší poměry. Když člověk musí dělat, tak oni mu musí dát najíst.“

Nyní však ke stručnému výčtu samotných věznic. Jak uvádí Klára Pinerová, mezi nejvýznamnější pražské věznice patřily Ruzyně¹¹ a Pankrác¹², kde mnoho politických vězňů, obviněných za skupinovou protistátní činnost, čekalo na soud. Další významná věznice se nacházela v západních Čechách, jedná se o Plzeň – Bory¹³. Ženám byla určena věznice v Pardubicích¹⁴, kde bylo mimo jiné vytvořeno zvláštní oddělení

¹¹ **Věznice Ruzyně** – jedna z nejvýznamnějších komunistických věznic, sloužící vazbám centrálních vyšetřovacích součástí StB. Od roku 1949 zde byla vyslýchána a vězněna za velmi těžkých životních podmínek celá řada vůdčích osobností protikomunistické rezistence i údajní zrádci KSČ. Srovnej: BOUŠKA, Tomáš, PINEROVÁ, Klára, LOUČ, Michal. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*, cit. dílo, s. 341.

¹² Věznice **Pankrác** byla v letech 1889 – 1952 věznicí Krajského trestního soudu v Praze XIV. s kapacitou až 3000 vězňů. Od roku 1949 zde bylo kromě tzv. soudní vazby i 78 cel uzavřeného vyšetřovacího oddělení krajského velitelství StB Praha s kapacitou až 360 osob. Od října 1952 Útvar nápravných zřízení Praha XIV. ministerstva národní bezpečnosti. Ve věznici byla umístěna i vojenská nemocnice, do které byli umisťováni vězni i z dalších věznic. Na popravišti pankrácké věznice byl ukončen život Dr. Milady Horákové, Rudolfa Stránského a mnoha dalších. Srovnej: BOUŠKA, Tomáš, PINEROVÁ, Klára, LOUČ, Michal. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*, cit. dílo, s. 341.

¹³ **Věznice Plzeň – Bory** byla postavena v letech 1874 – 1878. Zajišťovala výkon trestu zločinců odsouzených na více než 10 let. Po roce 1948 v ní byli umístěni vězni odsouzení za trestnou činnost, které se dopustili za doby okupace, a političtí vězni. Dne 21. června zde byl popraven generál Heliodor Píka. Počet odsouzených v některých údobích dvojnásobně převažoval kapacitu věznice. V rámci věznice bylo zřízeno zvláštní oddělení zvané „Kreml“, kterému velel V. Trepka, který vynikal svou krutostí. Toto oddělení bylo zabezpečeno dvojitou mříží na chodbě i na oknech a dveře cel byly opatřeny speciálními zámky. Borská věznice je známá tzv. Borským případem, ve kterém byl obžalován a odsouzen k trestu smrti za pomáhání vězňům strážmistr Čeněk Petelík. Srovnej: BOUŠKA, Tomáš, PINEROVÁ, Klára, LOUČ, Michal. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*, cit. dílo, s. 341.

¹⁴ **Věznice Pardubice**, bývalá zemská donucovací pracovna, po druhé světové válce zde byly vězněny osoby dle retribučních dekretů. V letech 1949 – 1952 věznice sloužila jako trestní ústav pro ženy, který spravovalo ministerstvo spravedlnosti. V létě 1952 byl tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti zřízen Státní vězeňský ústav Pardubice. Do této věznice byly umisťovány především politické vezeňkyně s vysokými tresty odnětí svobody. Od ledna 1953 byla věznice vedena pod

pro politické vězeňkyně s názvem Hrad, jmenovitě zde byla exponována například profesorka Univerzity Karlovy Růžena Vacková, Vlasta Charvátová nebo Dagmar Skálová¹⁵ (PINEROVÁ 2009: 24). Krom tohoto oddělení vznikl v Padubicích tzv. „Vatikán“, oddělení pro řádové sestry, a „Podsvětí“, kde byly drženy pohlavně nakažené prostitutky, duševně choré nebo recidivistky (PETRÁŠOVÁ 1994: 391). Výjimkou ve vězeňství nebylo ani Slovensko, kde se nacházela věznice Leopoldov¹⁶, určená především politickým vězňům s vysokými tresty odnětí svobody. V Leopoldově vládly ve vzpomínkách pamětníků stísněné a zcela nelidské podmínky:

R. M.: „Dali nás na samoty a první, co bylo, tak štábní kapitán říká: „Já vás upozorňuji, že od teď to sa dostanete iba nohami vopred“, tím začal Leopoldov. Dali nás na nové samovazby a někteří postupně, s těmi nižšími tresty, začali asi tak za dva, tři měsíce odcházet na společnou celu. Já jsem se na společné cely v Leopoldově dostal až někdy v červenci, to znamená prakticky za rok (...). Z Leopoldova jsem byl vychrtlý, poněvadž já jsem v Leopoldově vážil 58 kilo. Když jsem přišel do Leopoldova, tak jsem měl 84 kilo. Za necelé 3 měsíce jsem měl těch 58. Pak nám povolili trochu větší dávky stravy, ale stejně, když někdo dostal trestní dávku, tak to nestačilo, a já jsem jich dostával hodně.“

Podobné podmínky jako v Leopoldově pak vládly také ve věznici Mírov a Valdice (PINEROVÁ 2009: 24).

Pokud výše jmenované trestanecké pracovní tábory a věznice vztáhnou do kontextu mé práce, pracovními trestaneckými tábory i kamennými věznicemi prošli dva z mých narátorů. Rudolf Macek menší část svého trestu vykonal na táboře Svatopluk, větší pak na příbramském táboře Bytíz. Zároveň prošel i několika kamennými věznicemi, a sice pražským Pankrácem, vojenskou věznicí v Opavě a slovenskou věznicí Leopoldov. Josef Celba mladší byl uvězněn v Hradci Králové, následně pak byl

označením Uzavřený útvar nápravných zařízení. V červnu 1954 získala označení Věznice č. 1 Pardubice a o rok později pak označení nápravně pracovní tábor č. 1 Pardubice, což trvalo až do března roku 1961. Srovnej BURSÍK, Tomáš. *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe!*, cit. dílo, s. 29.

¹⁵ Za zmínku stojí vzpomínky uvedené v knize Dagmar Šimkové (ŠIMKOVÁ 2010). Další podrobnější informace o ženských politických vězeňkyních v československých věznicích, včetně Pardubic, podává Tomáš Bursík (BURSÍK 2006).

¹⁶ Věznice **Leopoldov** byla zřízena v prostorách bývalé pevnosti na Slovensku. Po komunistickém převratu v únoru 1948 patřil Leopoldov k věznicím s nejtvrdějšími podmínkami v Československu. Věznice byla přeplněná a byly v ní katastrofální hygienické podmínky. V Leopoldově byla vězněna řada známých osobností – vojáků a představitelů protifašistického odboje, kněží, intelektuálů, básníků, spisovatelů a nakonec i někdejších prominentních komunistických funkcionářů. Srovnej: BOUŠKA, Tomáš, PINEROVÁ, Klára, LOUČ, Michal. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*, cit. dílo, s. 341.

přiřazen do zemědělského pracovního tábora v Sýrovicích¹⁷. Ostatní z mých narátorů svůj trest vykonaly v kamenných věznicích. Dvě sestry, bývalé politické vezeňkyně, byly drženy v Pardubicích, přičemž sestra Marie strávila část svého trestu také v Ruzyni. Narátor čechoamerického původu Robert Budway v Plzni – Borech a následně na Pankráci. Poslední narátor, René Dlouhý, v Hradci Králové a následně pak v Novém Městě nad Metují.

2. 4. Život ve vězení

Jak jsem nastínila v předchozí kapitole, zabývající se věznicemi a tábory nucených prací, podmínky v československých komunistických kriminálech byly velmi kruté. Uvězněný byl vytržen z každodenních rituálů, pracovního života, vzdělání, rodinných a partnerských vztahů. Byl fyzicky i psychicky týrán, permanentně vystaven zvůli dozorců i samotného totalitního režimu. Prošel si těžkou prací, hladověním, zimou, vedrem, stálou hrozbou korekce nebo temnice. Přestal být plnohodnotným členem společnosti a ztratil možnost sám o sobě rozhodovat. Pobyť ve vězení znamená mezní situaci a velký životní zlom, což můžeme zároveň považovat za velký zásah do identity a jedince (WOHLGEMUTHOVÁ 2008: 44 - 45).

Jeden z mých narátorů vzpomíná na neutuchající strach z neznámého, do kterého po zatčení vstupoval, a který v něm dozorcí vyvolávali:

R. D.: „Postavili mě nosem na zeď, podali mi ručník, smotaný do pásu: „Zavažte si oči“. Slyšel jsem, že jich tam přišlo víc, slyšel jsem i ženský hlas. Postavili se asi 4 metry za mnou a ztichlo to. Teď v tom tichu očekáváte útok, protože nevíte, co bude, tak jsem začal vibrovat, strachy jsem se třásl. Nepočůral jsem se, jak se některým stávalo, ale když je mlátili do ledvin, tak opustí člověka všechno. „Proč se klepeš?“, vykali mě a tykali, stále to střídali. Já jsem říkal: „Čekám, že mě budete bít“.“

¹⁷ O NPT Sýrovice existuje jen velmi omezené množství informací. Tábor se nacházel u města Podbořan v okrese Louny. Byl vystavěn roku 1958. Do roku 1961 spadala jeho správa pod ÚT-NZ NPT/S Jáchymov (MV), od roku 1961 – 1965 pod správu ÚNZ MV Sýrovice. Za otrockých podmínek zde pracovali tisíce, převážně politických, vězňů. Tábor měl tak hroznou pověst, že jej museli zrušit již roku 1965, kdy začal odvoz vězňů a likvidace tábora. Tábor byl oficiálně uzavřen 1. 7. 1968. V roce 1969 zde byly natáčeny některé úseky filmu „Skřivánci na niti“ režiséra Jiřího Menzela. Dostupné z: <<http://www.anticomm.co.uk/?p=993>>, [citováno 5. srpna 2012].

S emocí strachu pak úzce souvisí ztráta smyslu života. Stávající hodnoty, práce, zvyklosti a vztahy nahradil zmatek, bezprostřední ohrožení, nedůvěra a mnoho dalšího, což může mít za následek trauma nebo existencionální krizi (FRANKL 2006).

Výzkumy ukázaly, že ve chvíli, kdy traumatizující události překročí určitý práh, tak se psychicky zhroutí každý (RUTTER 1985: 581 – 611). U mých narátorů a narátorek, shodně se studií Kristýny Buškové (BUŠKOVÁ 2009: 49), k vážným traumatickým následkům nedošlo¹⁸. Přesto se v následujících řádcích pokusím nastínit nejen životní podmínky ve vězení, kterými byli nuceni moji pamětníci projít, ale také zmíním několik ochranných faktorů proti politickému násilí, díky kterým se na základě několika studií, které jsou aplikovatelné i na můj vzorek respondentů, podařilo politickým vězňům vězení přežít.

2. 4. 1. Fyzický a psychický teror

Žádný z mých narátorů nebyl ve vězení vystaven fyzickému týrání. To však neznamená, že by bylo fyzické napadení v komunistických kriminálech výjimečné, ba naopak, nebyly mu ušetřeny ani ženy. O násilných praktikách dozorců například vypovídá svědectví Vlasty Charvátové:

„Při výsleších, které prováděl zmíněný Pešek, mne bil gumovým obuškem přes chodidla, kdy jsem napočítala sto ran a víc jsem o sobě již nevěděla. Když jsem neodpovídala k jeho otázkám dost rychle, nechal přinést kbelík vody, chytil mne za vlasy a ponořoval hlavu do vody. Na několik vteřin mně hlavu z vody vtáhl, aby mi mohl položit další otázku, a když nebyla odpověď jemu uspokojující, opakovalo se ponořování hlavy do vody po celé dvě hodiny. Toto jsem zjistila na hodinách, které měl na stole. Na moji žádost mi odepřel jít na záchod, a proto jsem vykonala tělesnou potřebu ve svém oděvu. To Peška tak rozčílilo, že mi dal facku, až jsem upadla na zem, kde po mně dupal botou a tloukl do hlavy klíči. Dále při výslechu nechal Peška přinést železný náramek, uvnitř vyložený ostny, který mi nasadil na zápěstí, kdy se ostny zadíraly do masa, až jsem krvácela.“¹⁹

¹⁸ Traumatické následky se politickým vězňům podařilo za pomoci komunity svých soukmenovců a soukmenovkyň a dalších diskutovaných faktorů překonat již během pobytu ve vězení. Existencionální krize přišla právě až po propuštění na svobodu (Bušková 2009: 49). Tento bodu budu diskutovat v dalších kapitolách mé práce.

¹⁹ Národní archiv (NA), fond Správa Sboru nápravné výchovy (f. SSNV) – neuspořádáno, vězeňský spis Dagmar Skálové, Protokol o výpovědi z 6. 7. 1956 (BURSÍK 2006: 16).

Mnohým politickým vězňům byla navíc častokrát odmítnuta lékařská pomoc, což v nejhorších případech končilo smrtí vězně²⁰. Násilné chování ze strany dozorců je způsobeno tzv. dehumanizací jedince v mysli pachatele (ANDERSEN, CHEN, CARTER 2000: 269 – 318). Pachatel přestal vnímat jedince jako lidského tvora a choval se k němu s nepřiměřeným násilím. Pachateli zároveň nehrozilo morální odsouzení společností, protože i ta z velké části vnímala politické vězně jako „podlidi“ (BUŠKOVÁ 2009: 51). Cílem fyzického mučení pak bylo zničit vlastní identitu jedince, zlomit jeho vůli tak, aby zradil sám sebe, a aby vyšetřovatelé získali doznání pro své vlastní účely (SCHLAPOBERSKY 1990: 15 – 34; ŠIMKOVÁ 2007: 17 - 18).

Nástrojem útlaku ve věznicích nebylo jen bití a fyzické týrání, ale i snaha zmocnit se i lidské psychiky. Pokud byla tělesná schránka člověka relativně zdravá, dala se přivlastnit a pracovně využít jako zdroj produktivní síly, o čemž trefně vypovídá výpověď Dagmar Šimkové:

„Byly jsme postaveny tváří v tvář něčemu novému, dosud neznámému. Bylo to promyšlené, vědecké spiknutí proti tomu, co člověka odlišuje od ostatních tvorů. Nešlo totiž ani tolik o náš fyzický zmar jako o rozšlapání mozku člověka, jeho mysli, přes kterou se tunovým cvalem slonů řítily lež, teror a propaganda. Šlo o to, vyrvat z hrudi člověka srdce, přinutit jeho duši k otrocké prostraci a zdupat ji a pošlapat jako rohož u dveří. Zničit vědomí lidského JÁ, aby přestalo existovat. Když člověk ztratí vědomí sebe, jeho tělo není nebezpečné. Může být dokonce užito jako levný pracovní nástroj. Lidské tělo ke své údržbě někdy potřebuje méně než drahý stroj. A vydrží pracovat bez náhradních součástek déle než fréza, jeřáb či kombajn.“ (ŠIMKOVÁ 2007: 17 – 18).

Psychickému teroru byli vystaveni všichni moji narátoři a mnozí z nich jej staví na roveň teroru fyzickému. Nutno však opět poznamenat, že žádný z nich nebyl během svého vězení nikdy fyzicky napaden. Psychický útlak pak měl nejrůznější podoby. Od vyhrožování a hrozbu útlaku vůči partnerům, dětem a rodině, zamezení kontaktu s nejbližšími (nepředání pošty, zákazy či odklady návštěv), přes lživé výroky o smrti a zlomenosti blízkých, která je spojena s činností obviněného, a slovními urážkami, po naprostou snahu o sociální izolaci a psychickou devastaci vězně.

²⁰ Lidé umírali ve věznicích ještě v 80. letech. Jedním z nejznámějších případů je úmrtí Pavla Wonky, posledního politického vězně, který zemřel 26. dubna 1988 v královéhradecké věznici na následky nelidského zacházení a zanedbání lékařské péče (více viz dokument MUDRA, J. Svědectví o smrti Pavla Wonky, ČR 1991)

M. M.: „Neublížili mi. My jsme přišli v takovou šťastnou dobu. Do Vánoc je ještě bili a tejrali a my jsme přišli po Vánocích. Panna Marie se starala, že ty tresty tam nebyly. Spíš nás psychicky tejrali, nedávali mi dopisy z domu a chtěli mě psychicky zničit (...). Jednou tam přišel jeden vyšetřovatel a ten byl hnusnej, hnusnej. Ten tak škaredě mluvil o kněžích, sprostě a nepravdy. Pán Bůh ho potrestal za to, že vedl takový řeči. Druhý den přišel a měl pusu plnou strupů.“

M. Š.: „Psychický teror bylo to hlavní. Nebili nás, ale říkal třeba: „Soucit s Vaší matkou!“, to proto, aby mě dráсал.“

R. D.: „Jeden bachař byl kretén. Říkali jsme mu koňská hlava, byl příšerný šered'ák. Už jenom z toho titulu vyplývá, že byl zatrpklý, a když měl možnost se na lidech mstit, tak se to u něj projevil. Ten nás týral všelijak. Nemohl nás mlátit, ale stříhal nás. On nám udělal dohola pěšinku, všelijak, zuby, abychom vypadali jako příšery a měl z toho legraci. Nikdo neměl odvolání. I to bylo ponižování člověka.“

R. R. B.: „Výslechy byly dlouhé, nátlak byl neustálý. Uvědomoval jsem si, že budou-li takové výslechy trvat dále, takže se budu muset psychicky hodně, hodně obrňovat, abych je vydržel. Bylo velice ponižující dostat ve vězení jídlo. To jste si musel zvednout ze země. Byl jsem zesměšňován ze všech možných sfér. Například bylo snižováno moje náboženství, vzdělání, cestování, byl jsem napaden z germanofilství.“

R. M.: „Já jsem nebyl fyzicky napaden. Ovšem psychicky vyhrožovali, že mi zavřou rodinu (...). Báł jsem se, abych neřekl něco, co by tady mohlo způsobit problémy“

Rudolf Macek byl během svého věznění v Leopoldově navíc neustále za sebemenší přestupek vystaven hrozbě korekce a trestních dávek. Dle svých vlastních slov byl na samotce v Leopoldově téměř nepřetržitě jeden celý rok:

R. M.: „Ráno zazvonili, budíček a otevření oken, přinesli snídani, za chvíli se okna zavírala, pak přišla prohlídka, jak máme ustlané deky, tak většinou to byla trestní dávka, poněvadž jemu bylo jedno, jak to bylo složený. On si říkal: „Trestní dávku!“ a začalo to. Já jsem začal trestní dávky tím, že jsem požádal o oheň chodbaře a ten to udal bachaři, že mám cigarety. Ten bachař, který mě prohlížel, věděl, že mám cigarety a nechal mi je. Jenomže najednou: „Vy jste je utajil, vy jste je přenesl!“ tak jsem dostal trestní dávku 10 dní. To bylo hned druhý den. Takhle to s těmi trestními dávkami šlo dlouhou dobu (...). Já jsem se na společnou celu dostal prakticky až za rok.“

Ženy byly ve věznicích velmi často sexuálně obtěžovány, zneužívány a ponižovány. Jejich situace byla navíc ztížena nedostatečnými hygienickými podmínkami (absence teplé vody a hygienických prostředků, včetně vložek), snahou o

potlačení jejich ženskosti (byly ostříhány, navlečeny do nedůstojného vězeňského mundúru) a ztrátou soukromí. Ponižování nebyly ušetřeny ani řádové sestry, ba naopak. Sestra Marie a sestra Milena na toto téma vzpomínají následovně:

M. Š.: „Já jsem si říkala, kdyby byla Panna Maria na mém místě, kdyby jí dali pytel, tak si ho upraví, aby byla jako žena. Tak jsem si říkala, že se to pokusím upravit více podle mého vkusu (...). Taková zelená blůza to byla a měla výstřih, tak jsem našla ve zbytku krabice svorky, jak tam jsou, a z toho jsem si udělala takovej špendlík, že jsem si to stáhla. Prostě upravila jsem se.“

M. M.: „Vzpomínám si, jak jsem se jednou sprchovala pod studenou vodou a ten darebák hlídač, jak jsem byla svlečená, tak on tam vlez. Naschvál. To bylo bezohledný. Chtěli nás tím ponížit. Člověk se alespoň obrátil zádama, aby tam nebyl vidět.“

V neposlední řadě dalším důležitým faktorem byla nemožnost dovolat se práva. Ústup od garance práv vězně můžeme sledovat už od roku 1949. „*Od roku 1951 se nemohli vězni účastnit bohoslužeb (kněží dokonce museli vlastníma rukama rozebrat kostel ve věznici Leopoldov) a bylo od nároku na pracovní odměnu, jejíž vyplacení bylo odvislé od splnění stanovené normy*“ (PINEROVÁ 2009: 19). Shodně s Tomášem Bursíkem můžeme shrnout, že „*totalitní vězeňství do sebe paralelně zapracovalo tři věci naráz. Fyzické týrání těla, vykořisťování pomocí práce a psychické ničení duše. Cílem byla devastace lidské osobnosti*“ (BURSÍK 2007: online).

2.4.2. Ochranné faktory proti politickému násilí

Faktorů, které pomáhaly politickým vězňům zvládnout nejen život ve vězení, ale i propuštění, může být z psychologického hlediska několik (BUŠKOVÁ 2009: 51 – 56). Pro účely mé práce jsem se rozhodla stručně pojmenovat tři, které se objevily u většiny mých narátorů a narátorek.

Mezi tyto faktory můžeme řadit například hezké dětství, plné lásky a vyšších morálních hodnot, mezi které můžu v případě politických vězňů 50. let jednoznačněřadit i hodnoty první republiky a vysoký stupeň vlastenectví (LEE 1988: 67 – 95; SCHANTALL 1999: 9 – 124). Výjimkou v tomto ohledu nebyl ani respondent čecho-amerického původu:

R. R. B.: „Asi ve druhém ročníku jsem chtěl, abych nebyl považován za Američana, ale za Čecha. Takže jsem zpíval písničky „Jsem Čech a Čechem zůstanu“ nebo „Čechy krásné, Čechy

mé“, i když nikdy mé nebyly (...). Prostě Česko bylo střed mého univerzu. Moje orientace byla, pokusit se být Čechem víc, než Češi sami (...). Moji hrdinové byli Masaryk, Beneš a Štefánik. Ta první republika byla opravdu pohádková a mohu říct, že na ni mám ty nejkrásnější vzpomínky (...). Rychle jsem si osvojil české památné data. Ten mnichovský dramát, který se odehrával, se mne, mohu říct, dotkl více, než mých českých kamarádů. Stal jsem se zajatcem toho dramatu (...) Myslím, že jsem tenkrát plakal (*pláč*).“

Stručně řečeno, většina mých narátorů a narátorek zaujímala silné ideologické přesvědčení. Měli své morální hodnoty, za které byli ochotni bojovat. Tento fakt můžeme rovněž považovat jako psychickou ochranu před vězeňskými praktikami.

Podobným ochranným faktorem je vzájemná soudržnost a podpora mezi politickými vězni, což rovněž vytvořilo ve vězení jakési terapeutické prostředí (COLEMAN 1999: 133 – 139). Vzájemnou solidaritu a soudržnost mezi vězni ilustruje vzpomínka Reného Dlouhého, Rudolfa Macka a sestry Marie:

R. D.: „Dostali jsme každý jeden buřt a k tomu chleba. Tenhle mlynář byl takový frajer, že viděl osmnáctiletého kluka, kus toho buřta ulomil a rozdělil se se mnou. Na to nemůžu celý život zapomenout. Tam teprve poznáte, co v člověku je.“

R. M.: „Dostával jsem hodně trestních dávek. Přišel za mnou podplukovník generálního štábu Mirek Ridl a ráno říká, ať si dáme snídani, vytáhl kousek chleba a teďka vidí, že já nemám chleba a on mi dal chleba ze svého, páč já jsem neměl.“

M. Š.: „Navázala se takové zvláštní přátelství. Víte, my byli jenom v těch hadrech oblečený, tak žádný rozdíl, to vnější setřený, tak měli zase lidi k sobě vnitřně blíž.“

Sestra Marie se sestrou Milenou pak vzpomínali na snahu politických vězenkyň, vytvořit si ve vězení pěkné Vánoce. Tyto vzpomínky rovněž vypovídají o podobném smýšlení a stejné kolektivní zkušenosti, kterou si političtí vězni chtěli ulehčit svůj pobyt:

„M. Š.: Vánoce? Seděli jsme na tý chodbě na dřeváku a vím, že třeba v rozhlase dávali to „Ave Maria“. To jste viděla, jak všechno brečí (...) Já si vzpomínám, že nějaká sestra dostala při návštěvě proměněnou hostii, eucharistii, a rozdělila, že každá dostala malý kousíček hostie. To byly krásný vánoce. Měli jsme takovou bednu na chodbě, prostřenej ubrousek, a tam jsme slavili vánoce. Eucharistii jsme měli u sebe. To byly krásný vánoce. Na to ráda vzpomínám. Jinak Dáša Šimková, tam byly děvčata, úplné umělkyně, namalovala Narození páně.“

Vzpomínky obou narátorek navíc ukazují, že pobyt mezi elitou národa ve vězení vyvážil negativní zážitky. Podobnou zkušenost s elitou národa měl i Rudolf Macek.

M. Š.: „Vzpomínám na to ráda, protože tam byli takový nejlepší osobnosti z našeho národa. Třeba Růženka Vacková. Taková lidi, co jim překáželi, tak s těmi jsme se tam sešli. To úplně vyvážilo, že jsme mohli poznat tu inteligenci našeho národa a s ní navázat kontakt (...) Víte, je to obohacení člověka, když tímto projde.“

M. M.: „Pán Bůh zaplať za ty zkušenosti. Já jsem si říkala, abychom nebyly zavřené, když tolik lidí bylo, že bychom o něco přišly.“

R. M.: „Byli tam vzácní lidé, kteří vyprávěli. To byla pro nás univerzita. Třeba tam byl nějaký Myslivec, doktor, a ten uměl nádherně vykládat o výtvarném kumštu. Byli tam ale i jiní, profesor Vágner, kunsthistorik o obrazech, takže bylo co poslouchat, bylo na co se dívat.“

Neméně důležitým faktorem je zásadovost všech vězňů a vězeňkyň, kteří si i ve vězení udrželi své morální hodnoty:

M. M.: „I když nás zavřeli a svázali, tak svoboda je nedotyčná, ta zůstane, tu si člověk musí chránit a nenechat si ji vzít.“

M. Š.: „Vždycky je dobrý nechat si takový ušlechtilý, lidský, i když jste za mřížemi, nemáte klíč a nemůžete nic. Myslím, že hodně záleží na tom, být i ve vězení princeznou.“

Výpověď sestry Marie koresponduje s názorem psycholožky Teria Shantall, zabývající se problematikou holocaustu: „*zůstat člověkem (pečující a humánní bytostí) bylo tím nejstatečnějším odporem proti nacistům*“ (SCHANTALL 1999: 96 – 124). Političtí vězni komunistického režimu navíc svou zásadovost potvrzují i tím, že ve většině razantně odmítali jakoukoli formu spolupráce s dozorcí. Pro příklad uvádím opět vzpomínku sestry Marie:

M. Š.: „Jednou mi dozorce přinesl obložený chleba. Říkala jsem si, že je to večeře, tak jsem ho snědla. Divila jsem se, jak je dobrej. Pak jsem zjistila, že to byla jeho večeře. Kdybych to věděla, tak bych ho bejvala nevzala.“

Političtí vězni se často stavěli dozorcům na odpor, a to i přes hrozící trest. Tato aktivní obrana jim dávala pocit kontroly nad situací, zvyšovala jejich sebevědomí a stávala se tak dalším důležitým ochranným faktorem (RUTTER 1985: 598 – 611). Jak ukazuje

výpověď sestry Marie, odpor vůči věznilům ji dodával pocit sebe důvěry, pocit udržet si sebe samu:

M. Š.: „Při tom prvním výslechu byla sedačka jako klapačka na zdi a na tu jsem se měla posadit. Bylo tam několik těch esenbáků nebo estébáků, každej lejstra v ruce a: „Co je tohle a co je tohle!“, ale nereagovala jsem na to. Až pak se mi představil jejich hlavní velitel a zařval na mě: „Mám vám zavolat psychiatra?!“. To mně pomohlo. Já jsem říkala: „Děkuji, nepotřebuji, já jsem klidnější než vy“, a pak už dal pokoj. Tím mně pomohl, že jsem najednou byla sama sebou. Urazil mě, tak jsem šla do opozice.“

V závěru bych chtěla zmínit, že všichni moji narátoři a narátorky jsou věřící. Víru v Boha pak sami na mnoha místech rozhovoru uvádí jako hlavní zdroj síly k překonání jejich problémů:

R. M.: „Já trochu toho kumštu umím, tak jsem si namaloval na zeď dřevíčkem hlavu Krista a Matky Boží a mě to pomáhalo obrovsky, víte? To abych neprozradil slovo o těch hoších z Náchoda. Ono to byla víceméně moje záchrana, protože poněvadž kdyby tady ta skupina v Náchodě praskla, tak bych dostal špagát (...). Strach při výslechu jsem neměl. To jsem prosil Pána Boha, aby mi dal hodně síly. Nebylo to lehký. Dostal jsem 22 roků, i když jsme vlastně nic neprovedli.“

M. Š.: „Náš zakladatel byl taky vězněný, tak jsme v něm měli vzor a cítili jsme se poctěný, že když nám dal tolik svojí lásky, tak máme kousek jeho údělu. Ta podobnost se zakladatelem nás úplně nesla (...) Pán Bůh mi dal takovou sílu, že jsem se nebála.“

3. METODOLOGIE

Hlavní metodou, kterou jsem si pro získávání dat zvolila, je metoda orální historie, převážně její forma biografických vyprávění pamětníků neboli narátorů. Jak uvádí Miroslav Vaněk (VANĚK 2004: 53) metoda orální historie v sobě obsahuje jednak dotazování na určité historické události, čímž je myšlen strukturovaný rozhovor, jednak dotazování na celý narátorův život v jeho komplexnosti, čímž je myšlena právě zmiňovaná forma biografického vyprávění.

Má práce je zároveň terénním výzkum kvalitativní povahy, který je doplněný o studium primární a sekundární literatury. U všech pamětníků jsem se seznámila s dokumenty, respektive vyšetřovacími spisy, které jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek. V několika případech jsem se rovněž seznámila s dokumenty, které daní pamětníci vlastní.

V následujících dvou kapitolách ve stručnosti popíši samotnou metodu orální historie. Následně se budu věnovat etice výzkumu, která je v rámci vedení orálněhistorického výzkumu zcela nezanedbatelná.

3. 1. Metoda orální historie

Orální historie je kvalitativní výzkumná metoda, stále více nacházející uznání v humanitních a společenských vědách. Nejobecněji ji lze charakterizovat jako obraz lidské minulosti popsáný mluveným slovem (VANĚK a kol. 2007: 11). Širší definice pak může být definována následovně:

Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, či osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně. (VANĚK a kol. 2007: 11).

Orální historie byla například použita při zkoumání dějin elit minulých režimu (VANĚK 2005: 36), kdy kvůli cenzuře a vládnoucí menšině, tvořící tehdy psané dějiny,

nebylo možné získat objektivní informace o dané situaci a poměrech samotných. Stejně tak bývalí političtí vězni byli dlouhou dobu upozadovanou skupinou, o které se dochovala jen dokumentace (vyšetřovací spisy), pořízená z pohledu komunistické moci. Právě rozhovory umožňují ukázat barevný obraz paměti této skupiny lidí a více nám tak přiblížit dané téma. Je však třeba mít na paměti, že je třeba současně pracovat také s archivními materiály, historickými prameny či dokumenty osobní povahy, jako jsou dopisy, deníky nebo fotografie.

Cílem orální historie je „dát hlas“ obyčejným lidem (VANĚK 2004: 34). Dochází k jistému odklonu od minulosti, kdy byla dávána přednost historii elit a velkých událostí. Jak uvádí Paul Thompson, dějiny častěji obhajovali „moudrost mocných“, o které v historii šlo. Naproti tomu „vyprávěné dějiny“ ukazují spravedlivější a realističtější podobu minulosti tím, že zohledňují dosud opomíjené složky společnosti (THOMPSON 1978: 8). Jinak řečeno, do popředí se dostávají tzv. malé dějiny a rozměr každodennosti (VANĚK 2003: 18).

Jedna z hlavních premis orální historie je, že žádný životní příběh není měřitelný schematickými kritérii a nedá se ověřit již vyslovenou hypotézou. Zároveň můžeme říci, že žádný životní příběh není obyčejný a každý je jedinečný. Výpověď narátora má sama o sobě svou svébytnou vypovídací hodnotu, kterou není žádoucí porovnávat a zobecňovat. Důležitá není objektivita výpovědi, ale právě subjektivní prožitky.

Souhrnně řečeno, ve své práci kvalitativně vyhodnocuji jednotlivé rozhovory, přičemž přihlížím k individuálním odlišnostem každého z narátorů. Citace, které ve své práci používám, nechávám v nezměněné formě, bez redakčních zásahů, ačkoli vlastním obě verze každého z rozhovorů. Činím tak proto, aby vyzněla autenticita společenského prostředí, z kterého daný narátor pochází. Každý pamětník má svá jazyková specifika, která považuji za významná (spisovný jazyk řádových sester, lidový projev zemědělce, znovuoživená čeština Čechoameričana, žijícího řadu let ve Spojených státech, ostřílený projev plukovníka ve výslužbě a bývalého předsedy KPV atd.).

Během rozhovoru nemám předem striktně dané otázky, vztahující se k tématu. Ty se samy vyvíjí a případně modifikují v průběhu rozhovoru. Tematický rámec mi slouží jen jako opěrný bod pro případ, kdy narátorovi přestane sloužit paměti nebo neví,

jak v rozhovoru pokračovat dál. V použité metodě orální historie se snažím dodržovat symbiózu vztahu mezi tazatelem a narátorem, kdy oba vystupují jako rovnocenní partneři, s čímž souvisí také nutné dodržování etických zásad.

3. 2. Etika výzkumu

Nedílnou součástí vedení orálně historického výzkumu je etická rovina. Mezi tazatelem a narátorem během rozhovoru, zejména pak během životopisného vyprávění, vzniká úzký osobní vztah. Ten vyplývá z toho, že narátor tazateli odhaluje celý svůj život, nevyjímaje jeho citlivé fáze. Rozhovor tak mnohdy spadá do emočně vypjatých situací, kdy se například narátor při svých vzpomínkách neubrání slzám. Ritchie uvádí, že rozhovory zároveň mají pro staré lidi i jistý terapeutický účinek: cítí se důležitější a získávají tím pocit, že jejich životy byly hodnotné (RITCHIE 2003: 233). Narátor tak ve většině případu projevuje vůči tazateli jistý faktor důvěry, která nesmí být zneužita. Proto je třeba dodržovat etické zásady.

Nejdůležitější etickou zásadou pro vedení a zpracování rozhovoru je respekt k narátorovi jako k dárci životního příběhu. Pokud by došlo k manipulaci ze strany tazatele, výzkum by byl znehodnocen. Tazatel je povinen seznámit narátora se všemi podrobnostmi výzkumu, tedy s tématem, metodikou vedení rozhovoru, jeho následném zpracování a výsledném využití (uložení nahrávek do archivu, výstupy výzkumu, publikace atd.). Narátor má zároveň plné právo na anonymitu své osobnosti či částí rozhovoru. Z právního pohledu je pro tento případ nutné uzavřít smlouvu (nebo alespoň sepsat dohodu, popřípadě písemný či ústní souhlas) mezi narátorem a tazatelem (řešitelským týmem nebo institucí). Tazatel nesmí poskytnout informace o narátorovi žádné jiné osobě, pokud o tom narátor nebude informován nebo pokud si to nebude přát. V podepsaném dokumentu musí být uvedeny následující údaje: název projektu, jeho účel a cíl, schválené oblasti využití pramene a způsoby nakládání s tímto pramenem. Etický kodex pro vedení orálně historického rozhovoru je odvozen od etického kodexu Mezinárodní asociace orální historie (IOHA). Jeho cílem je omezit neadekvátní vedení rozhovoru a zkreslování historie, vyloučit manipulaci a zneužívání osobních údajů nebo samotných informací (VANĚK, PELIKÁNOVÁ, MUCKE 2007: 151 – 156).

Z legislativního hlediska jsou zásady práce s citlivými údaji obsaženy v *Zákoně č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů*.

V neposlední řadě musí tazatel ke svému výzkumu přistupovat reflexivně. Musí být schopen přihlížet k měnícím se okolnostem výzkumu a také k individuálním potřebám daného narátora. Zároveň pak musí kriticky přistupovat k sobě samému jako k nedílné součásti celého výzkumu.

4. SPECIFIKA VÝZKUMU

Tato kapitola se věnuje specifickým otázkám mého výzkumu, s kterými jsem se musela během své studie zabývat a postupně se s nimi vypořádávat. Je rozdělena do tří částí, kde vysvětluji jednak výběr tématu své práce, jednak průběh získávání narátorů a jejich charakteristiky, které se mi během výzkumu částečně otevřely. Konkrétní osudy a charaktery jednotlivých pamětníků jsou následně analyzovány v rámci jednotlivých životních vyprávění. V poslední části kapitoly pojednávám o samotném vedení a zpracování orálně historického rozhovoru.

4. 1. Výběr tématu

K tématu československých politických vězňů jsem se dostala díky spolupráci s tehdy studentskou iniciativou *Političtí vězni.cz*, do které jsem vstoupila v říjnu roku 2009²¹. Má práce měla původně spočívat pouze ve vedení a zpracování rozhovorů na základě metody orální historie a měla být ve spojitosti s grantem ukončena začátkem ledna 2010. V době před mým vstupem do projektu díky financím z Evropské unie u Úřadu vlády ČR (získaným Tomášem Bouškou a Klárou Pinerovou) vznikly stejnojmenné webové stránky, byly vydány dvě knihy o politických vězních, jedna anglicky (BOUŠKA, PINEROVÁ 2009) a druhá česky (BOUŠKA, PINEROVÁ, LOUČ 2009), a v neposlední řadě byla vytvořena sbírka vězeňských rozhovorů v badatelském archivu v Centru orální historie Akademie věd ČR.

V projektu jsem viděla vhodnou příležitost, jak praktikovat zatím jen teoretické poznatky o orální historii v praxi a získat tak patřičné zkušenosti. O samotných osudech politických vězňů a každodenních podmínkách ve věznicích v komunistickém Československu jsem měla jen matnou představu. Teprve při čtení knihy Tomáše Bursíka (2006) a při realizaci jednotlivých rozhovorů s mými narátory jsem si uvědomila, jak masově nezákonný byl totalitní režim v Československu a jakou výpovědní hodnotu nesou jednotlivé životní příběhy každého z bývalých politických vězňů. Začala jsem vnímat existenci jednotlivých odstínů v jejich vyprávění. Začala

²¹ V listopadu 2010 pak vzniklo stejnojmenné občanské sdružení *Političtí vězni.cz*.

jsem poznávat, že jejich život není černo bílý, že se nedá dělit na oběti a vrahy. Chtěla jsem také zdůraznit multiplicitu životních příběhů, která se s každým novým osudem stávala stále jasnější. Po slíbeném uskutečnění rozhovorů s dvěma narátory můj zájem o dané téma vzrostl natolik, že jsem se rozhodla ve výzkumu s ostatními politickými vězni, na které jsem získávala další a další kontakty, pokračovat a redakčně upravené rozhovory publikovat na zmiňovaných webových stránkách. V neposlední řadě jsem díky této příležitosti dostala také k produkci filmového dokumentu o bývalé politické vězenkyni, vedeného pod pracovním názvem „K. Ch.“, který je v současné době ve fázi dokončování²².

Postupem času se můj zájem v dané tematice stále více vymezoval na život po propuštění z československého komunistického vězení. V tomto tématu jsem nedostatek badatelských poznatků. Většina literatury, která se mi do té doby dostala do ruky, byla věnována převážně každodennímu životu ve vězení nebo popisu podmínek v jednotlivých věznicích a pracovních táborech. V samotných rozhovorech, které jsem vedla, jsem začala narážet na to, že několik mých narátorů automaticky ukončovalo své vyprávění (míněno při vedení prvního rozhovoru) propuštěním z vězení nebo krátce po něm. Na mé případné otázky, týkající se „života poté“, pak odpovídali stručněji a někdy jimi byli dokonce zaskočení. Začalo mě tak zajímat, zda je to proto, že jim tato životní epocha přijde čtenářsky či posluchačsky neatraktivní nebo proto, že se jim o této době hůře hovoří? Jaké podklady tento hypotetický „blok“ případně má? Stručně řečeno jsem chtěla postihnout, s jakými všemi tématy se bývalí političtí vězni museli při svém návratu do společnosti vyrovnávat a co jim naopak jejich život po propuštění usnadňovalo.

4. 2. Získání narátorů a jejich charakteristika

Nyní se vracím k vlastnímu výzkumu, a sice ke specifikům, spojenými s mými respondenty. V první části této kapitoly popisují obecnou charakteristiku narátorů, způsob jejich získání včetně problematických otázek, s kterými jsem se musela v rámci

²² Více informací o projektu K. Ch. [online] Dostupné z <<http://www.politictivezni.cz/k-ch.html>> [citováno 10. června 2012].

spolupráce s jednotlivými pamětníky vypořádávat. V druhé části kapitoly se pak věnuji analýze konkrétních životních příběhů.

Celkem jsem ve své studii spolupracovala s šesti narátory, čtyřmi muži a dvěma ženami, narozenými mezi lety 1922 – 1934. Tři narátoři a dvě narátorky pocházejí z náchodského kraje. Jsou členy a členkami Konfederace politických vězňů, pobočky Náchod. Jeden narátor je Čechoameričan, žijící ve Washingtonu ve Spojených státech amerických. Ve všech žádostech o poskytnutí rozhovoru jsem byla přijata kladně. Výjimkou byla jedna žena, která se omluvila kvůli špatnému zdravotnímu stavu, kterému by dle jejích slov vzpomínky na dobu prožitou v kriminále jen uškodily.

Většinu kontaktů na respondenty jsem získala metodou sněhové koule (snowball sampling). Disman uvádí, že výzkumník v rámci této metody požádá původního informátora, který má přístup k členům cílové skupiny, aby mu pomohl najít další adekvátní účastníky rozhovorů, kteří mu zas mohou pomoci získat další a další účastníky, a tak se daný vzorek může stále více rozšiřovat (proto metoda „sněhové koule“) (DISMAN 1993). Toto tvrzení je z velké části aplikovatelné i na můj výzkum. Jeden oslovený narátor mne informoval o dalším narátorovi, poskytl a zprostředkoval mi s ním kontakt²³.

První kontakt jsem získala přes svého školitele diplomové práce. Jednalo se o plukovníka ve výslužbě Rudolfa Macka, tehdejšího předsedu KPV v Náchodě, který je v kruzích bývalých politických vězňů považován za velkou kapacitu. Rudolf Macek s rozhovorem ihned souhlasil, aniž přesně věděl, k jakým účelům bude zpracován. Je zvyklý vystupovat na veřejnosti a aktivně se účastnit veškerého dění, spjatého s tematikou politických vězňů (besedy na školách, vzpomínkové a pietní akce, návštěvy památníku, výstav atd.). Jeho výpovědi korespondovaly s archivními materiály, se kterými jsem ve své práci pracovala. Zcela přesně si pamatoval nejen data svého zatčení, odsouzení a propuštění, ale i data zatčení a výměry trestů svých spoluviníků. Jeho osobní zkušenost s dřívější prezentací svého příběhu mohla přispět k srozumitelné formulaci výpovědi.

²³ Srovnej VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. c. d. s. 60.

Podobné zkušenosti s veřejným vystupováním měl i René Dlouhý. Byl mi představen Josefem Celbou (viz níže) na výroční schůzi KPV v Náchodě, kam jsem byla přizvána. René Dlouhý mne jako jediný z narátorů sám od sebe vybídl, abych s ním uskutečnila rozhovor. Jeho formulace příběhu však na rozdíl od pana Macka příliš srozumitelná nebyla. Pan Dlouhý na úkor svého osobního vyprávění vstupoval do širokého dobového a rodinného kontextu. Snažil se více prezentovat své znalosti o dané době, získané ze sekundární literatury a archivních pramenů, týkajících se jeho osoby, než své vlastní prožitky. Do svého vyprávění si rovněž nenechal příliš zasahovat a mé otázky vnímal jen okrajově. Největší problém pak nastal při schvalování redakčního přepisu, kdy René Dlouhý nesouhlasil s jeho obsahem, ačkoliv se jednalo o jeho vlastní výpovědi. Nelíbila se mu forma publikace rozhovoru, ačkoliv byl několikrát seznámen s metodou orální historie, a požadoval, abych o něm napsala jakousi převyprávěnou formu monografie. Nakonec však po předložení ukázek rozhovorů s ostatními bývalými československými politickými vězni souhlasil. Správnost jeho rozhodnutí byla umocněna poté, když jsem mu ukázala podobu jeho rozhovoru, který přede mnou poskytl sdružení Post Bellum, publikovaném na stejnojmenných stránkách bez upozornění a bez jeho souhlasu²⁴.

Josef Celba na rozdíl od předešlých dvou narátorů žádné zkušenosti s poskytnutím svého životního příběhu neměl. Rozhovor s ním mi zcela zprostředkoval Rudolf Macek. V samotném rozhovoru byla cítit jistá nervozita nebo možná i skromnost, že příběh není dostatečně zajímavý, což několikrát i sám Josef Celba zmínil. Během rozhovoru odpovídal spíše úsečnou formou a nechal se zcela vést mými otázkami. O době věznění pak podával spíše obecné informace, což jsem považovala za možný důsledek špatných vzpomínek. Po ukončení naší spolupráce a odsouhlasení redakční podoby rozhovoru jsem zjistila, že se jeho výpovědi v několika zásadních bodech liší od archivních materiálů v Archivu bezpečnostních složek (konkrétně viz biogram Josefa Celby). Především jsem se zde dozvěděla o podepsání agenturní spolupráce s StB²⁵, která v rozhovoru zmíněna nebyla a které jsem neměla sebemenší

²⁴ Post Bellum. [online] Dostupné z: http://195.113.180.53/witness/photo/id/1505?locale=cs_CZ [citováno 25. května 2012].

²⁵ Viz *Zpráva o průběhu vázání a Zdůvodnění k uložení agenturního svazku JOSEF, číslo 7310*. Archiv bezpečnostních složek. 940514MV.

tušení. Díky tomuto zjištění jsem se dostala do jistého etického rozporu, jak s danou informací naložit, abych narátorovi neuškodila. Po konzultaci s mým školitelem jsem se rozhodla k uskutečnění dalšího, vysvětlujícího rozhovoru, s kterým Josef Celba po mém vysvětlení dané situace následně souhlasil. Po předložení svazku o zavázání ke spolupráci s StB pan Celba jevil značné známky překvapení. Svazek dle jeho vlastních slov viděl poprvé v životě. Vzniklou situaci nedokázal vysvětlit, ačkoli sám ve spisu identifikoval svůj rukopis. Agenturní činnost označil jako kamufláž ze strany moci. Nutno podotknout, že nikdo z pobočky KPV Náchod, včetně plk. v. v. Rudolfa Macka, neví o této možné kolaboraci Josefa Celby, a podle mého názoru není ani v mé kompetenci, abych je s tímto jednostranným faktem seznamovala, neučiní-li tak pan Celba sám.

Zcela specifická byla také spolupráce s řádovými sestrami Marií a Milenou. Rudolf Macek mi obě sestry představil na schůzi KPV v Náchodě. Samotné uskutečnění rozhovoru však bylo na rozdíl od ostatních narátorů komplikovanější. Moji žádost o rozhovor musely schválit nejen dotyčné pamětnice, ale především sestra představená. Ta ji nakonec přijala s podmínkou, že při rozhovoru bude přítomna ještě další sestra, která bude na průběh rozhovoru se sestrou Marií a následně se sestrou Milenou dohlížet, aby se sestry cítily bezpečně a nebyly vpádem cizí osoby a intimních otázek rozrušeny. Sestry při samotném rozhovoru žádnou známku rozrušenosti nevykazovaly. Vzájemně se od sebe lišily jistými povahovými rysy. Sestra Marie vypovídala velmi klidným hlasem, spisovným jazykem a často vyčkávala na mé otázky. Otázek týkajících se například hygieny a menstruace ve vězení se zdržovala. Sestra Milena pak mluvila zcela plynule a během prvního rozhovoru sama srozumitelně postihla celý svůj životní příběh. Bezprostředně hovořila o všech aspektech svého života, na příklad i o svých zkušenostech s muži. Obě sestry pak měly společný pohled na dobu strávenou v komunistickém kriminálu, na který vzpomínaly na rozdíl od ostatních bývalých politických vězňů převážně kladně a s úsměvem na rtech. Dle jejich slov by se styděly za to, kdyby mezi takovou elitou, která se tehdy v československých věznicích nacházela, nemohly být. Zároveň braly své věznění jako osud a úděl, který mohly sdílet společně se svým páterem Josefem Kentenichem (více viz osobní medailon obou sester). Jejich rozdílnost pak nejvíce vynikla při vyprávění života po propuštění, kdy

bylo jejich vnímání společnosti převážně apolitické. O tomto tématu však budu samostatně pojednávat v jiné kapitole.

Nejvíce viditelnou výjimkou celé skupiny respondentů je Robert Roy Budway, který na ambasádě České republiky ve Washingtonu navštívil konferenci s názvem „*Human Rights and Democracy: Examining the Stolen Lives of Political Prisoners*“²⁶, kde se svým příspěvkem „*Memories of Czechoslovak Political Prisoners: Male and Female Survivors of Jailing in 1950s*“²⁷ vystupoval také Tomáš Bouška. Pana Budwaye tento panel natolik zaujal, že se svým životním příběhem Tomáše Boušku kontaktoval. Zpracování samotného rozhovoru pak bylo svěřeno do mých rukou a Robert Roy Budway kvůli jeho uskutečnění přijel na vlastní náklady z vlastního zájmu do Česka. Do svého výzkumu jsem ho zapojila převážně proto, že byl napříč svému osudu ušetřen života v socialistických zemích. Na jedné straně je situací v komunistickém zcela zaujat, ale na druhé straně není poznamenán. Totalitu uvnitř Československa si osobně se vším všudy vyzkoušel, ale mohl z ní zas vystoupit a podívat se na ní zvenčí demokratického státu. Mohl se od dané situace odtrhnout a přemýšlet o ní. Robert Roy Budway vnímá a popisuje spousty zdánlivých maličkok, kteří by českoslovenští vězni považovali za malicherné nebo za zcela běžné, a proto o nich zřejmě ve svých vyprávěních nemluví. Popisuje proměnu české společnosti od ideálů první republiky, přes strach během druhé světové války po destrukci společnosti v době totality. Mezi těmito jednotlivými třemi údobími cítí menší či větší rozdíly, které dokáže jako nezávislý pozorovatel, který v této společnosti nemusel žít po celou dobu, popsat. Tento aspekt považuji u Roberta Roy Budway za nejvýraznější specifikum a za největší přínos do celé multiplicity výzkumu.

V předchozích odstavcích jsem chtěla ukázat, že i když jsem ve svém výzkumu v pěti případech hovořila s členy jedné pobočky KPV Náchod, nelze předpokládat, že tato skupina bude sdílet určitá stejná specifika v pohledu na téma politického vězení. Každý životní příběh, včetně přístupu narátora k jeho podání, je zcela individuální, plný nejrůznějších odstínů barev jejich paměti.

²⁶ Volný překlad: *Lidská práva a demokracie: Zkoumání ukradených životů politických vězňů.*

²⁷ Volný překlad: *Vzpomínky československých politických vězňů: Muži a ženy přeživší věznění 50. let.*

4. 3. Osoby narátorů – biogramy

V následujících podkapitolách se věnuji analýze výpovědí jednotlivých narátorů, stručně postihujících celou životní linii od narození do dnešních dnů. Abychom mohli porovnávat jednotlivá témata a úskalí integrace zpátky do společnosti, kterými se ve své práci primárně zabývám, považuji za důležité znát také celý život každého z narátorů. Předchozí životní zkušenosti mohou z velké části ovlivňovat další životní dráhu, která se utvářela po jejich propuštění na svobodu.

Níže uvedené pořadí narátorů chronologicky koresponduje s pořadím nahrávání jednotlivých rozhovorů. Některá data a údaje v životech narátorů, zejména data zatčení a propuštění, jsou ověřena dle dostupných archivních materiálů z Archivu bezpečnostních služeb nebo z vlastní archivní dokumentace jednotlivých narátorů. Konkrétní historické termíny a jména jsou pak v poznámce pod čarou vysvětleny na základě sekundárních pramenů.

4. 3. 1. Plk. v. v. Rudolf Macek

Plukovník v. v. Rudolf Macek se narodil 13. května 1925 v Náchodě do rodiny bývalého příslušníka československých legií v Rusku, civilním povoláním sklenářského mistra, jenž tragicky zahynul po smrtelném úrazu na stavbě roku 1929. Pan Macek spolu se svým bratrem vyrůstal jen s matkou, společensky uznávanou obchodnicí a sklenářskou mistrovou.

Během druhé světové války byl nasazen k německé Technische Nothilfe²⁸, kde pomáhal se stavbou protileteckých krytů, zákopů a následně i při odklizení škod po leteckém bombardování Ostravy a Prahy. Po konci války se účastnil odzbrojování německých jednotek. Záhy následoval šlépěje svého otce a roku 1947 absolvoval vysněnou Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě. Získal hodnost poručíka.

²⁸ Tzv. **TeNo** (technické nouzové sbory), jeden z úřadů OrPo (Ordnungspolizei), pravidelné německé uniformované policejní síly [nacistického Německa](#). Byly vytvořeny v roce 1919 k údržbě veřejných technických vybavení a základních průmyslových odvětví během vlny stávek. Od roku 1937 se staly součástí technických pomocných sborů policie. Za války bylo její hlavní činností odstraňování následků bombardování. Dostupné z: <http://warshop.cz/wordpress/?p=3737> [citováno 25. května 2012].

Během tzv. vítězného února 1948 byl „odstraněn“ od útvaru na čtyřtýdenní kurz ve Špindlerově Mlýně. Po návratu zorganizoval protistátní odbojovou skupinu²⁹, která se připravovala na možný konflikt Východu se Západem. Její vojenská část byla prozrazena a pět členů³⁰ bylo postupně pozatýkáno. Rudolf Macek byl zatčen 17. ledna 1950 v Novém Městě nad Váhom ve věku 25 let. Během soudu v Hradci Králové dne 25. dubna 1950 byl podle zákona číslo 231/1948 Sb. odsouzen k 22 letům odnětí svobody za velezradu, pobuřování proti republice, zločin vzpoury a podvod³¹. Původně navrhovanému trestu smrti unikl podle svých slov jen díky tomu, že neprozradil civilní část skupiny, o jejíž existenci uvedl, že si ji vymyslel³².

K výkonu trestu nastoupil do věznice Pankrác, odkud byl v červenci 1950 převezen do vojenské trestnice v Opavě³³, kde se tajně připravoval útek vězňů na Západ, který však skončil vyzrazením. 3. července 1952 byl Rudolf Macek převezen do věznice Leopoldov, kde v nelidských podmínkách a v časté korekci strávil 3 roky. Roku 1955 byl spolu s brig. generálem i. m. Josefem Bryksem³⁴ převezen do Jáchymova na tábor Vykmánov³⁵, odkud byli oba na dva měsíce přeřazeni na tábor Svatopluk³⁶ na

²⁹ Skupina neměla žádný oficiální název, ve vyšetřovacích spisech je vedena jako „ilegální skupina Macek Rudolf a spol.“, založená v Těchoníně, která by případně navázala na již u tvořenou civilní skupinu na Náchodsku (ta však nikdy nebyla odhalena, protože plk. v. v. Rudolf Macek její existenci popřel). Viz Vyšetřovací materiály „Macek, Rudolf, a spol.“. Archiv bezpečnostních složek, V – 2654 a podsvazek V - 6080.

³⁰ Vedle por. Rudolfa Macka: por. Miroslav Luks, por. Jaroslav Ducháček, npor. Václav Moravec a des. asp. František Kňourek. Více viz: Vyšetřovací materiály „Macek, Rudolf, a spol.“. Archiv bezpečnostních složek, V - 2654.

³¹ Srovnej: Vyšetřovací spis rozsudku a obžaloby státního soudu Praha „Macek, Rudolf a spol.“. Archiv bezpečnostních složek, V – 2654, s. 74 – 87.

³² Srovnej: Vyšetřovací spis protokolu s por. Rudolfem Mackem ze dne 24. ledna 1950 na Malostranském náměstí 13. Archiv bezpečnostních složek, V – 2654, s. 5 - 11.

³³ Věznice **Opava** v Krnovské ulici byla v letech 1948 - 1952 změněna na jedinou vojenskou trestnici v tehdejší ČSR, spadající pod MNO, kam byly v říjnu 1950 převezeny důstojnická a generálská esa naší armády, kteří se provinili tím, že stáli na nesprávné straně tehdejšího zákona. Od podzimu 1952 zde byl zřízen Technický ústav vězňů MNB, od září 1953 Ministerstva vnitra. Po zrušení ústavu zde byla od roku 1954 Věznice č. 3 Opava s kapacitou 456 osob. Ta skončila svou činnost roku 1961. Druhým objektem v Opavě je soudní věznice, vybudovaná v r. 1888. Kapacita až 600 osob. Věznice je v provozu dodnes. Dostupné z <<http://www.vscr.cz/veznice-opava-83/historie-528/50-leta>>, [cit. 2012-05-25].

³⁴ **Generál i. m. Josef Bryks** (1916 – 1957) sloužil od dubna 1941 u 242. Stíhací peruti Britského královského letectva. V červnu téhož roku byl sestřelen a umístěn do německého zajetí, z něž se opakovaně pokoušel uniknout. Za svou mimořádnou statečnost vyznamenán mj. Řádem britského impéria. Zatčen na 3. května 1948 a odsouzen na 10 let vězení. Zemřel ve vězeňské nemocnici dolu Rovnost v Ostrově nad Ohří 11. srpna 1957. Dostupné z: <<http://www.bryks.cz/>>, [cit. 2011-08-05].

³⁵ NPT **Vykmánov** leží poblíž Ostrova nad Ohří (krycí označení „L“, někdy zvaný také jako likvidační). Byl založen v únoru 1951 a plnil funkci eskortního střediska. Krom politických vězňů táborem procházeli i duchovní. V táboře se nacházela drtírna uranové rudy – čtyřpatrová třídící „Věž smrti“, kde se vězni dostávali do přímého kontaktu s radioaktivním uranem. Ke zrušení tábora došlo

Slavkovsku. Pro nedostatek práce pak putovali dál. Generál Bryks na tábor Rovnost, kde zemřel, a Rudolf Macek na příbramský tábor Bytíz, kde strávil dalších 7,5 let života. 8. června 1962 byl propuštěn na amnestii. V komunistických kriminálech tak strávil celých 12 let.

Krátce po svém propuštění se oženil se svou ženou Martou, která na něj čekala po celou dobu veznění. Společně mají jednoho syna. V následujících letech se Rudolf Macek musel živit manuálně. Nejprve byl nucen nastoupit do Rubeny Náchod jako lisovač technické pryže. Od roku 1970 pak pracoval mimo jiné například i v kamenolomu. Roku 1968 byl předsedou přípravného výboru K231 (Sdružení bývalých politických vězňů), díky čemuž byl zapsán na černém seznamu „Akce Norbert“³⁷. Po revoluci stál u vzniku Konfederace politických vězňů (KPV) a jako předseda KPV pobočky Náchod aktivně působil do loňského roku. Svě funkce musel zanechat kvůli špatnému zdravotnímu stavu. V letech 1993 – 1996 pracoval na Ministerstvu obrany ve vojenské rozvědce. Částečné rehabilitace dosáhl v prosinci 1990, plné rehabilitace pak roku 1994. Dne 1. ledna 1997 udělil prezident ČR, Václav Havel, plukovníku v. v. Rudolfu Mackovi za zásluhy o obranu a bezpečnost státu medaili 1. stupně.

4. 3. 2. Josef Celba ml.

Josef Celba se narodil 23. listopadu 1926, na svém rodném statku v Bražci u Náchoda, do početné zemědělské rodiny. V návaznosti na tradici rodiny vystudoval střední odbornou zemědělskou školu v Polici nad Metují.

v květnu 1956. Středisko Vykmánov „C“ dosud slouží k vězeňským účelům. Více viz PETRÁŠOVÁ, Ludmila. *Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949 – 1961*, c. d., s. 112.

³⁶ NPT **Svatopluk** (krycí označení „V“) se nacházel v okolí města Horní Slavkov. Byl zřízen v dubnu 1951 a zrušen v květnu 1955. Více viz BURSÍK, Tomáš. 2009. *Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961*, c. d., s. 212.

³⁷ **Akce Norbert**, seznam „nespolehlivých“ osob, které měly být v případě ohrožení režimu, vnitřního pořádku a bezpečnosti státu, internovány. Jednalo se o operačně bezpečnostní úkol federálního ministerstva vnitra ČSSR za branné pohotovosti státu. Více viz GRUNTORÁD, Jiří. *Akce Norbert*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu policie ČR. Dostupné z [www: <http://www.cibulka.com/stblist/norbert.html>](http://www.cibulka.com/stblist/norbert.html), [citováno 11. srpna 2011].

Poprvé byl zatčen během výkonu povinné vojenské služby v Plzni roku 1949. Byl odsouzen na 4 měsíce žaláře. Dostačujícím důvodem k zatčení bylo podle pana Celby samostudium angličtiny (nalezeny jeho sešity s poznámkami) a napsání dopisu domů, na jehož základě byl odsouzen za vyzrazení vojenského tajemství. Ve skutečnosti bylo v obsahu dopisu jen tolik, že nepřijede na svatbu, na kterou byl zván, protože je ve vojenském útvaru pohotovost³⁸. Část trestu (cca 14 dní) si odpykal v neblaze proslulém Domečku³⁹ na pražských Hradčanech. Zde se svými spoluvězni musel čelit fyzickému napadení a rozsáhlé šikaně.

Druhé trestní stíhání, započaté zatčením Josefa Celby 9. listopadu 1960, již postihlo celou rodinu⁴⁰. Josef Celba ml., již několikanásobný otec, ve věku 34 let dostal podle zákona číslo 86/1950 Sb. trest 3 roky odnětí svobody, ztrátu čestných práv občanských na dobu dvou let a propadnutí majetku. Trest dostal za porušení povinnosti veřejného činitele, ohrožení jednotného zemědělského plánu, poškození provozu, rozkrádání a poškozování národního majetku a majetku lidových družstev. Jinými slovy, na základě výpovědi pana Celby šlo jen o kácení dříví ve vlastním lese. Rozsudek byl vynesen Okresním soudem Náchod ze dne 10. února 1961 ve spojení s rozsudkem Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 16. března 1961. V komunistických kriminálech, ve věznici v Hradci Králové, následně pak v pracovním zemědělském táboře Sýrovice, si „odseděl“ plnou výši trestu.

³⁸ O prvním zatčení nejsou žádné dostupné archiválie, které by uváděly přesné data a konkrétní fakta. Tyto informace vycházejí z výpovědi Josefa Celby z rozhovoru a dostupné archiválie - Zprávy o průběhu vázání. Viz. rozhovor s Josefem Celbou ze dne 18. 1. 2010. Zpráva o průběhu vázání. Archiv bezpečnostních složek, 940514 MV, cit. s. 16.

³⁹ Tzv. **Domeček** v Kapucínské ulici na Hradčanech, v němž byli po únoru 1948 věznění vesměs důstojníci čsl. armády, většinou účastníci zahraničního odboje, surově vyšetřovaní a mučení příslušníky 5. oddělení hlavního štábu ministerstva národní obrany (MNO). Srovnej: BÍLEK, Jiří. *Nástin vývoje vojenského vězeňství v letech 1945 – 1953*. In *Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945 – 1955*. Opava: Slezské muzeum, 2001, s. 127.

⁴⁰ **Josef Celba st.**, otec (narozen 21. 3. 1903), odsouzen na základě: § 245 odst. 1 za použití § 22 odst. 1. z. č. 86/50 Sb - rozkrádání a poškozování národního majetku a majetku lidových družstev. Trest: 1 rok odnětí svobody (NPT Nové Sedlo a Sýrovice), peněžitý trest 2. 000 Kč. **Božena Celbová**, matka (narozena 17. 7. 1903), odsouzena na základě: § 245 odst. 1 z. č. 86/50 Sb. - rozkrádání majetku v social. vlastnictví. Trest: odnětí svobody na 1 rok podmíněně podle § 24 a 25 na zkušební dobu 3 roky. **Bohuslava Celbová**, rozená Šedivá (narozena 6. 8. 1934), odsouzena na základě: § 245 odst. 1b, 2 z. č. 86/50 Sb - rozkrádání majetku v social. vlastnictví. Podmíněný trest odnětí svobody na 6 měsíců, zkušební doba stanovena na dobu 1 roku. Srovnej VLČKOVÁ, Věra. *Horizonty (ne)svobody. Političtí vězni okresu Náchod v letech 1948 – 1989*. KPV Náchod, 2000, s. 311 - 313.

Dostupné archiválie⁴¹ v Archivu bezpečnostních složek se v bodech týkajících se doby strávené ve vězení s výpovědí pana Josefa Celby rozcházejí. Především odkazují na podepsání spolupráce s Ministerstvem vnitra, ke které byl údajně zavázán dne 11. listopadu 1961 pod krycím jménem Josef. Josef Celba je v těchto dokumentech hodnocen jako průměrný spolupracovník, který se pravidelně dostavuje na schůzky. Tento styk však není nikdy činěn z jeho iniciativy. Podává písemná předání, která jsou po prověření pravdivá. Celkem podle dokumentace podal 18 zpráv k jednotlivým osobám, na jejichž základě však nebyla provedena žádná soudní realizace. Spolupráce pak byla ukončena ve spojitosti s propuštěním z výkonu trestu 23. února 1963⁴². Z druhého úhlu pohledu, Josef Celba v navazujícím rozhovoru uvedl, že nemohl podávat písemné zprávy proti svým spoluvězňům už jen proto, že nemá dobré písemné vyjadřovací schopnosti a žádnou zprávu by sepsat nedokázal. Další nesrovnalostí je navázání spolupráce, datované k 11. říjnu 1961 v Ostrově nad Ohří. Dle své výpovědi i dat uvedených v knize Dagmar Vlčkové (VLČKOVÁ 2000: 311 – 313) byl Josef Celba zatčen až 9. listopadu 1961 a do této doby žádné styky s StB údajně neměl.

Vyvstává nám zde tak otázka, kterému pramenu máme přikládat větší hodnotu – pamětníkovi či pohledu moci? Podle svých slov Josef Celba s StB. nespolečně pracoval. Na druhé straně nám stojí vlastnoručně sepsaný závazek ke spolupráci, jehož rukopis pan Celba identifikuje za svůj, nad obsahem závazku se však diví. Mým úkolem na tomto místě není soudit, zda byl či nebyl Josef Celba agentem. Snažila jsem se však nakupit informace dostupné jak archivu, tak z výpovědí narátora, z kterých pravděpodobně vyplývá, že Josef Celba se jistým způsobem během svého věznění zavázal ke spolupráci, ale z jeho zpráv nikdy nebyl nikdo postižen a Josefu Celbovi ze spolupráce neplynuli žádné výhody. Spolupráce byla zřejmě rozvázána hned po propuštění z vězení a k dalšímu styku s StB. po propuštění nejspíše opravdu nedošlo.

Od propuštění až do důchodu pracoval pan Celba v Bražci v místním JZD. Rodina byla společně rehabilitována v říjnu 1990. Josef Celba je od roku 1992 členem

⁴¹ Viz *Zpráva o průběhu vázání a Zdůvodnění k uložení agenturního svazku JOSEF, číslo 7310*. Archiv bezpečnostních složek. 940514MV.

⁴² Vlčková (2000) uvádí 10. března 1963. Srovnej VLČKOVÁ, Věra. *Horizonty (ne)svobody. Politici vězni okresu Náchod v letech 1948 – 1989*. KPV Náchod, 2000, s. 312.

KPV, pobočky Náchod. V dnešních dnech spolu se svou početnou rodinou obývá rodný statek v Bražci, na kterém částečně hospodaří.

4. 3. 3. René Dlouhý

René Dlouhý se narodil 6. února 1934 v Praze. Jeho rodiče se kvůli nevoli rodiny z otcovy strany nikdy nevzali a nakonec byli nuceni se rozejít. René Dlouhý vyrůstal se svou matkou, prarodiči a bratrem v poměrně chudých poměrech v pražské čtvrti Troja. Na přání svého otce ve věku deseti let odešel do opatrovnictví bezdětné tety a strýce do Nového Města nad Metují. Tato část rodiny pocházela z uznávaných společenských kruhů a byla dobře finančně zaopatřena. Například jeden ze strýců Reného Dlouhého byl spolujitelem místní továrny na poživatiny DEKO. Podle názoru pana Dlouhého začala být jeho rodina během vzestupující komunistické moci v Československu označována jako „kapitalistická“. Po absolvování měšťanské školy se René Dlouhý musel vyučit slévačem v Hradci Králové. Přihláška na dvouletou průmyslovou školu v Novém Městě nad Metují a přihláška na Vyšší průmyslovou školu v Kladně mu byla zamítnuta z důvodu nevhodného chování⁴³.

V letech 1949 – 1951 René Dlouhý se svými vrstevníky zorganizoval skupinu⁴⁴, která si dala za úkol protestovat proti rodící se totalitní diktatuře. Vedle jiných činností a plánů rozšířili několik vydání letáků, vyzývající občany proti zemědělské politice komunistů. Letáky se díky udání jednoho z tehdejších kamarádů dostaly do rukou StB. Po roce intenzivního sledování byl pan Dlouhý dne 17. června 1952, krátce po dovršení osmnácti let, zatčen. První výslech probíhal ve věznici v Hradci Králové, kde strávil 2 měsíce. Následně byl převezen do okresní věznice v Novém Městě nad Metují, kde zároveň dne 21. listopadu 1952 probíhal soud. Pan Dlouhý byl na základě zákona č. 231/1948 Sb. a zákona číslo 86/1950 Sb. odsouzen na 6 měsíců odnětí svobody, a to jednak za nepřekažení trestného činu, přesněji řečeno se podle slov Reného Dlouhého

⁴³ Archiv Reného Dlouhého. Viz příloha diplomové práce.

⁴⁴ Skupina nebyla vedena pod žádným oficiálním názvem. Žaloba okresní prokuratury v Novém Městě n. Met. se vztahuje jen na osobu mladistvého Reného Dlouhého, který údajně nabádal k zorganizování protistátní skupiny. Skupina jako samostatné těleso však ve spisech nevystupuje. Srovnej Žaloba okresního prokurátora v Novém Městě n/Met. na mlad. Reného Dlouhého. Pt 196/52. Dne 4. 11. 1952.

jednalo o pokus emigrace dvou hochů, kteří ani nepatřili do skupiny kolem pana Dlouhého, a dále pak za návod k pokusu trestného činu proti republice a za návod k pokusu trestného činu sdružování proti republice.

Po propuštění pan Dlouhý pracoval jako dělník, slévač nebo čistič sociálních zařízení v Novém Městě nad Metují, kde žije se svou ženou dodnes. Na jeho osobu byl od února 1982 do srpna 1986 zaveden tzv. signální svazek StB⁴⁵. Kvůli slabému finančnímu ohodnocení si pan Dlouhý ve volném čase přivydělával například fotografováním nebo masírováním, které mu však bylo po krátké době znemožněno. Byl plně rehabilitován v prosinci 1990. Pan Dlouhý pracuje i dnes ve svém důchodovém věku v oboru instalatérských prací. Je členem KPV, pobočky Náchod.

4. 3. 4. Sestra Marie, rodným příjmením Šťastná

Marie Šťastná se narodila 7. října 1922 ve Lhotkách u Náchoda. Vystudovala Obchodní školu v Náchodě a krátce pak pracovala v kanceláři. Ve věku 18 let, po seznámení se s Schönstattským hnutím⁴⁶, se rozhodla vstoupit do řádu Mariiných sester⁴⁷. Roku 1941 tak odchází do Schönstattu, poblíž německého města Koblenz. Zde se seznamuje se

⁴⁵ **Signální svazek** je svazek, který zakládala Státní bezpečnost na osoby podezřelé z protistátní činnosti. Cílem svazku bylo prověřit „signály“ sledované osoby a potvrdit nebo vyvrátit podezření z trestné (rozuměj i politické) činnosti. Srovnej MARACZI, P. *Jak v ČSSR vznikaly represivní orgány*. In Zpravodaj KAN č. 78, říjen 2006, s. 49 – 55. Dostupné z [www: <http://www.kan.cz/zpravodaj/Zpravodaj_78.rtf>](http://www.kan.cz/zpravodaj/Zpravodaj_78.rtf). [citováno 13. srpna 2011].

⁴⁶ **Schönstattské hnutí**. Jeho zakladatelem a duchovním otcem je P. Josef Kentenich (1885 – 1968), podrobněji viz níže. Na českém území se hnutí etablovalo v roce 1939, kdy si skupina kněží a bohoslovců vybrala malou kapličku v Rokoli u Nového Města nad Metují, kterou učinili svým „domovem“. Putování do původního Schönstattu bylo díky mezinárodní situaci velmi obtížné. Mezi lety 1945 – 1948 pak zájemkyně trávily noviciát ve Švýcarsku. Po návratu do nedemokratického Československa nemohli oficiálně vykonávat žádnou činnost. Nejprve působily v jižních Čechách, vzhledem k postupující perzekuci proti církevním společenstvím však byly nuceny přejít do civilních povolání a hnutí působilo „v podzemí“. V 50. letech se „schönstattské sestry“ staly politickými vězeňkyněmi. Na počátku 70. let však skupinka sester, žijících v městečku Nový Hrádek, začala svépomocí poblíž kaple v Rokoli stavět tzv. Domeček, objekt k trvalému bydlení. Po roce 1989 pak hnutí vybudovalo větší tzv. provinční dům. Rovněž byla vystavěna a vysvěcena nová kaplička – přesná kopie schönstattske svatyně. Hnutí se v současné době dělí na jednotlivá, vzájemně na sobě *de facto* nezávislá, společenství. Srovnej VAŇOUS, Jaroslav. *Schönstattské hnutí*. Dostupné z [www: <http://www.politictivezni.cz/schonstattske-hnuti.html>](http://www.politictivezni.cz/schonstattske-hnuti.html), [citováno 7. srpna 2011].

⁴⁷ **Mariiny sestry**, pojmenované podle tzv. úmluvy lásky s Pannou Marií, původně uzavřené P. Kentenichem v říjnu 1914 v kapličce v lázních Vallendar poblíž Koblenz. Úkolem Mariiných sester je mariánská formace dívek, žen a rodin. Působí proto uvnitř Schönstattskeho hnutí, ale i ve školách, sociálních zařízeních a nemocnicích. Jejich nynějším sídlem v Čechách je provinční dům v Rokoli. Srovnej VAŇOUS, Jaroslav. *Schönstattské hnutí*. c. d. dostupné z [www: <http://www.politictivezni.cz/schonstattske-hnuti.html>](http://www.politictivezni.cz/schonstattske-hnuti.html), [citováno 7. srpna 2011].

zakladatelem a duchovním otcem Schönstattskeho hnutí, páterem Josefem Kentenichem⁴⁸, ve kterém i ona nachází svůj duchovní vzor, který je později, během doby jejího věznění v komunistickém Československu, utvrzen ještě silnějším pocitem vzájemné sounáležitosti (Mariiny sestry tak samy sdílejí osud svého duchovního otce, který byl během nacistického Německa vězněn v koncentračním táboře Dachau). Po válce sestra Marie odešla spolu s dalšími sestrami do Švýcarska, kde mohly zájemkyne trávit svůj noviciát.

9. března 1948 sestra Marie spolu s ostatními sestrami překročila hranici Československa a to i přes četná varování, že je zde po nastolení komunistické moci nic dobrého nečeká. Dle jejich vlastních slov sestry odvětily, že právě proto do Československa v tomto těžkém čase míří. Sestra Marie se s několika dalšími sestrami usadila v jižních Čechách na starém děkanství v Třeboni, kde mezi sebe přijali další, nově příchozí sestry. Společně zde například vyučovaly náboženství. Během doby největších politických procesů měly Mariiny sestry dvě možnosti: nechat se internovat jako řádové sestry, nebo jít do civilu. Zvolily si druhou možnost, čímž se dostaly do Východočeského kraje, blízko svého duchovního domova v Rokoli, o který zároveň mohly pečovat. Sestra Marie se nechala zaměstnat v tkalcovně v Novém Hrádku, kde při různých zaměstnání působily i další sestry. Ty zde navazovaly kontakty s mládeží. Obecně vzato se snažily, aby se Schönstattske hnutí stále více prosazovalo.

Sestra Marie byla na Novém Hrádku zatčena 7. února 1957⁴⁹. Byla převezena do Hradce Králové, kde zároveň probíhal soud. Sestra Marie byla odsouzena na základě zákona číslo 231/1948 Sb. za podvracení republiky na 3 roky odnětí svobody. Celou výši trestu si odpykala ve věznici Pardubice.

⁴⁸ **P. Josefem Kentenich** (1885 – 1968), zakladatel a duchovní otec Schönstattskeho hnutí. V roce 1904 se stal členem Společnosti katolického apoštolátu. V říjnu roku 1914 uzavírá se svými následovníky tzv. úmluvu lásky s Pannou Marií. Schönstattska kaplička v lázních Vallendar poblíž Koblence, kde byla tato úmluva uzavřena, se tak stala poutním centrem. Po převzetí moci NSDAP bylo Schönstattske hnutí nacistickými bezpečnostními složkami označeno za obzvláště nebezpečnou organizaci. Sám Kentenich byl v 1. polovině 40. let nejdříve vezněn Gestapem v Porýní a následně internován v KT Dachau, kde strávil přes tři roky. Po skončení válečného konfliktu obdržel pas Vatikánu a přednášel téměř po celém světě. Následně pak pro „ideové“ kontroverze s oficiálními církevními kruhy opustil Kentenich jako *persona non grata* Německo a odešel do USA, kde pobýval až do roku 1965. O tři roky později zemřel v Schönstattu, krátce po odsloužené mši. Srovnej VANOUS, Jaroslav. *Schönstattske hnutí*. c. d., dostupné z [www: <http://www.politictivezni.cz/schonstattske-hnuti.html>](http://www.politictivezni.cz/schonstattske-hnuti.html), [citováno 7. srpna 2011].

⁴⁹ Ve stejný den byla spolu se setrou Marií zatčeny i další dvě Mariiny sestry: sestra Jana na Novém Hrádku a sestra Věra v Hradci Králové.

Po propuštění roku 1960 byla sestra Marie nucena podepsat písemné nařízení, že nesmí být zaměstnaná mezi lidmi a nesmí se stýkat s ostatními Mariinými sestrami. Po návratu z vězení se nejprve usadila u své maminky a nechala se zaměstnat jako pomocná síla v kuchyni, kde zůstala až do důchodu (56 let). Toto „nenápadné místo“ jí paradoxně poskytlo volné prostranství pro schůzky s ostatními sestrami. V 70. letech se víceméně svépomocí téměř všechny Mariiny sestry podílely na stavbě tzv. Domečku v Rokoli, přesněji řečeno obytného prostranství, kde se následně tři ze sester, včetně sestry Marie, trvale usadily. Po roce 1989 Schönstattské hnutí ve stejném místě jednak nově vybudovalo a vysvětilo novou kapličku, která je věrnou kopií schönstattské kapličky v německých lázních Vallendar. Jednak vystavělo tzv. Provinční dům (dokončený roku 2000), který dnes Mariiny sestry obývají, a kde se mohou po letech ukrývání konečně pospolu věnovat duchovnímu rozjímání a modlitbám. Sestra Marie stála u všech těchto důležitých mezníků Schönstattského hnutí. V neposlední řadě je také členkou KPV, pobočky Náchod.

4. 3. 5. Sestra Milena, rodným jménem Marie Maixnerová

Marie Maixnerová se narodila 16. ledna 1922 v obci Verměřovice. Po dokončení měšťanské školy chtěla jít studovat, ale z finančních důvodů nemohla. Na přání své rodiny absolvovala čtyřletou Baťovu školu ve Zlíně, kde následně také pracovala. Po vypuknutí 2. světové války byla přefazena na novou provozovnu do Zruče nad Sázavou. Krom nových pracovních zkušeností zde rozvíjela i svůj duchovní život. Seznámila se s páterem Tomášem Sobolou, farářem římsko katolické farnosti ve Zručí nad Sázavou, který ji zasvětil do Schönstattského hnutí. U téhož pátera také přečkala dobu osvobození.

V poválečné době se spolu s ostatními sestrami rozhodla, že získá noviciát v Německu. Po četných úvahách však došli k závěru, že Německo není nejvhodnější volbou – válkou zdecimovaná společnost by je mohla odsoudit a následně nepřijmou zpátky. Nakonec tedy odcestovaly do Švýcarska. Zde se sestra Milena po svém zasvěcení osobně setkala se zakladatelem Schönstattského hnutí páterem Josefem Kentenichem a zároveň tak našla svůj životní úděl.

Roku 1948 se spolu s dalšími osmi sestrami vrátila zpátky do Československa. Nejprve odešla ke svým rodičům do Letohradu, přičemž se stále scházela s ostatními sestrami v Novém Městě nad Metují nebo na Novém Hrádku, kde se neustále posilovaly ve svém náboženském životě. Poprvé byla zatčena již roku 1953, ale po třech dnech byla propuštěna. Následně jí bylo zakázáno vyučovat náboženství a musela odejít z děkanství Nového Města nad Metují, kde působila u pátera Petra Štěpánka. Po krátké proluce, kterou strávila v domácnosti u sestry Marie v Novém Hrádku, sestra Milena absolvovala zdravotnický kurz a odešla na dětské oddělení Fakultní nemocnice v Praze. Zde byla při výkonu služby zatčena dne 2. dubna 1957. Podle zákona č. 231/1948 byla odsouzena na 15 měsíců odnětí svobody za podvracení republiky. Prvních 9 měsíců věznění strávila sestra Marie ve věznici Ruzyně. V prosinci 1957 byla převezena do věznice Pardubice, kde spolu s ostatními sestrami strávila zbytek trestu.

Po propuštění šla zpátky k rodičům do Letohradu. Doba strávená ve vězení byla pro shánění nového zaměstnání přítěžující okolností. Nakonec získala práci v místní tvarůžkárně, kde dokonce brigádně pracovala i několik let v důchodu. Veškerý volný čas sestra Milena trávila s ostatními Mariinými sestrami, se kterými také v 70. letech pomáhala budovat tzv. Domeček v Rokoli. Do Provinčního domu se přestěhovala ihned po jeho dostavení před jedenácti lety. Sestra Milena je členkou KPV, pobočky Náchod.

4. 3. 6. Robert Roy Budway

Robert Roy Budway se narodil 2. srpna 1928 ve městě Oak Park, státu Illinois, v USA. Jeho otec byl americkým vojákem z povolání, matka českou emigrantkou, která přišla do USA „na zkušenou“ po konci 1. světové války. Robert Budway přišel poprvé do Československa spolu se svou matkou, následkem dopadu velké hospodářské krize, roku 1932. Usadili se ve vesnici Těchonice v okrese Klatovy, kde žila jeho rodina z matčiny strany. Pan Budway se v této době cítil být více Čech než Američan a náruživě holdoval všemu, co považoval za české, jeho největšími vzory té doby byli podle jeho slov Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik.

První zásah do těchto jeho ideálů přišel s ustavením Protektorátu Čechy a Morava, kdy díky svému stávajícímu americkému občanství získal politický status „bez státní příslušnosti“. Byl mu odepřen i malý zbytek práv, která náležel protektorátním občanům. Na místo předpokládaných vyšších studií musel jít do učení na číšníka, čímž se dostal do hotelu Centrál v Klatovech, kde obsluhoval především německou „smetánku“. Na sklonku války byl nasazen na nucené práce na Olomoucko. Zde později podle svých slov ucítil jakýsi reflexivní pud utíkat před možným nebezpečím blížících se osvobozeneckých vojsky, o kterých však tehdy neměl žádné informace, zpátky do bezpečí domova Západních Čech. Celou tuto trasu absolvoval pěšky. V Těchonicích se pak dočkal příjezdu amerických vojsk.

Po válce odešel za práci do hotelu Slavie v Železné Rudě. Na vlastní kůži zde zakusil pozvolnou bolševizaci českého venkova. Stal se tichým svědkem schůzek komunistické partaje, které se v hotelu pořádaly. Postupem doby se stával díky své státní příslušnosti a vlastním názorům stále více nepohodlným. Dostával se do konfrontace nejen s českými úřady, ale i místními obyvateli, kteří si například nepřáli, aby je v hotelu obsluhoval. Poprvé byl zadržen roku 1946 při návštěvě amerického velvyslanectví v Praze. Celá záležitost však byla posléze ve zdánlivě přátelském duchu smetena ze stolu.

Díky těmto impulsům se pan Budway v květnu 1947 rozhodl z Československa odejít a nastoupit do americké armády v německém Marburgu. Netušil, že každý jeho pohyb je pečlivě sledován československou StB. Ta ho podezírala, že zde byl zařazen k vojenské zpravodajské službě Spojených států CIC (Counterintelligence Corps, česky Kontrašpionážní sbor), která měla za úkol vyhledat a eliminovat špiony sovětského bloku. Doslýchující skutečností této domněnky je například fakt, že Robert R. Budway se při výcviku v německém městě Oberursel seznámil se zadrženým Vladimírem Vojtíškem z Nové Paky, který se později stal hlavním svědkem při jeho obvinění ze špionáže a vyzvědačství⁵⁰.

⁵⁰ Protokoly o výpovědi s obviněným R. R. Budway. Krajská správa ministerstva vnitra Plzeň. Dne 16., 17., 20. a 22. srpna 1962. Soukromý archiv.

Po dvou a půl letech v armádě Robert Budway odešel do USA a usadil se ve Washingtonu, kde započal svou profesní kariéru. Byl přijat na prestižní George Washington University, kterou dokončil roku 1962. Jako pedagog měl dostatek času na svou cestovatelskou vášeň a navštívil tak mnoho zemí po celém světě.

První návštěvu do Československa podnikl pan Budway roku 1957. Všiml si velké proměny v české společnosti, ale stále si neuvědomoval, že je sledován. Dle jeho vlastních slov se choval nanejvýš neopatrně. Druhá návštěva následovala roku 1959 v souvislosti s úmrtím jeho matky. Byla pojata jako pietní akce na podporu přeživší babičky a nevlastních sourozenců, kteří osiřeli. Při této návštěvě byly proti panu Budwayovi pořízeny hlavní vykonstruované důkazy, prokazující protistátní, špionážní činnost, jako je například vyvezení uranové rudy z Československa⁵¹. Poslední a osudová návštěva proběhla roku 1962.

Robert Roy Budway byl zatčen 2. srpna 1962 ve Štúrově na Slovensku, odkud byl převezen na vyšetřovnu na Anglickém nábřeží 15 v Plzni⁵². Zde byly započaty fyzicky a psychicky náročné výslechy. V době mezi jednotlivými výslechy byl držen v plzeňské věznici Bory. Rozsudkem Krajského soudu v Plzni ze dne 14. prosince 1962 byl Robert Roy Budway odsouzen za trestný čin ohrožení státního tajemství a za podvracení republiky podle zákona číslo 140/1961 Sb. na 4 roky odnětí svobody. Obhájce Dr. Štilip se proti trestu odvolal. Dne 25. ledna 1963 Nejvyšší soud v Praze trest snížil výši trestu na 2 roky a 9 měsíců. Pan Budway byl převezen do věznice Pankrác, kde byl držen, kvůli rozruchu, který mezi vězni působil, převážně v izolaci. Po dvou měsících, v březnu 1963, byl Robert Budway kvůli mezinárodní situaci, kterou jeho zatčení vyvolalo, propuštěn a deportován do USA, kde ho krom přátel čekal také velký mediální kolotoč, kterého se pan Budway se ctí zhostil. Jeho příběh byl zveřejněn v denním americkém i zahraničním tisku⁵³. Pobyt na Borech a na Pankráci jej podle jeho slov, zároveň otištěných v deníku The Washington Post (13. 5. 1962), vyšel na 300

⁵¹ Ve skutečnosti se podle slov narátora jednalo o symbolický úlomek kamene, který Robert Roy Budway dostal od duševně chorého známého Josefa Balíčka, jenž byl později v obžalobě označen za spoluviniíka.

⁵² Během nacistické okupace budova sloužila jako věznice gestapa. Po válce pak vězení užívala Státní bezpečnost. V přesně nezjištěné době pak bylo vězení zrušeno a vězeňský blok byl přeměněn na kanceláře. Dnes v budově sídlí policie ČR (HERAJT 2010: 197 – 199).

⁵³ Srovnej THE WASHINGTON POST. Friday, February 1, 1963. Viz příloha diplomové práce.

dolarů. Jednalo se o částku přepočtenou s československých korun, kterou byl nucen zpětně zaplatit.

V následujících letech se Robert Roy Budway věnoval své profesní dráze a rodině. Informace od příbuzenstva v Čechách se mu dostávaly jen v omezené míře, a tak například netušil, jaké neblahé důsledky svým příbuzným v Čechách svou státní příslušností a následným zatčením nechtěně způsobil. Když jeho dvě děti vyrostly, znovu začal toužit po návštěvě Československa. Podle jeho slov však byl vždy odmítnut jako *persona non grata*. Do Čech se tak znovu podíval až po roce 1989. V listopadu 1991 dosáhl plné rehabilitace. Českou republiku Robert Roy Budway s neutuchajícím zájmem navštěvuje dodnes. Jedním z důvodů je i jeho dcera, která zde žije.

4. 4. Vedení rozhovorů

V této kapitole bych se ráda věnovala samotnému vedení rozhovorů. Rozhovory jsem pořizovala v časovém rozmezí od listopadu 2009 do srpna 2011. Ve dvou případech jsem vedla dva rozhovory, ve třech tři rozhovory a v jednom dokonce pět rozhovorů.

Jednalo se o případ mého vůbec prvního pamětníka, s kterým jsem kdy v praxi vedla orálně historický rozhovor, pana Rudolfa Macka. Tento vysoký počet uskutečněných rozhovorů vznikl na jedné straně proto, že dotyčný narátor má široký historický záběr, který nebylo možné při prvních dvou rozhovorech postihnout, a tak jsem v prohlubování a konkretizování zmiňovaných témat rozhovoru pokračovala i v následujících, relevantně více přátelských a spontánních třech sezeních. Na druhé straně jsem tolik rozhovorů uskutečnila možná také proto, že jsem k panu Mackovi začala cítit určitou empatii. Svěřil mi své emočně silné, intimní vzpomínky a já jsem se cítila být vůči němu zavázaná. S Rudolfem Mackem jsem v osobním kontaktu do dnešních dnů, což s sebou nese také jistý stupeň zátěže, a to jak časové, tak i psychické. Díky této situaci jsem si uvědomila, že s ostatními narátory obdobným způsobem

postupovat nemohu. Stávající vztahy „tazatel – narátor“ jsem tak udržela na profesní úrovni, přičemž jsem respektovala tzv. „partnerský přístup“⁵⁴.

Při prvním rozhovoru jsem ponechávala maximální prostor narátorovi. Na jeho základě se v druhém a třetím rozhovoru zaměřovala jednak na témata, která pamětník zmínil jen okrajově a bylo třeba je více prohloubit, dále pak jsem otevírala témata zcela nová, která v rozhovoru nezazněla. Jednalo se převážně o předem vytipované přelomové okamžiky v životech narátorů a jejich aktivity v nedávné současnosti, týkající se tématu mé práce.

Vaněk uvádí, že přestože se tazatel musí přizpůsobit časovým dispozicím narátora, mezi jednotlivými rozhovory by neměl zůstat příliš dlouhý časový odstup. Jako optimální uvádí 14 – 21 dní (VANĚK, MŮCKE, PELIKÁNOVÁ 2007: 104). Podle tohoto pravidla jsem se snažila řídit i ve svém výzkumu. V případě řádových sester Schönstattského hnutí, kdy se moje žádost o rozhovor musela podvolit byrokratickému schvalování, jsem byla nucena rozhovory s oběma sestrami pořídit s časovým odstupem jednoho dne. Díky časové indispozici pana Budway také jeho první dva rozhovory probíhaly v po sobě následujících dvou dnech. Extrémním příkladem pak byl již několikrát zmiňovaný Josef Celba, kde prodleva mezi jednotlivými rozhovory činila téměř jeden rok.

Kvůli zjištění o jeho agenturní činnosti jsem musela uskutečnit další, dodatečný rozhovor proto, aby nebyla předem přisuzována větší výpovědní hodnota archivu, jako pohledu moci, před vzpomínkami narátora. V neposlední řadě je třeba podotknout, že se tento rozhovor uskutečnil již po redakčním schválení ze strany pana Celby.

Rozhovory jsem přepsala se snahou o zachování specifického projevu každého z narátorů. Rozhovory jsem následně ve spolupráci s narátorem zpracovala do jednoho redakčně upraveného rozhovoru. Ke každému rozhovoru existuje souhlas pamětníka s jeho zpracováním pro akademické účely.

⁵⁴ **Partnerský přístup** předpokládá, že úloha narátora není tazatelem redukována na „pouhého“ dotazovaného a úloha tazatele na pasivního posluchače, či naopak experta, který narátora vytěžuje. Se vztahem budování důvěry souvisí i etická stránka, nahlízející na narátora jako na dárce svého životního příběhu. Viz VANĚK, Miroslav; MŮCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. c. d. s. 88.

Shrnu-li, v rozhovorech jsem byla poněkud handicapována relativní neznalostí pohledu moci na konkrétního narátora a samotného tématu v lokálním měřítku. Nevýhodou tohoto postupu bylo, že narátor, který měl problém se strukturováním svého příběhu, vyžadoval z mé strany více iniciativy, což jsem nebyla schopna splnit. Situace se zlepšila po několika rozhovorech, četbě relevantní literatury a následně i průzkumu archivu, kdy jsem byla schopna na vývoj rozhovoru lépe reagovat.

5. NÁVRAT POLITICKÝCH VĚZŇŮ PO PROPUŠTĚNÍ Z VĚZENÍ ZPÁTKY DO SPOLEČNOSTI

V této části práce pojednávám hlavní aspekty, které se v rámci problematiky, týkající se propuštění z vězení a následné integrace do společnosti, objevily ve většině rozhovorů s mými narátory. V první řadě se budu okrajově zabývat amnestií, tedy způsobem, kterým byli moji narátoři a narátorky propuštěni na svobodu. S tím souvisí i další téma, a sice že političtí vězni nikdy nebyli zbaveni svého stigmatu. Jisté formy odškodnění a společenského uznání částečně dosáhli až s rehabilitacemi po roce 1989 a s uznáním zákona o III. odboje. Oběma těmto tématům pak věnuji také jednu kapitolu. Jako stěžejní body své práce pak pojednávám rodinné a přátelské vazby a problematiku pracovního uplatnění. Zajímám se především o to, zda moji narátoři a narátorky zůstávali po propuštění spíše se svými situačními rodinami nebo zda se více osamostatnili. Dále pak zkoumám přenos stigmatizace politického vězně na ostatní rodinné příslušníky. V rámci tématu přátelství si kladu otázku, nakolik moji narátoři udržovali přátelské vazby se svými spoluvězni i po propuštění z vězení a zda se kvůli jejich stigmatu ztenčila jejich sociální síť přátel a známých. Co se týká problematiky zaměstnání, předpokládala jsem, že většina mých narátorů a narátorek vykonávala po propuštění z vězení povolání, které neodpovídalo jejich vzdělání či životním cílům. Kladu si proto otázku, jaké existenční problémy kvůli nižšímu společenskému statutu, odvíjejícího se od druhu vykonávaného zaměstnání a nižší platové třídy, museli překonávat, a jak se s těmito problémy dokázali vyrovnat.

5. 1. Amnestie

V této kapitole se budu věnovat tomu, co znamenala amnestie pro politické vězně, jaké břímě s sebou nesla, a jakou formou byli moji narátoři a narátorky propuštěni zpátky do civilní většinové společnosti. Amnestie byla pro mnohé vězně symbolem naděje, pro některé šťastlivce byla prvním krokem ke „svobodnému“ životu, který úzce souvisí s hlavním tématem mé práce.

Amnestie byla udělena pouze jednomu z mých narátorů. Ostatním byla zamítnuta, nebo o ni ve dvou případech ani nežádali a svůj trest si odpykali v plné výši. Výjimkou byl narátor čecho-amerického původu, o jehož propuštění se zasadilo americké velvyslanectví.

V postoji řádových sester můžeme vidět odmítavý postoj vůči režimu, který si udrželi i v záležitosti amnestie:

I. V.: „Nezkoušela jste žádat o amnestii?“

M. Š.: „To bych neprosila žádného. Však jednou byla taková mimořádná amnestie. Přišel velitel a sestra Jana mu říká: „Svatý otec ví, že to vydržíme, že to rádi vydržíme.“ On říká: „Jestli všichni půjdou, tak vy tu zůstanete!“ Zůstali jsme.“

M. M.: „To mě ani nenapadlo. Co to bylo oproti těm druhéjm, odsedět si 15 měsíců.“

Amnestie nebyly ničím neobvyklým. Objevovaly se čas od času buď v souvislosti významnou politickou událostí doma či v zahraničí, anebo veřejnost nebyla s okolnostmi amnestie tak dobře obeznámena. První amnestie, alespoň částečně dotýkající se politických vězňů, proběhly v letech 1953 a 1955. Amnestie z května 1953 proběhla v souvislosti s úmrtím J. V. Stalina a z československých věznic bylo propuštěno 15 378 odsouzených. Na základě amnestie prezidenta republiky Antonína Zápotockého, rovněž v souvislosti s úmrtím Klementa Gottwalda, bylo propuštěno 7 227 odsouzených a dalším 1 160 byl zkrácen trest (BURSÍK 2006: 72). Obě amnestie se však politických vězňů dotkly jen okrajově a týkaly se spíše zmírnění původního trestu. „*Svou roli jistě stále sehrávaly strach a obava komunistického režimu z lidí, jejichž jména z povědomí obyvatelstva dosud nevytizela.*“ (BURSÍK 2006: 73).

K významné změně došlo až v roce 1960, kdy bylo oficiálně vyhlášeno vítězství socialismu v Československu. Nová ústava zároveň zakotvila vedoucí roli KSČ ve státě a Československá republika byla přejmenována na Československou socialistickou republiku (ČSSR). 9. května 1960 prezident Antonín Novotný u příležitosti 15. výročí osvobození Československa vyhlásil rozsáhlou amnestii. Ta se týkala 5 319 obětí politických procesů převážně 50. let, dosud se nacházejících v československých věznicích a pracovních táborech (BURSÍK 2006: 73 – 74). Dalších přibližně 3 000

politických vězňů však i nadále zůstalo v kriminálech, mezi nimi i jeden z narátorů, Rudolf Macek, který strávil v komunistických věznicích a táborech celkem 12 let:

„Měl jsem dva sny. Jeden v roce 1960, že se na mne amnestie vztahovat nebude, a také, že ne. Druhý sen jsem měl v roce 1962, že mi amnestie vyjde. 9. května 1962 nás pustili.“

Tito političtí vězni a vězeňkyně si museli počkat do roku 1962, kdy bylo při druhé Novotného amnestii v rámci 17. výročí konce 2. světové války propuštěno celkem 2 510 politických vězňů. Ostatní pak byli Novotným osvobozeni až v roce 1965 v rámci 20. výročí konce 2. světové války.

Jak ve své práci uvádí Tomáš Bursík, slovo amnestie je řeckého původu a znamená nepaměť, ztráta paměti, v přeneseném slova smyslu prominutí. „*To znamená, že ten, kdo promíjí, zamýšlí na slovo vina zapomenout*“ (BURSÍK 2006: 72). Vězňům přes původní smysl slova amnestie jejich trest zrušen nebyl, ale „*čekala je různě dlouhá zkušební lhůta, v níž se nesměli dopustit úmyslného trestného činu*“ (BURSÍK 2006: 72). Vězni si zároveň s amnestií s sebou do civilního života nesli těžké břímě, s kterým se museli vyrovnat. Hana Wohlgemuthová používá pojem sociální stigmatizace⁵⁵, který v tomto kontextu přináší uvězněnému cejch vězně, vězeň jím přijímá vězeňskou identitu. Toto oceňování nemízí spolu s amnestií nebo s propuštěním na svobodu obecně, ale právě naopak, oceňování vězně pobytem na svobodě nabývá na významu. Okolí vnímá odlišnost bývalého vězně, chladně jej přijímá a on si začne uvědomovat své stigma (WOHLGEMUTHOVÁ 2008: 45). Také Kristýna Bušková ve své studii uvádí, že její narátorky zažily existencionální krizi až při návratu domů: „*Společnost, do které se vracely, byla již komunistická. Vládly v ní strach a lži. Chytrost, morálka a empatie se najednou staly nevýhodou*“ (BUŠKOVÁ 2009: 56). Toto tvrzení můžeme doplnit výpovědí Roberta Roy Budwaye, který jako Američan, žijící před nástupem komunistů v Čechách, byl schopen pozorovat proměnu české společnosti s jistým méně zaujatým odstupem zvenčí, přičemž nepřestal být v dané problematice zainteresován:

„Všechno bylo otlučené, zubožené a lidi se chovali velice opatrně. To mě šokovalo, protože já jsem si vyobrazil český charakter z těch buditelů, z toho malého prostředí, že jsou to charakterní

⁵⁵ Pojem sociální stigmatizace úzce souvisí s pojmem stigma, řecky znamení, značka, znak. Je možné jej vnímat jako znamení odlišnosti, kam jsou zařazeny kmenová stigmata rasy, tělesné odlišnosti a odlišnosti charakterová, kam spadá i uvěznění (GOFFMAN 2003).

lidi, dokonce velikáni, že mají něco víc, než kde, kdo v Evropě. Prostě jsem se mýlil. Například lidé zde chodili nejvíce v teplákách a jejich řeč byla sprostá, vulgární. Oslovovali se nejenom „soudruhu“ a „soudružko“, to by bylo slušný, ale nadávali si všude. Já čekal na autobus jako první a v autobuse jsem skončil jako poslední, páč jsem byl šokovaný, v jaký stádo se lidé změnili. Měl jsem si všimnout, když jsem si četl propagace: „Se Sovětským svazem na věčné časy“, že se lidé koukali na mně, oni se na to neřvali. Já stál před pomníkem Stalina v Plzni, obcházel jsem si ho, dokonce jsem si dělal fotografie, a nikdo jiný ho neobcházel. Prostě, byla to změna. Písničky se sice zpívaly samé, jaké jsem znal. Nemůžu říct, že to byla zpusťšená zem, ale cítil jsem se jako ten Honzíček s Mařenkou v pralese. Chodil jsem udiveně, hledal jsem, jak vyjít ven, ovšem nevěděl jsem, že vlci jsou tady okolo. Moje první návštěva byla velice dobře sledovaná.“

Shrnu-li, moji narátory a narátorky přímo existencionální krizi či společensko-kulturní šok po propuštění na svobodu nepojmenovávají. Vnímali však těžkosti především při hledání zaměstnání, věděli o tom, že jsou sledováni a pocíťovali dopad na své rodinné příslušníky, kteří se ve většině stali jejich hlavní oporou. Těmto bodům se však budu samostatně věnovat v následujících kapitolách.

V souvislosti s následující kapitolou považuji za důležité poznamenat, že obětem politických procesů 50. a 60. let se bezprostředně po propuštění na svobodu nedostalo žádné rehabilitace, která by je zbavila označení zločince, přestože smyslem slova amnestie je prominutí. Tomáš Bursík uvádí, že při prvních rehabilitacích v roce 1968 se jednalo spíše o jednostranné gesto dobré vůle konzervativního vedení KSČ, které se tak pokusilo tiše odstranit své hříchy. Veřejnost a úřady však nadále politické vězně vnímaly jako viníky (BURSÍK 2006: 75). Rehabilitace pro všechny mé narátory a narátorky přišla až v 90. letech po tzv. Sametové revoluci

5. 2. Rehabilitace

Tuto kapitolu rozdělují do tří částí. V první se věnuji snaze o rehabilitaci v roce 1968, kde zároveň pojednávám o politicko-společenské angažovanosti mých narátorů a narátorek v této době. V druhé části pak řeším problematiku rehabilitací v 90. letech a v neposlední řadě pak okrajově pojednávám také o významu 3. odboje pro bývalé politické vězně.

5. 2. 1. Rehabilitace a angažovanost bývalých politických vězňů v roce 1968

První snaha o komplexní nápravu represí a zločinnosti uplynulých dvou desetiletí vůči politickým (nekomunistickým) vězňům se objevila 25. června 1968, kdy národní shromáždění přijalo zákon č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci, s účinností od 1. srpna 1968. Zákon byl částečně ovlivněn tehdeším politickým klimatem a stále vládnoucí ideologií: „*Zůstaly v něm zachovány diferenciace, rozsudky nebyly rušeny plošně*“ (BLAŽEK 2008: 54). Rehabilitace se vztahovaly i na zemřelé, počítalo se, že se budou týkat asi 30 tisíc lidí a státní pokladnu přijdou na cca 2,5 miliardy korun. Rehabilitovaní by dostali 20 tisíc korun. Zákon se měl týkat i vyšetřovatelů, prokurátorů a příslušníků ozbrojených sil, kteří měli nést za své činy zodpovědnost. Ve výsledku bylo plně rehabilitováno asi jen 1,5 tisíce osob, převážně politických vězňů z řad komunistů (ŠTERN 2007: D8). S nástupem normalizace kvůli údajné velkorysosti zákona jej federální shromáždění dne 8. července 1970 novelizovalo a rehabilitace v omezeném rozsahu⁵⁶ probíhaly přibližně do poloviny 70. let (BLAŽEK 2008: 54 – 55).

O odškodnění v roce 1968 si bez jediného úspěchu zažádali všichni moji narátoři a narátorky, včetně Roberta Roy Budwaye, který o něj žádal dokonce na dálku z USA:

R. R. B.: „Musím říct, že můj obhájce, pan doktor Štilip ze Sušice, byl mnou plně respektován a dávám mu všechnu čest. Byl jsem s ním ve styku roku 1968 po tom vašem obrození a chtěl jsem si už požádat o rehabilitaci, ale Varšavskou armáda zase obsadila Československo a můj pokus o rehabilitaci skončil.“

V tomto bodě považuji zároveň za důležité odbočit k politickému aktivismu mých narátorů a narátorek v roce 1968 a v následujícím období normalizace. Nepočítaje pana Budwaye, který veškeré dění v komunistických Čechách bedlivě sledoval za zahraničních médií, byl z mých narátorů společensky a politicky aktivní jen Rudolf Macek, který se mimo jiných aktivit stal také předsedou přípravného výboru K 231⁵⁷ v Náchodě.

⁵⁶ Rehabilitace byla zúžena na léta 1949 – 1956. Bylo o mnoho těžší dosáhnout zrušení rozsudku nebo dokonce došlo ke zrušení rehabilitace.

⁵⁷ K 231, sdružení bývalých politických vězňů, definované jako přísně apolitické sdružení, vzniklo na přelomu února a března roku 1968. Jeho název je odvozen ze zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu

R. M.: „My jsme spolupracovali ještě s kamarády z K231, to jsme se stýkali tady v Náchodě, a čekali jsme, páč já v roce 1968 prohlásil, že Rusáci nás neobsadí a jestli nás obsadí, že to bude znamenat konec komunistů tady. Zahrál jsem si na proroka. Trvalo to dvacet let, ale pravdu jsem měl.“

I. V.: „Co pro vás znamenal rok 1968?“

R. M.: „Obrovskou naději. Přišli za mnou na jaře v roce 1968, že mám dělat předsedu dílenského výboru. Já jsem říkal, že jestli to bude něco platný, tak to vezmu. Na dílně mě jednohlasně zvolili. To byla velká dílna, přes osmdesát lidí. Když přišlo 2000 slov, nechal jsem to natisknout: „Tam leží 2000 slov, kdo chce, ať to podepíše“. Nikoho jsem nekontroloval, nikoho jsem nenutil a oni to podepsali všichni. Pak měli někteří zlost, že to podepsali, že s tím měli problémy. Já tím, že jsem byl příliš aktivní, poněvadž já jsem byl předsedou přípravného výboru K231, to jim leželo nejvíc v žaludku, tak mě napsali do seznamu Norbert. Mně tam ale nedokázali napsat, že jsem dělník. Mně do toho napsali, že jsem plánovač. Já jsem teda byl vyučený gumař, ale plánovačem jsem nikdy nebyl, ale v Norbertu mám, že jsem plánovač. Předsedu dílenského výboru jsem dělal až do roku 1969. Pak už mi jeden řekl: „Hele, Umrlová tě chce vyrazit“, to byla bolševička, manželka estébáka. Já jsem si lidi svolal na dílnu a říkal jsem: „Podívejte se, já jsem vám slíbil, že pokud budu moct pro vás něco dělat, takže to dělat budu, ale vzhledem k tomu, že to není možný, tak se s vámi loučím a zvolte si jiného předsedu. Konec.“ Ta úplně zuřila, že mě nemohla vyhodit.“

I. V.: „Jak jste na tom byl následně při normalizaci v roce 1969?“

lidově demokratické republiky, podle kterého bylo odsouzeno velké množství politických vězňů. Do tohoto sdružení tak mohli vstoupit jen ti českoslovenští občané, kteří byli po komunistickém převratu v roce 1948 odsouzeni na základě zákona č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky, podle již jmenovaného zákona č. 231/1948 na ochranu lidově demokratické republiky a podle trestního zákona č. 86/1950 Sb. Hlavním cílem K 231 se stala plná soudní, občanská a sociální rehabilitace bývalých politických vězňů. Jeho další významnou činností byla i funkce dokumentační a svépomocná. Iniciativy se zpočátku chopilo cca padesát aktivistů, kteří zastupovali asi 130 tisíc podobně postižených lidí. Ustavující shromáždění se pak konalo 31. března 1968 na pražském Žofíně, kde se dodnes schází členové KPV, o které se budu zmiňovat následně. K 231 díky rychlému vypracování plánů své činnosti a iniciativě svých aktivistů do dvou měsíců disponovala osmdesáti regionálními pobočkami, do nichž se zapojilo podle dobových svědectví na 30 tisíc členů, což byl obrovský úspěch (BLAŽEK 2008: 35). Existenci K 231 bylo dopřáno jen 159 dnů, jelikož byla s nástupem normalizace, konkrétně s příchodem vojsk Varšavské smlouvy, nucena od své činnosti upustit. Jak uvádí v katalogu k výstavě o dějinách K 231 Petr Blažek a kolektiv, členové K 231 přesto sehráli v roce 1968 významnou roli při postupném oživení občanské společnosti. Předmětem dezinformační kampaně Státní bezpečnosti se stali již na jaře 1968. Veškeré jeho aktivity byly ukončeny k 19. září 1968. V následujících dvaceti letech pak bylo K 231 vláčeno v propagandistickém tisku jako hlavní nástroj údajné kontrarevoluce (BLAŽEK 2008: 5). Bývalí političtí vězni byli i po ukončení své činnosti ve sdružení v očích komunistického režimu viděni jako nepřátelé lidu. Na činnost K 231 bylo navázáno až po Sametové revoluci roku 1989.

R. M.: „Já jsem byl označen jako nepřátelská osoba druhého stupně a byl jsem v seznamu nepřátel komunismu.“

Jakýkoli aktivismus v době po propuštění vedl k zpřísnění dozoru nad bývalými politickými vězni, kterým zároveň hrozil další trest. Tlak na bývalé politické vězně se ještě více utužil právě v období normalizace. V této době na sebe strhl jisté podezření i René Dlouhý, i když za aktivity mnohem menšího rozsahu, než tomu bylo u pana Macka:

R. D.: „Nasadili na mě sledovací svazek. Chtěli mě zničit. Například ve fabrice bylo plno Vietnamců. Vietnamky prodávaly digitální hodinky. Já jsem si koupil sobě, manželce a dceři. Kdo si nekoupil? Nevěděli, jak se mi mají dostat na kůži, tak v tom svazku píší, že by se dal na obchodování s vietnamskými příslušnicemi nasadit paragraf Spekulace, a na základě toho by si vyžádali domovní prohlídku s jedním příslušníkem StB. Oni by na hodinky chtěli StB? Já jsem vyvaloval oči. O tomhle jsem neměl ponětí. Tušil jsem, že mě sledují, to se dalo předpokládat, ale ty stupidní nesmysly.“

Určitou aktivitu vyvíjel v roce 1968 také Josef Celba, který se stal po vzoru svého strýce členem lidové strany. Jeho činnost ve straně však nebyla politická. Spočívala v organizaci zájezdů pro bzenecké a náchodské spoluobčany.

J. C.: „Ona tady ta lidová strana vlastně se o politiku nestarala. Dělali jsme spíš zájezdy, výlety na Velehrad, Hostýn a různě po těch památkách. Byla to prostě jen taková zájmová činnost.“

Shrnu-li, většina mých narátorů a narátorek společensko-politickému dění přihlíželi jakoby z povzdálí a pohybovali se ve svém rodinném kruhu nebo v kruhu neuzších přátel. Zvláštním případem pak jsou řádové sestry, jejichž vnímání společnosti lze označit jako apolitické. Například na dobu Pražského jara a následné normalizace si obě nemohou vzpomenout. Následně ji historicky propojují jen s budováním jejich duchovního místa v Rokoli a nezasazují ji do širších historických či politických souvislostí. Veškeré dění a rozhodování na základě jejich slov vkládají „do rukou Božích“. Pro ilustraci uvádím citaci z rozhovoru se sestrou Marií:

I. V.: „Co pro Vás znamenal rok 1968?“

M. Š.: „To vypadalo, že budou rušit rozsudky, že dostaneme nějakou náhradu, tak jsme si říkali: „Co s tím budeme dělat?“ „Budeme stavět!“ Tak se postavil Domeček, ale nic nám nedali,

protože se to zrušilo, ale už jsme začali, tak jsme to dotáhli. Složili jsme si peníze, že každý dá něco.“

I. V.: „V roce 1968 začala vznikat K-231. Zaznamenala jste to už v této době nebo jste do KPV vstoupila až po revoluci?“

M. Š.: „To už ano nevím. Šlo to tak samospádem.“

I. V.: „Sledovala jste politické dění po propuštění, třeba období normalizace, jak jste jej prožívala? Co jste si myslela o situaci, když sem vpadli vojáci Varšavské smlouvy?“

M. Š.: „To byly takový těžký chvíle, ale my jsme to brali z takového nadpřirozeného pohledu. To jsme tenkrát dali Panně Marii korunu, že ona je tady královnou, ať to vezme do rukou místo nás, my, že jí budeme pomáhat tím, že budeme laskaví ke všem, ale ať se ona ujme vlády. Pro nás to byla taková jistota, že to přijme, a že uvidíme zázraky, že uvidíme, jak zasáhne a vždycky nám to vyšlo, vždycky. Když se teď podívám na to, co se tady postavilo, neměli jsme k tomu podklady, ale zažili jsme, že to funguje, když se to předá nejvyšší instanci, tak vás nenechá na holičkách.“

5. 2. 2. Rehabilitace 90. let

O odškodnění, ocenění a rehabilitacích bývalých politických vězňů bylo možné znovu uvažovat až po pádu komunistického režimu po roce 1989. Rehabilitace tak nabyla své plošné podoby v roce 1990 na základě zákona č. 119/1990 Sb. a jeho následujících předpisů. Do konce roku 1992 bylo rehabilitováno 258 618 osob, přičemž dalších 4 819 obdrželo rehabilitační výnos od vojenských soudů (BLAŽEK 2008: 76 – 77). Na zvolenou formu rehabilitace však mnoha bývalých politických vězňů nahlíží značně kriticky (LOUČ 2010: 50).

Za prvé, jak tvrdí Mayer, v případě politických vězňů mohli porevoluční politici řešit postavení obětí, ale nebyli již ochotni zabývat se potrestáním viníků (MAYER 2009: 181). Na základě tohoto zákona byli rehabilitováni všichni odsouzení, aniž by byl posouzen každý konkrétní příklad. Očištění oběti komunistického zločinu neznamenal orest pro jeho pachatele. Paradoxem je, že na základě rehabilitačních řízení v šedesátých letech bylo potrestáno více lidí než v letech devadesátých (ŠTERN 2007: D8). Mayer

uvádí, že rehabilitační zákon byl schválen ještě před prvními svobodnými volbami převážně komunistickou stranou (MAYER 2009: 180).

Druhým problémem byla existence tzv. zbytkových trestů⁵⁸. Jednou z nejznámějších je kauza Josefa Brykse, která v roce 2006 ukázala spornost zákona i to, že všechny případy nejsou doposud vyřešeny (Bryks byl na jedné straně posmrtně povýšen do hodnosti plukovníka in memoriam, na straně druhé mu zůstával zbytkový trest za zběhnutí). Se zbytkovým trestem se potýkal i jeden z mých narátorů, Rudolf Macek:

R. M.: „Ze začátku mi všechno nerehabilitovali, poněvadž já jsem byl také odsouzený za podvod. Ovšem podle mého názoru, dělám-li ilegální práci, musím použít některé věci, které nehraničí s ilegalitou, ale s podvodem. Když se potřeboval udělat nějaký papír, tak se falšoval. Měli jsme to za falšování papírů. Nestrhli mi za to asi čtyři nebo pět, šest měsíců. Jinak za těch 12, 5 roku jsem odškodnění dostal a za ty měsíce ne. V roce 1994 mně to likvidovali, i ten podvod, takže mám čistý rejstřík, poněvadž uznali, že to bylo v rámci ilegální činnosti. Když se člověk potřeboval někam dostat a potřeboval k něčemu průkaz, tak jediné ho zfalšovat, oficiálně nám ho nikdo nedal. Falšovali jsme vojenskou legitimaci. Ten jeden můj hoch (*Jaroslav Ducháček*) byl v kanceláři jako sekretář velitele, tím měl k falšování dokladů přístup a my jsme to použili. Jinak bychom se tam asi nedostali. Dostat se do pohraničí bez dovolenky byl problém. Já jsem musel mít určený místo pobytu, že mě tam velitel dovolil pobývat, i třeba krátkou dobu, že tam můžu jet. Takže tohle jako je ten podvod, a pak mě nechtěli rehabilitovat. Pobuřování a vojenská vzpoura, což podle mě byl delikt, který by tedy měl být rehabilitován, páč to přepadení kasáren, respektive odzbrojení kasáren, za který jsem dostal velezradu, patřilo k sobě. Pak mě ale pochopitelně rehabilitovali, takže jsem skutečně čistý politický vězeň.“

Postupně byly prosazeny i restituce (zákon č. 403/1990 Sb., ve znění pozdějších předpisů) a odškodnění, jinými slovy zmírnění některých křivd spáchaných komunistickým režimem (zákon č. 217/1994 Sb., nařízení vlády č. 15/1997 Sb., zákon č. 261/2001 Sb., nařízení vlády č. 102/2002 Sb. a 622/2004 Sb., zákon č. 203/2005 Sb. a 357/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů). V roce 1993 se Poslanecké sněmovně podařilo prosadit zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. Ten však neobsahuje sankční doložku a není právním uznáním 3.

⁵⁸ Zbytkové tresty se týkaly těch politických vězňů, kteří vedle velezrady, špionáže a jiných vyloženě politických deliktů odsouzení za spáchání nepolitických trestných činů, které však úzce souviseli s jejich činností v odboji a jsou tedy v mnohých případech více jak sporné. Za tyto nerehabilitované delikty politickým vězňům v trestním rejstříku zůstaly zbytkové tresty.

odboje, i když §3 tohoto zákona formulaci odboj používá. Zákon má spíše deklarativní povahu a není proto závazný pro soudy. Za jeho úspěch lze považovat především uvalení promlčecí doby na trestní činy od 25. února 1948 až 29. prosince 1989.

Přestože všichni moji narátoři a narátorky dosáhli finančního odškodnění, stále nám zde zůstává otázka, zda bylo dostačující. Na příkladu Reného Dlouhého, pojednávaného více v kapitole o zaměstnání, vidíme, že přestože jeho věznění nebylo dlouhé, trvalo jen šest měsíců, stigma politického vězně s ním pokračovalo v průběhu jeho celé pracovní kariéry. Dostával jen těžkou a málo placenou práci. Jeho rehabilitace se týkala vykonaného trestu šesti měsíců, za zbytek života však žádného odškodnění nedosáhne a i v důchodu si musí stále přivydělávat, aby se svou manželkou lépe vyžili. V ostatních případech pak byli vidět tendence k uznání Třetího odboje, který by byl jistým zadostiučiněním vůči existenci komunistické strany⁵⁹, ve které mimochodem všichni moji narátoři a narátorky vidí hlavní kámen úrazu porevolučního politického vývoje. Tomu se však v rámci tématu své práce kvůli jejímu rozsahu již nevěnuji.

5. 2. 3. Třetí odboj

Pro mnohé bývalé politické vězně a představitele Konfederace politických vězňů (KPV)⁶⁰ bylo jednou z nejdůležitějších otázek právě přijetí zákona o 3. odboji (LOUČ 2010: 61). Z mých narátorů a narátorek se k tomuto tématu vyjadřovali jen dva respondenti, ostatní brali rehabilitaci jako příjemnou, i když nízkou, formu finanční pomoci a další formy možného odškodnění nebo uznání v rozhovorech neřešili.

I. V.: „Je pro Vás zákon o 3. odboji osobně důležitý?“

J. C.: „Ano. Mělo by to bejt. Já jsem tam nebyl dlouho, 3 roky, ale byli tam 10, 12 let a ještě víc, něco je pak propustili domů v tom 68. Uznat by se to mělo, protože ten boj proti tomu byl. My jsme se taky bránili, vystoupili jsme z družstva.“

R. M.: „Zda uznat třetí odboj? Komunismus je uzákoněný, že je režim nelidský, zavrženíhodný a je tam ještě řečeno: „odboj proti němu je věcí čestnou!“

⁵⁹ Rozhovor s Rudolfem Mackem.

⁶⁰ Na roli KPV v životě bývalých politických vězňů s podíváme v závěrečné kapitole mé práce.

I. V.: „Ono se k tomu jednou dospěje, musíme tomu věřit.“

R.M.: „To už budeme mrtví. Nám opravdu nejde o majetek, ale nám jde o to uznat. Z toho nemusí plynout žádné výhody. I když třeba v zákoně rehabilitačním o mimosoudní rehabilitaci je, že by nám měli platit stejné výhody jako odbojářům z druhé světové války. Nikoliv. Neplatí. Víte, oni i ti nepřátelé tzv. socialismu, co jsou v parlamentě a senátu, třeba hlasují proti, poněvadž se stydí, že se toho najednou neúčastnili. Cítí, že s nimi není něco v pořádku a to mně dost rozčiluje.“

Definice 3. odboje je poměrně komplikovaná. V širším slova smyslu do ní můžeme řadit jakoukoli oběť perzekuce za strany režimu. V užším slova smyslu pak skutečný a vědomý boj proti komunistické zvládnutí. Zároveň z účasti na protikomunistickém odboji a odporu vylučuje všechny osoby, které byly s výjimkou Pražského jara, členy komunistické strany⁶¹. KPV pak 3. odboj definuje například následovně:

„Třetím odbojem nazýváme aktivní činnost občanů Československé republiky doma i v zahraničí, směřující k obnovení demokracie v tomto státě, ovládaném komunisty pučem, provedeným dne 25. února 1948 do rozpadu komunistického režimu, datovaného 17. listopadem 1989. V širším slova smyslu je do pojmu třetí odboj zahrnuta i perzekuce československých občanů komunistickou stranou a všemi složkami jí řízeného státního aparátu, a to i bez přímé aktivity občanů stejně tak, jako za součást prvního a druhého odboje pokládáme oběti perzekuce rakousko-uherské a nacistické.“ (MÁLEK 2008: 1).

Právní úpravu zákona o účastnících odboje a odporu proti komunismu proti němu začal projednávat Senát Parlamentu České republiky v roce 2010. Zákon č. 262/2011 symbolicky nabyl své účinnosti dne 17. listopadu 2011. Podle zákona má účastník odboje nárok na peněžitý příspěvek 100 tisíc korun. V případě udělení 3. odboje in memoriam, pozůstalý manžel či manželka mají právo na polovinu stanoveného příspěvku. V případě, že mají odbojářů nižší důchod než je stanovena průměrná hranice, bude jim důchod dorovnán na tuto hranici (ŽÁČEK 2011: 115 – 118). První vyznamenání udělil ministr obrany Alexandr Vondra 23 účastníkům 3. odboje v dubnu 2012. K posouzení ještě zbývají dalších cca 3 tisíce žádostí, mezi nimi i žádost mého narátora, pana Rudolfa Macka.

⁶¹ Bývalý člen KSČ rovněž nemůže být členem KPV.

5. 3. Integrace politických vězňů zpátky do společnosti

V první části této kapitoly se budu zabývat závazkem mlčenlivosti a bezprostředními finančními potíži po propuštění z vězení. Následně se pak zaměřím na reakce širší společnosti na bývalé politické vězně. Napříč tématem této části práce zároveň nastíním i společenské a existenční překážky, které museli moji narátoři překonávat.

5. 3. 1. Zákon mlčení

Politici vězni byli při propuštění z vězení zpátky na svobodu zavázáni tzv. zákonem mlčení, který je zavazoval k tomu, že nebudou vypovídat o svých zážitcích z dob věznění. Tento závazek byli nuceni podepsat čtyři moji narátoři. Výjimkou se stal Robert Budway a René Dlouhý dvou, kteří si své propuštění a nepodepsání závazku doslova vymohli:

R. D.: „Prokurátor mi zapomněl napsat propouštěcí list. On byl v Dobrušce, což je kus cesty, a jezdil sem na motorce. Byla zima, poledne, a protože mě sebrali na hodinu v poledne, tak to mělo vyjít na 17. prosince. Ono nic a přišli s obědem. Já jsem říkal: „Já nebudu jíst, už tu nemám co dělat“. Ona šla fůma, a nebyla to jen fůma, že třeba sedláky měli propouštět a obec, nikdo nikde je nechtěl, tak seděli dál rok nebo déle. Já jsem si myslel, že to na mě filmuje. Hysterický jsem nikdy nebyl, ale vztekly jsem dovedl být. Já jsem vám vzal štokrle, sloužila zrovna koňská hlava, a jak otevřel okýnko, já jsem tu stoličku o ty ocelové dveře hodil. On to rychle přibouchl a stolička praskla. „Neblázni! Budeš dál odsouzený!“, „Já už tady nemám co dělat! Držíte mě protiprávně!“, „On prokurátor nenapsal propouštěcí list!“, „To mně nevádí. Dejte mu to vědět, ať mě propustí. Já tady do druhého dne spát nebudu a zahájím hladovku“. Představte si, že on přijel. Nemusel jsem vůbec podepisovat, jako někteří, že o tom, co jsem zažil, nesmím říct ani slovo.“

R. R. B.: „To jsem byl překvapenej, když mi řekli, že mě propouští. Měli takový lejstro: „Tohle nám tu podepište“. Já jsem četl, že slibuju, že co jsem viděl, co jsem slyšel atd., že nebudu s nikým rozhovorovat. Já jsem řekl: „Tohle podepsat nemohu, poněvadž pojedu domů do Spojených států a tam nebudu moct mlčet. Budu muset vysvětlit, kde jsem byl, alespoň svým známým, příbuzným, v práci atd.“, „Podepište to“, „Ne!“ . Pak přišel zase jinej a odečetli mi z mých peněz asi 300 dolarů: „Vy jste nepracoval. Vy jste pracoval jenom jeden den. To je za ten pobyt“. To jsem nereagoval, to jsem řekl: „To je v pořádku. Dáte mi účtenku?“, „Co si děláte šašky? Proč ji potřebujete?“. Já jsem říkal: „Ve Spojených státech takovéto vydání mohu odečíst

z mého daňového účtu“, „Tak to vám nedáme, to není třeba“. Já jsem si postavil hlavu: „Já odtud nepůjdu, tohle nepodepíšu, a když nedostanu účtenku, tak odsud nepůjdu“. Oni byli úplně přivedený z rovnováhy. Byla veliká konzultace, hromada lidí, a přišel kompromis: „Tohle, co jste tu slyšel, nemusíte podepisovat, ale účtenku vám nemusíme dát. Přistoupíte na to?“, „Tak jo“. Nemusel jsem podepisovat, že nemůžu mluvit a těch 300 dolarů, padesát centů jsem dal, což byla velká zábava v Americe, když jsem řekl, že jsem si zaplatil v hotelu Pankrác ubytování.“

Robert Roy Budway ve své vzpomínce otevírá další téma, a sice to, že političtí vězni museli navíc za dobu strávenou ve vězení zaplatit, což je rovněž mohlo po propuštění přivést do existenčních problémů. Tuto zkušenost má i jeden z mých narátorů, René Dlouhý:

R. D.: „Největší sranda je, že prokurátor, když mě propouštěl, tak říkal: „Kdybys potřeboval pomoc, budeš venku a nemáš prostředky, tak se na mě obrat“. Teď já koukám, přišlo mi od advokáta, že musím splácet soudní výlohy. Já jsem v zákoníku četl, že když mladistvému přidělí obhájce, platí to stát, jenomže to bylo u zloděju a já nebyl zloděj. Já jsem za ním šel. Nemohl jsem říkat „soudruhu prokurátore“, ale „pane prokurátore“. Oni si potrpěli na to, že nám nedovolili tím čestným označením „soudruh“ oslovovat. Říkám mu, že mě vyzval, abych se ozval: „Podívejte se, já nemám peníze. Jak to, že jsem dostal přiděleného advokáta a musím si ho platit, když zákon jasně říká, že mladistvý neplatí?“, i když jsem byl 4 měsíce plnoletý, souzený jsem byl jako mladistvý. On dostal takový záchvat, byl hubený a dlouhý, skákal jak pérák na péro, úplně nadskakoval zuřivostí, málem, že mu pěna létala od huby. „Jak si to představuješ?! Ty ses postavil proti státu a ještě stát za tebe bude platit výlohy?!“. Musel jsem všechno zaplatit.“

I. V.: „Jak jste na to sehnal peníze?“

R. D.: „Teta mě musela založit. Strejc se o to nezajímal vůbec. Byl jsem za tím advokátem: „Takhle jsem dopadl. Já ty peníze nemám“, „Tak ti to povolíme, tady máš složenky a budeš to posílat po pár korunách.“ Já jsem si nemohl koupit ani zmrzlinu, vždyť to bylo hrozný.“

Ostatní moji narátoři se s finančními problémy po propuštění vyrovnali také díky podpoře a pomoci svých rodin, popřípadě i neblížších přátel. Rudolf Macek jako jediný uvádí, že finanční situaci a hrozící existencionální krizi po propuštění na svobodu zvládl nejen díky podpoře své matky a známých, ale také díky svému racionálnímu úsudku, o který se přičinil již během doby svého věznění:

R. M.: „Já jsem posílal domů matce nějaké peníze, ona za to koupila parcelu, páč já jsem si nenechal ani halíř. Tam stačilo mít nějaký průšvih a všechno vám sebrali. Máti pak sehnala potvrzení, že je stará, že potřebuje výpomoc, takže já jsem jí mohl posílat peníze. Za 7, 5 roku

jsem poslal domů asi 50 tisíc, poněvadž jak jsem dělal na dolech, tak jsem měl poměrně velký výdělek a takhle matka dostala výpomoc a já na úložném neměl nic, takže mně neměli možnost při průšvihů co zabavit. To bylo taky trochu podrazem, protože to dělal kamarád, ale já jsem byl rád, že se tu udělalo a schválilo. Sehnala si potvrzení matka, že je stará, a nakoupila parcelu, koupila si 900 tvárnic a takových 100 cihel, takže s tím jsem po propuštění začal dělat, tady se postavila na zahradě bouda dřevěná a stavělo se. Ty základy a všechno jsem kopal já. Měl jsem vypůjčeno na barák přes padesát tisíc. Postupně mi zase půjčovali známí peníze a zase se to splácelo. Matka mně taky trochu pomohla. Ta pracovala do 79 let.“

Vrátíme-li se k závazku mlčenlivosti, Kristýna Bušková uvádí, že bývalí vězni se nemohli ze svých traumat vypovídat mimo nejužší okruh rodiny a své trauma nemohli nikterak vyjádřit (formou psaní, přednášky apod.), což rovněž může vést k pocitu existencionální krize po propuštění (BUŠKOVÁ 2009: 56). Tuto zkušenost však žádný z mých narátorů a narátorek přímo neuvádí.

5. 3. 2. Integrace do společnosti

Podle studie Kristýny Buškové mnozí političtí vězni pocítovali, jak se širší veřejnost bála být s nimi v osobnějším kontaktu (BUŠKOVÁ 2009: 57). Moji narátoři a narátorky odmítavý postoj při komunikaci v běžném každodenním životě příliš nezmiňovali. Výjimkou byl Robert Roy Budway a částečně i René Dlouhý, jejichž výpovědi si pro větší ilustraci dovolím doplnit i vypůjčenou vzpomínkou paní Jakobové:

R. R. B.: „To je zajímavé, že jsem učil ve škole na 16. Avenue, kde to bylo jako ve spojených národech. Měl jsem najednou studenty ze všech možných koutů světa, hodně z Polska, Maďarska. Najednou vyslanectví socialistických zemí pouštěly děti do kapitalistických škol. Najednou tam vidím „Jiří Hrubý“. Tak jsem se podíval na mládence a zeptal jsem se ho, jestli náhodou nemluví česky: „Ale ano!“ Byl od Domažlic. Tatínek byl českým diplomatem kubánského velvyslanectví. Za několik dní jsem dostal pozvánku od otce toho studenta na ten a ten týden. Za dva dny mi ten chlapec přinesl takový oznámení, otec se omlouval, že nemůže, že z toho sešlo. Za několik dní můj student zmizel ze školy. Tak mám dojem, že ten diplomat nevěděl moji minulost a nechtěl se mnou navázat takový intimní styk, když se mou minulost dozvěděl, domnívám se, že se bál. Zato polský, maďarský a bulharský studenti chodili dál, bavili jsme se významně. Navštívil jsem polskou ambasádu, kde jsem byl pozván, hostěn. Bulharská maminka se se mnou přišla dohovořovat. Z české ambasády, Jiří Hrubý z Domažlic, zmizel velice rychle ze školy.“

R. D.: „Dělali kyselý ksichty, ale nikdo se neodvážil mě nějak napadat. Možná se báli, aby si nezahlavili se mnou, ale to nemám nikomu za zlé. Hlavně, když se ke mně nechovali sprostě.“

V. J.: „Když jsem se vrátila do Meziříčí k rodičům a chodila jsem do práce po náměstí, tak najednou jsem zjistila, že je přede mnou prázdno a že se mi lidé vyhýbají. Nejdříve jsem si to neuvědomovala, až později jsem zjistila, že se se mnou nechtějí bavit. Že se o sebe bojí.“⁶²

Tato tvrzení narušuje výpověď Rudolfa Macka, který vzpomíná na to, jak se o jeho život ve vězení i v období normalizace lidé zajímali:

R. M.: „My jsme jezdili s pískaři na tábor a tam se hodně vypravovalo. Tam se ptali, co a jak jsem ve vězení prožil. Byl tam jeden kluk a říká: „Můj tchán tam bl taky!“ Když mě řekl, jak se jmenoval, tak jsem ho znal z Bytízu.“

Stejně tak sestra Milena a sestra Marie se ve společnosti setkávaly převážně s kladnými reakcemi:

M. M.: „Spíše sympatie od těch lidí byly (...) Vím, že jsem šla jednou po Orlici ve vesnici a jeden pán tam proti mně šel a div si přede mnou neklekl, jaká jsem hrdinka, že jsem v tom kriminále byla, a že nějakou tu světicí z Guadalupe mu připomínám (*smích*).“

M. Š.: „Lidi nás měli rádi, ne, že by nám chtěli škodit, naopak (...). Měli jsme hezké vzájemné vztahy. Nevadilo jim, že byl člověk zavřený (...). Já jsem bydlela s maminkou na venkově. Pamatuji se, že tam měli rozházené seno, tak já jsem šla a složila jsem jim to. To byla taková pomoc, že nás sblížovala. Docela ráda na to vzpomínám.“

Měli bychom mít na paměti, že tyto výpovědi mohou vyplývat z toho, že narátor i narátorky se i po propuštění stále stýkali s lidmi stejného smýšlení a stejné zkušenosti, což jim mohlo zajistit tyto kladné reakce. Toto téma více rozvinu v kapitole, týkající se rodinných a přátelských vazeb.

Ve většině případů rovněž moji narátoři a narátorky nepocítovali při návratu z vězení do společnosti nějaký radikální šok a zároveň ve svých vzpomínkách uvádějí poměrně rychlou integraci do společnosti. To může být způsobeno i tím, jak uvidíme v následujících kapitolách, že většina dotazovaných se po propuštění vrátila do svých rodin a udržela si kruh stejně ideologicky smýšlejících přátel.

⁶² Viz. PINEROVÁ, Klára. Rozhovor s Vlastou Jakubovou. [online] Dostupné z: <<http://www.politictivezni.cz/vlasta-jakubova.html>> [citováno 15. června 2012].

I. V.: „Neměla jste šok, když jste byla 3 roky pryč, a pak jste se dostala zpátky do společnosti?“

M. Š.: „Já jsem se dostala zpátky domů k mamince. Tedy já na ty šoky nejsem. To jsem se do toho vpravila poměrně rychle.“

J. C.: „Tady to bylo celkem normální, tady mi to nikdo nepřipomínal, ani v družstvu ne, hned jsem se zapojil zpátky. Správně, mě měli z družstva odepsat, když jsem byl tak dlouho pryč, a musel bych si někde shánět místo a to bych si sehnal, ale tady to neudělali, tady mě furt vedli jako člena.“

Jedinou přítěží při integraci po propuštění z vězení zpátky do společnosti, kterou moji narátoři a narátorky ve většině případů pociťovali, bylo vědomí toho, že jsou sledováni a hlídáni. Muži – narátoři, vyjma Josefa Celby, pak uvádí, že byli sledováni nejen z řad příslušníků StB., ale i za řad svých sousedů a bývalých přátel, kteří s režimem kolaborovali nebo se to o nich minimálně domnívali. Tím se zúžili i jejich sociální a přátelské vazby, které po návratu z vězení s přáteli-udavači rozvázali. Zároveň je třeba poznamenat, že nikdo sledování své osoby nebral nikterak tragicky. Všichni se s tímto faktem dokázali poměrně rychle vyrovnat a v rozhovorech o něm mluvili s jistou nadsázkou. Jistý pocit smutku či deprivace jsem zaznamenala v těch případech, kdy se na sledování mých narátorů podíleli právě jejich bývalí přátelé, což je zřejmé zejména ve výpovědi pana Budwaye a pana Dlouhého.

I. V.: „Hlídali si vás potom, když vás pustili z vězení?“

M. M.: „Hlídali, to víte, že jo. Jednou jsem byla u kostela a vím bezpečně, že takovej pěkněj pán v šedém oblečení, mě sledoval. Já jsem pak zdobila v kostele oltář kytkami, to jsem moc ráda dělala, a on tam pořád přešlapoval a nakukoval. Pak šel kus za mnou. Dvě cesty se tam rozděľujou, jedna spodem, jedna vrchem a ta vede do takovýho dvora. Já jsem ráda chodila domů přes ten dvůr, už i do školy, protože to byla zkratka k nám domů. Ten pán hezkej šlapkal za mnou, tak jsem zamířila do toho dvora, a on si myslel, že tam bydlím, tak pak už kráčel k nádraží a zmizel z dohledu.“

M. Š.: „Jeden nám koukal do oken, ale nemohl si na nás nic vzít, protože jsme nic špatného nedělali.“

R. M.: „Hlídali mě. Vedoucí v podniku služeb, kde jsem později pracoval, mně říkal ředitel: „Rudo, zase se na vás ptali!“ Já jsem na ně kašlal. Ony pak byly i maléry. Já jsem pak dělal i se střelmistrem v lomu a Leninovi ustřelili nějaký ruksak nebo co, tak se hned ptali, jestli jsem

náhodou nebyl v Litoměřicích. Furt jsem byl podezřelý. To mě hlídali i sousedi tamhle v tom domečku, jak je na konci ulice.“

R. R. B.: „Socialistické české orgány SNB a StB mě sledovali, už měly svůj program a shromáždily informátory, udavače, o kterých já vůbec netušil. Jeden z nich byl kamarád, s kterým jsem se za války vyučil, jmenoval se Václav Maxa. Já jsem si říkal, jestli jsem opravdu takový lump, protože vše, co bylo českého, mi nikdy nebylo lhostejný. Opravdu jsem si myslel, že jsem vděčný za všechny zkušenosti, ať dobrý nebo špatný, který jsem získal v Čechách. Hájl bych český zájem, nevím za co. To mně deprimovalo.“

R. D.: „Ze záznamů z Pardubic vyplývá, že se na mě podílel spolužák z měšťanky a později též učeň ve slévárně Miroslav Rudolf. Dalším konfidentem byl Vlastimil Pazák, který dostal povolení k vyjetí do zahraničí. Přišel a říká: „Hele, ty máš bratrance v Německu, kdybys potřeboval, já bych ti tam zavezl dopis“, „Já nepotřebuji, já si s ním píš“. Představte si, že mi všechny dopisy otevírali, okopírovali a zalepovali. To jste nepoznala. „Já bych se tam u tvého bratrance zastavil“, „Jeho rodiče nechtějí, aby se stýkal ani s emigranty, protože nevědí, zda to nejsou nasazení špioni“, tak odtáhl. Jeho výpověď je tam zapsaná, potvrzená razítkem ministerstva vnitra, že jsem ho žádal o doručení dopisu pro mého bratrance, továrního synka a emigranta, který žije v Hamburgu, a že přes něj bych se mohl zkontaktovat s nějakým hercem, co emigroval, já si teď nevzpomenu na jméno. Oni mě tam s ním dávají dohromady, i když to vůbec není pravda. Já bych to teď přiznal. Špionáž? Blbost! Nic moc jsem neuměl, jen jsem fotil, a proto mě také komouši podezřívají, že fotím nějaké vojenské věci (...). Nejvíce se mě dotýká to, že ti kamarádi, které jsem neudal, kdybych je při výslechu udal, tak by šli do basy zrovna tak, se obrátili, byli tvární. Já tomu říkám plastelínový mozky a povahy.“

V závěru této kapitoly bych chtěla poznamenat, že téměř všichni moji narátoři a narátorky si i po návratu z vězení zachovali své morální a ideologické přesvědčení v tom smyslu, že stejně jako v době před uvězněním ve svých výpovědích nadále zaujíмали antikomunistický postoj a odmítali vstoupit do komunistické strany, přestože jim byla tato nabídka nejméně jednou učiněna. Pro ilustraci cituji vzpomínku Rudolfa Macka:

R. M.: „Když jsem se musel hlásit, přišel tady v Náchodě na policii, tam mě nechali dvě hodiny čekat, a pak samozřejmě mi vykládali o tom, že v socialismu nelze jenom dobře pracovat, ale i jinak žít, že ano? Což mi dávali najevo, že by bylo dobré, kdybych se chtěl zapojit. Řekl jsem mu, že politické přesvědčení není ani košile ani kabát, že o převlékání už nemám zájem, takže jsem měl od nich celkem pokoj.“

V tomto bodě je však třeba být kritický a zvážit, jak silný tlak ze strany StB byl na mé narátory a narátorky po propuštění vyvíjen. Karel Kaplan ve své knize uvádí, že pokud se komunističtí vyšetřovatelé předem rozhodli, že dotyčný bude spolupracovat, podepsal téměř každý (KAPLAN 1999). Ve výpovědích mých narátorů a narátorek jsem natolik silný tlak ze strany moci ke „kolaboraci s komunistickým režimem“ nezaznamenala. Jinými slovy, ani jeden z mých narátorů nepopisuje, že by jej v tomto rozsahu zažil.

5. 4. Rodina

Polovina mých narátorů pocházela z neúplné rodiny. Rudolfovi Mackovi zemřel otec v útlém dětství, René Dlouhý vyrůstal v pěstounské rodině své tety a strýce, Robert Roy Budway, syn české emigrantky, svého otce amerického původu poznal až v dospělosti, dlouhou dobu po svém propuštění z československého vězení. Dvě narátorky vyrůstaly s oběma rodiči, ale v době zatčení byli velmi samostatné – sestra Marie během 2. světové války vstoupila do Šönstatského hnutí v Německu, poté cestovala do Švýcarska, kam se po válce vydala i sestra Marie. Obě se zpátky do Čech vrátili až po komunistickém převratu. Josef Celba jako jediný ze všech narátorů měl před zatčením svou vlastní rodinu, která spolu s jeho rodiči obývala rodný statek v Bražci. Po propuštění z vězení se naprostá většina mých narátorů vracela právě do svých rodin, na kterých se stala v jistém slova smyslu, zejména pak existenčním, na kratší či delší dobu závislá. Tato závislost byla patrnější ve výpovědích řádových sester, které se z důvodů své víry, na rozdíl od mužů – narátorů, nikdy neprovdali a zůstali tak se svými rodiči.

M. M.: „V prosinci mě pustili domů. Maminka si pro mě přijela s bráchou (...). Bydlela jsem u rodičů až do důchodu, dokud se nepostavil Domeček v Rokoli.“

M. Š.: „Když mě propouštěli, tak mě vedli takovou postranní cestou, aby to nebudilo rozrušení, že někdo odchází (...). Maminka mě čekala, přijela, tak jsme šli. To oni vás ještě sledují, s kým jdete, co a jak (...). Bydlela jsem pak delší dobu u maminky.“

Výzkumy pak ukazují, že právě sounáležitost v rodině je obzvláště účinným ochranným faktorem proti traumatickým událostem, a to právě spíše pro ženy než pro muže

(EDELMAN, KORDON, LAGOS: 1998), což lze aplikovat i na mé pamětníky a pamětnice.

Výjimkou byl Robert Roy Budway, který se vrátil do Washingtonu, kde byl přivítán nejen svými kolegy a studenty, ale případ jeho zatčení v Čechách vyvolal ve světě jeho slovy mediální kolotoč, o kterém neměl tušení.

R. R. B.: „Přijel jsem do Washingtonu. Nepočítal jsem s ničím. Myslel jsem, že nenápadně projdu, věděl jsem, kam jít a byl jsem absolutně mile překvapen, jaký zájem můj případ vyvolal nejenom ve Washingtonu. Nejenom, že tam byly zástupy mých studentů, učitelů, přátel, známých, ale byl to kolotoč od jedny tiskovky ke druhé, hned ten večer. Druhý den tiskovka ve státním departmentu. To jsem byl tak rozrušený, že jak vám to nemohu dnes plynně vyslovit česky, tak já to tenkrát nemohl vyslovit anglicky, poněvadž moje čeština se mi vrátila.“

Robert Roy Budway měl tak možnost se ze svých zážitků z komunistického Československa na rozdíl od vězňů, kteří zůstali, veřejně vypovídat. Na druhou stranu byl postižen jiným stigmatem – až do revoluce nemohl přes velké snahy navštívit svou rodinu v Čechách, nedostal se ani na pohřeb babičky, což lze interpretovat jako závažný osobní trest, který si s komunistického vězení po propuštění na svobodu přinesl.

R. R. B.: „Po celou dobu od roku 1963 až do tzv. Sametové revoluce jsem byl „persona non grata“. Ze začátku mě to jaksi nebolelo. Byl jsem rád, že jsem žil v prostředí, kde jsem si mohl vyjet tam a tam a soustředoval jsem moje cestovní zálibky do jiných míst jako Střední Amerika atd. Později, když jsem uzavřel manželství a měl jsem první dceru, tak jsem najednou cítil, že bych se zase rád podíval do Čech. Moje manželka měla příbuzný v Rakousku a my tam jezdili, tak jsem se poprvé pokoušel, zdali by po takové době bylo možné Československo navštívit. Všechny moje dotazy byly záporný. Kdykoliv jsem se ukázal na československé ambasádě ve Washingtonu, tak to byl sám velikej zážitek, poněvadž dovnitř nikoho nepustili, nejenom mě. Bylo tam jakési okénko jako na nádraží, když si kupujete jízdenku. Tam někdo za tím okýnkem seděl, vy jste se tam nahnul a musel jste říct, co chcete. Já se vždycky dostal tak rychle od toho okénka zpátky na ulici, poněvadž bylo zamítnutý.

Po několika letech tzv. normalizace jsem se ukázal opět na československém vyslanectví a byl jsem už přijat jinak. Ne už u toho okýnka. Mohl jsem do takového vestibulu do takové malé čekárničky a tam jsem vystavil svou žádost. Ten pan úředník se mi dokonce stal sympatickým. Řekl jsem několik šťavnatých českých slov, že jsem litoval, že jsem se tam dopustil toho přestupku, že jsem si pustil ústa na vandr, myslím, že jsem řekl „pusu na vandr“, a ono ho to pobavilo. On řekl: „Počkejte, já se podívám“. Mám dojem, že už mnoho kontroverzním osobám

se podařilo Československo navštívit a on asi myslel, že můj případ bude toho náuru, ale vyšel a s velkým politováním zakroutil hlavou a řekl: „Bohužel.““

I. V.: „Kdy jste se tedy poprvé podíval do těch Čech? Až po revoluci?“

R. R. B.: „Až po revoluci. Byla ještě řada dalších pokusů. Byly dopisy prezidentu Husákovi, na který jsem nikdy nedostal absolutně žádnou odpověď. Můj kamarád Rubáš, který už v té době navštěvoval Československo, který měl činnost v publikování mého osudu zde, tak jsem si myslel, že ten by povolení nedostal. Ten mi neustále říkal: „Tak napiš“. Pomohl mi konstruovat dopis prezidentu na hrad přímo jeho kanceláři. Nikdy jsme žádnou odpověď nedostali.“

Až po mnoha letech, když moje děti dospívaly a moje dcera studovala nejenom ve Spojených státech, ale i v Rakousku a dokonce studovala v institutu v Moskvě, zažádala si také o seminář na Karlově Univerzitě, ale nedostala žádnou komunikaci, ale vízo dostala a objevila se zde, stoupla si na Karlův most, rozhlídla se a řekla: „Sem se vrátím“, a opravdu se sem vrátila. Děti sem mohli. Já nemohl.“

Z Rakouska jsme se jednou pokusili s dětmi o výpravu. Nejzajímavější bylo, že jsem chtěl telefonicky informovat Západní Čechy, že se snad dostanu do Čech na 3 dny s rakouskou výpravou a dětma. Ty se hned vzbouřili tam, hned dělali přípravy. Když mi potom ta rakouská cestovní agentura oznámila, že děti povolení dostaly, ale já ne, tak děti jsme samotný pustit nemohli. Problém byl, jak informovat Čechy, aby nejeli do Prahy, aby nedělali další přípravy. Absolutně celou noc telefonování. Zkoušeli to rakouští příbuzní ze všech stran. Prostě jsme se nedovolali. Už jsme věděli, že byli střežení, že udělali opatření, aby nevládla žádná komunikace. Například úmrtí babičky, když poslali telegram, jsem nikdy nedostal.“

I. V.: „Kdy zemřela vaše babička?“

R. R. B.: „To vám dnes už přesně nemohu říct, ale ta mohla zemřít definitivně tak začátkem 70. let. Poněvadž roku 1968, kdy nastal pokus nastolit socialismus s lidskou tváří, se mi podařilo pozvat jednu moji neteř do Spojených států a ta povolení dostala, takže jsme počítali s velkou změnou. Ono to bylo zrovna včas a povolení dostala a byla u mě na návštěvě. Já ale byl persona non grata až do doby, kdy se stala ta Sametová revoluce.“

Všichni svobodní muži – narátoři se za poměrně krátkou dobu po propuštění na svobodu oženili a ve dvou případech, nepočítaje Roberta Roy Budwaye, kerý se osamostatnil již dlouhou dobu před svým zatčením, se svou novou rodinou od situační rodiny přestěhovali. Jejich životní partnerky byly bez výjimky stejného ideologického

smýšlení jako oni. Výše citovaný Robert Roy Budway si v Americe dokonce vzal původem Čěšku:

R. R. B.: „Moje manželka pochází shodou okolností z Jižní Moravy. Neměl jsem nikdy v úmyslu hledat nějakou českou Mařenku, poněvadž jsem měl dojem, že český Mařenky vždycky táhnou jenom k mamince (...) Ta moje Mařenka byla, shodou okolností, když běžel můj případ ve Vídni u maminky a maminka přinesla noviny a říká: „Zase jeden Američan zatčenej v Čechách!“ Moje manželka, nevědoucí, že já budu její vybraný, řekla: „Dobře mu tak, proč tam jel?“ (*smích*). Tomu se dneska hodně smějeme. Moje manželka někdy ve společnosti žertovně říká: „Myslela jsem si, že jsem si vzala Američana a on je to Čech!“

René Dlouhý svou manželku poznal dle svých slov právě díky komunistickému režimu.

R. D.: „Já přijdu ke stolu a tam taková holčina huběnoučká, blondatá, dělala za stolem skládačky. Žena byla z hospodářství a její strýc v té tiskárně dělal, a tak ji na zimu nechal brigádnicky dělat, aby si vydělala nějakou korunu, když v zemědělství byly jednotky, z kterých se nedalo ani přežít. Já k ní přijdu a začal jsem se s ní bavit. Ona se stále pochichtávala a měla na krku na řetízku takovou knížečku, jak v ní jsou malé fotky. Hezké. Říkám: „Slečno, jistě tady máte nějakého hochu?“ „To nemám“, „Prosím vás, nevykládejte. Koho tam máte?“, „Maminku“, „Tomu nevěřím“. Otevřela to a měla tam maminku, tak jsem věděl, že nemá žádného kluka. Já už jsem měl za týden jít domů, když jsem už měl za sebou šest měsíců. Říkám: „Já vás tady budu večer čekat“. Představte si, že komunisti mi vlastně zařídili manželství. My jsme spolu začali chodit. Manželka, tenkrát ještě svobodná, to řekla doma. „S kým a kde ses seznámila?“ „V práci. Oni tam chodí z věznic“, „Ježiš Marja! Vězeň! Trestanec!“. Bylo strašně zle. Ona říká: „Ne, politický!“ (...) Když jsem k nim poprvé přišel v předsíni byla maminka. Ten rengenovej pohled, viděla úplně skrz, aby mě prorengenovala, jestli jsem lump kriminální. „Běžte dál!“. Bylo vidět, že žádná velká radost, žádná máma nemá radost, když si děvče přitáhne chlapa rovnou z kriminálu. Pak jsme spolu vycházeli dobře. Jim jako sedlákům taky všechno sebrali, tak byli rádi, proto jsme měli k sobě vždy sympatie i z tohoto důvodu.“

Jak vidíme ve výpovědi pana Dlouhého, stigma vězně ho provázelo i při představení manželčině rodině, nakonec mu však díky stejnému smýšlení rodiny bylo přičteno spíše k dobrému.

Budoucí manželka Rudolfa Macka věrně čekala na jeho propuštění celých 12,5 let, svatba, na které se korespondencí domluvili již během kriminálu, se konala záhy po propuštění pana Macka v říjnu 1962.

R. M.: „Já jsem o těch ženách moc nemluvil, ale chápu, že od těch žen, které byly věrny a čekaly na mukly, vzaly si je v době tvrdého komunismu, to byla ještě větší statečnost než od těch, co v tom kriminále byli (...). Vzít si propuštěného vězně, vyloženě nepřítele režimu, to je odvaha jako hrom. Kde vzali tu odvahu? To tvrdě dopadlo na každého. Ta moje nevěřila, že jí vyhodí z práce.“

Rudolf Macek nám touto citací nejen demonstruje odvahu budoucích manželek propuštěných muklů, ale otevírá další téma, a sice že stigma politického vězně přejali i jejich manželky. Josef Celba, René Dlouhý i Rudolf Macek navíc ve svých rozhovorech zmiňují, že jejich manželky pracovali v nižších platebních třídách, než v době před sňatkem. Nejilustrativnější je opět vzpomínka Rudolfa Macka:

I. V.: „Říkal jste, že manželka měla problémy s tím, že si vás vzala?“

R. M.: „Ano. Oni věděli, že mi píše, ale říkali si: „Ono jí to přejde“. Ono to trvalo dvanáct let, já se vrátil a ono to nepřešlo. Ona dělala na okrese na zdravotním výboru jako referentka. Strašně pomáhala lidem. Lidi ji uznávali, že je velice slušná, hodná. Když jsem se vrátil, tak jsem říkal: „Jestli se ale vezmeme, počítej s tím, že tě vyhodí z práce.“ Ona říká: „To snad ne, ono už to teďka není takové.“ Když jsem pak ale dělal v Rubeně, tak přišel její lékař, který dělal okresního lékaře a říká: „Přišli za mnou, abych ji vyhodil. Já jsem jim říkal: „Pánové, ona je gravidní čili ji vyhodit nemůžu, ani si to nemůžeme dovolit.“ Pak přišla z mateřské, tak si jí zavolali na osobní a byl konec. Donutili jí. Já jsem jí říkal: „Ty si měla podepsat, že odcházíš na vlastní žádost!“, jenomže říkejte ženský, která je ustrašená, že to neměla podepisovat. My jsme měli jiné postoje a jiné názory. Předseda ONV jí říká: „Víte soudružko, vy musíte jít pryč. Víte, kdyby manžel měl rozkrádačku, tak byste tady mohla zůstat, ale jak je politický, to nelze“. Ona mu říká: „Soudruhu předsedo, já bych si zloděje nevezala!“, a tím to skončilo. Podepsala odchod a nakonec jí vzali v bance. To byla ještě státní, to nebyla komerční. Ovšem ona šla do té nejnižší platební třídy a my jsme stavěli barák a každá koruna dobrá.“

Se stigmatem politického vězně se potýkaly i děti dvou mých narátorů. Měly problémy především v oblasti vzdělání, které se jim režim snažil znemožnit.

I. V.: „Nepociťoval jste, že by dělali ve škole s vaším synem nějaké rozdíly?“

R. M.: „Byl problém dostat ho na průmyslovku, ale pak se tam dostal. Zase jsem měl známé. Já jsem dělal v té době v lomu u služeb a řekl jsem to řediteli. Ten se choval dost slušně a zařídil u ředitele v Dobrušce, aby se tam dostal. Vysoká už byla problém, tam mu přihlášku kvůli mně odmítli.“

I. V.: „Nechovali se k nim kantoři nebo vedení školy nějak jinak?“

J. C.: „Ty mladší děti to měly ve škole horší, to jim furt někdo připomínal, že jsem seděl, hlavně jejich spolužáci. Ale když chodil do školy Jirka, tak se za nás postavil předseda organizace KSČ a dokonce mu dali doporučení na Vysokou školu. Tady je to taková malá vesnice, ono tu těch komunistů nebylo moc, tak to bylo asi takové jinačí.“⁶³

U výpovědi Josefa Celby pak můžeme opět spekulovat s jeho provázaností s komunistickou stranou, kterou však on sám razantně odmítá a jiné dostupné archiválie k tomuto období nejsou dostupné.

Robert Roy Budway své děti naopak ovlivnil v tom smyslu, že po něm získali velkou náklonnost k Čechám, kterou však po svých negativních zkušenostech zprvu se svou ženou odmítali:

R. R. B.: „Počestil jsem děti tak, že moje dcera zde dneska žije. Je zde provdaná, pracuje v hezkém prostředí a žije tu už víc let, než já jsem žil. Umí česky velice dobře. Zastává dobré postavení. Obdivuje mnoho věcí v Čechách, stejně jako já, ale diví se taky některému vývoji. Je velice kritická a musíme ji krotit (...) Moje česká Mařenka neviděla zrovna s jásotem, že dcera se rozhodla žít zde a provdat se tu. U nás to byl šok. Jak je film „*Hádej, kdo přijde k večeři?*“, u nás to bylo „*Hádej, kdo přijde do rodiny?*“ „Bude to Čech!“. Byl to šok se s tím smířit.“

Robert Budway ve svých vzpomínkách zároveň uvádí dopad jeho věznění na rodinné příslušníky, kteří zůstali v Československu. Navíc otevřeně přiznává, že se mu po propuštění z vězení a po návratu do Ameriky zpřetrhali jeho přátelské vazby, přestal být vůči svým známým důvěřivý, čímž se zároveň zúžila jeho sociální síť v Čechách:

I. V.: „Já přejdu k době po propuštění. Když jste se dostal zpátky do Spojených států, byla vaše rodina v Čechách sledována?“

R. R. B.: „Ano. To jsem si byl už vědom, poněvadž z těch výslechů, konfrontací a z těch dopisů jsem věděl a poznal tu velkou rozsáhlou činnost té státní bezpečnosti. To jsem si uvědomoval, že jakákoli komunikace, dopisy atd., že budu muset být opatrný, že můj styk s českými bude velice omezený. To jsem si umínil sám. Vypustil jsem z mého adresáře velkou řadu tzv. kamarádů, známostí a přerušil jsem spojení, takže jsem mohl počítat na ruce, s kolika lidmi se budu směřovat. O tom, co se vlastně dělo jsem nevěděl. I oni byli velice opatrní. Moje babička začala číslovat dopisy. Já začal číslovat dopisy. Ve skutečnosti mám zde jeden dopis od té babičky,

⁶³ Rozhovor s Josefem Celbou.

kteřá prostě řekla: „Musíme dopředu, musíme dál!“, to bylo její nejlepší řešení. Až po letech jsem se dozvěděl, jak byli znemožňováni v práci, jak jim nebylo možno jít do nějakých škol. Když se narodily mým bratrům a sestřám děti, když i po 20 letech vyrostly, vůbec mě neviděly a neznaly, narážely neustále na mou epizodu a byli definitivně sledováni a bylo jim znemožňováno se zúčastnit různých akcí, které byly normální v životě té doby. Jedna moje neteř dokonce měla velký problém před svatbou. Její manžel byl členem StB. Vypadalo to, že málem ze sňatku sešlo, poněvadž byli vyšetřováni. Ta jedna část té rodiny dokonce začala mít postoj, že jsem jim to způsobil. Zase druhá větev to nesla docela hrdinně s hlavou vzhůru. Někteří ti synovci a neteře se dokonce domohli nad těmi potížemi i zasmát. Jedna větev se ale nesmála.“

Sestra Milena naopak dopad jejího stigmatu politické vězeňkyně na rodinné příslušníky odmítá a ve svých vzpomínkách uvádí, že se jim společnost naopak spíše snažila pomoci:

I. V.: „Byla maminka nějak stíhána za to, že vy jste byla vězněna?“

M. M.: „Ne. Spíš lidé s ní měli soucit a byli by jí chtěli pomoci. Víím, že souseď v domě sehnal jablka, když nebyly žádné, aby mi mohla dovézt jablka.“

I. V.: „Když váš bratr hledal zaměstnání, nesetkal se s tím, že ne, že jeho sestra byla zavřená?“

M. M.: „Ne. Ono to bylo příliš daleko. On byla až v Uherském Hradišti a já jsem byla tady. V té době jsem za ním nemohla jezdit, jenom maminka tam několikrát byla, tak o tom ani nikdo nevěděl.“

Sestra Milena pak jistý dopad na rodinu pocítuje, ale jen v malé míře a navíc také uvádí snahu o pomoc ze strany jejich spoluobčanů vůči ní a její rodině.

I. V.: „Stíhali i vaší rodinu? Měli kvůli vám pak problémy?“

M. Š.: „Třeba sestra měla místo na dráze a tam taky hlásili, že má sestru, která je v postihu.“

I. V.: „Co maminka? Ta z toho nic neměla?“

M. Š.: „Jak nás sebrali z té chaloupky na Hrádku, tak ta se musela vyklidit a ona to měla, chudák, na starosti. Ještěže ji pomohli příbuzní, protože kam to jinak dát? Jinak jsme tu byli se všemi za dobře a vzájemně si pomáhali.“

Shrneme-li všichni moji narátoři – muži spolu se svými rodinami, počínaje zatčením, získali na společenském žebříčku nižší socioekonomický status a dostali se do

společenských komplikací. Toto stigma se přeneslo nejen na jejich ženy a děti, ale i na jejich rodiče a příbuzné. Jak ukazuje vzpomínka Reného Dlouhého, situace jeho rodiny, způsobená jeho zatčením, mu dlouhou dobu činila výčitky svědomí:

R. D.: „Byli úplně vyřízení a já také, protože jsem si říkal, že oni si mě vezmou pod střechu a já jim přivedím tohle. Na druhou stranu si museli uvědomovat, že jsem více hájil jejich zájmy, jako majetných lidí, takže když jsem se vrátil, tak oni mi nevyčítali nic, ale já jsem si to vyčítal (...). Komouši byli ale na strýce vysazení i tak. Byl Sokol, národní socialista, zakladatel tamní církve, to vše jim bylo trnem v oku, takže byl jak chudák. Manželka mu zemřela a měl nejnižší důchod i společenské postavení.“

5. 4. 2. Přátelství

Na základě studie Kristýny Buškové bývalí vězni po propuštění z vězení ztratili vzájemnou podporu a přátelství ostatních spoluvězňů, díky kterým si mezi sebou vzájemně upevňovali sebevědomí a sebeúctu, což mohlo být další psychickou hrozbou po propuštění z vězení (BUŠKOVÁ 2009: 57). S tímto tvrzením koresponduje také citace Dagmar Šimkové, které se po propuštění na svobodu v jistém slova smyslu naplnila slova bachařů, které ji během jejího věznění titulovali „zapomenutým vyvrhelem lidské společnosti“:

„Denně nám říkali: „Jste vyvrhelové lidské společnosti. Zapomenuté, nikdo o vás neví, nedbá, nechce vás znát. Jste nic. Přestaly jste existovat.“ Měli v mnohém pravdu, ale to jsme pochopili až později, po návratu z vězení. Až pak jsme viděly, jak život za zdí zesmutněl a zešedivěl, jak málo nám zůstalo skutečných přátel.“ (ŠIMKOVÁ 1997: 99).

Jak jsme mohli vidět v předchozích kapitolách, několika mým narátorům se po propuštění na svobodu částečně ztenčila jejich sociální síť. Většina z nich pak nejvíce trávila svůj čas se svou rodinou. Přátelé z doby před zatčením se dvěma z mých narátorů vyjevili jako udavači, popřípadě se rovněž ve dvou případech setkali i s tím, že lidé v jejich okolí se s nimi báli kvůli jejich statutu politického vězně navazovat bližší kontakty. Nemůžeme však s jistotou tvrdit, že jejich přátelské vazby, vytvořené ve vězení, byly jednoznačně zprerthány.

Zejména Rudolf Macek i po propuštění intenzivně udržoval přátelské vazby právě se svými bývalými spoluvězni, kteří se mu stali stejně hodnotnou oporou, jako v době věznění. Dva jeho spoluvězni ho dokonce přivítali již druhý den po propuštění. Nevyhýbal se však ani jiným přátelským vazbám, které mu přetrvali ještě z dob před zatčením. Všichni tito lidé však byli stejného protikomunistické vyznání, stejných morálních a společenských hodnot a scházeli se i přes hrozbu dalšího postihu ze strany StB.:

R. M.: „Když jsem se potom v roce 1962 vrátil, tak já přišel v sobotu večer domů a v pondělí ráno mě matka budí a říká: „Máš tady návštěvu!“ Byl to bývalý sekretář hradeckého biskupa, František Pospíšil, farář, který mě v Leopoldově křtil. Potom sem přišel tajně vysvěcený biskup Pepa Blahník, taky vězeň. S jeho bratrem jsem byl chvíli na Bytíze, s Jirkou Blahníkem (...). My jsme se před rokem 1989 scházivali na Havlíčko–Brodsku. Většinou tam byli vojáci, ale i kluci vězňové a chodilo tam i několik civilních, jako můj kamarád z odbojové skupiny Pepík Čechů. Taky jsem v Havlíčkově Brodě vyhledal Víta Tajovského. To přátelství s Vítem bylo velké. To byl zlatý člověk. Já jsem tam jezdil s manželkou ještě za bolševiků. Samozřejmě, že se to nelíbilo estébákům, ale za to mě zavřít nemohli. Tam to byly krásný. Jezdil tam na přednášky pan Grygar. Vzal jsem s sebou zase syna, aby si od Grygara nechal podepsat knížku o Vesmíru. Ty schůzky byly fantastický, i když už o nich věděla státní bezpečnost. Ono to bylo na druhou stranu dost odposlouchávaný, ale my se už nebáli, když jsme byli doma. Ono se jim to pak postupně začalo sypat a nevěděli, co dřív.“

Rudolf Macek pociťuje ztrátu přátelské podpory a vzájemné sounáležitosti až v současnosti, kdy mu jeho „přátelé v boji“ postupně umírají a on zde zůstává sám.

I. V. „S kým jste se po propuštění nejvíce kamarádil?“

R. M.: „S Ducháčkem a Luksem, s mými soukmenovci z vojenské odbojové skupiny, kteří byli spolu se mnou odsouzeni, ale i s Vítem Tajovským, opatem na Želivě (...). Když pak před dvěma lety Ducháček zemřel, tak jsem se s ním loučil, páč oni mu v Hradci ani nebyli schopni zařídit vojenský pohřeb. Já jsem zajistil, že říditel vojenské správy dodal aspoň šest vojáků jako čestnou stráž a loučil jsem se s ním ještě já. Navíc to byl věřící člověk a rodina, ta jeho družka teda, absolutně neměla zájem o církevní pohřeb, takže když jsem se s ním loučil, tak jsem to tam řekl. Pak mně Dominik Duka, hradecký biskup, děkoval, že jsem se s ním křesťansky rozloučil. Já nerad mluvím na pohřbu. Já jsem nemohl promluvit, když jsem se s někým loučil. To se vám láme hlas a je konec. Když jsem se loučil s Jardou Ducháčkem, tak jsem promluvil, oslovil lidi, a teďka jsem se odmlčel, nemohl jsem, ale pak jsem se skutečně dostal ke slovu a promluvil. Lidi říkali: „My jsme mysleli, že skončíš a najednou si mluvil“, a i když to byl pohřeb, tak říkali: „To

bylo nádherné rozloučení“. S Luksem jsem se nemohl rozloučit. Nepřála si to rodina. Byli jsme pozváni i na pohřeb, ale on tragicky zahynul s manželkou. Uhořel v autě s manželkou v Hradci Králové. Byla to havárie. Tam bych se s ním asi loučit nemohl, páč já ho měl moc rád (...). Víte, já nechci být hrobníkem svých přátel a KPV.“

Ostatní muži - narátoři přátelství se svými spoluvězni po propuštění na svobodu příliš neudržovali. Tento fakt byl způsoben tím, že jak René Dlouhý, tak Robert Roy Budway byly ve vězení drženy tak krátkou dobu, navíc často i v izolaci, že neměli možnost navázat bližší vztahy s ostatními politickými vězni – neměli možnost se s nimi dostat do bližšího osobního kontaktu. Nutno však podotknout, že i přes tento omezený styk se spoluvězni během věznění, se René Dlouhý po svém propuštění na svobodu pokusil vyhledat svého spoluvězně, který se s ním rozdělil ve vězení o stravu. Když jej našel, byl už mrtev, ale kontakty s rodinou zesnulého spoluvězně trvají dodnes. Rovněž Robert Roy Budway po návratu z vězení do Ameriky nadále sympatizoval s československými emigranty, které postihl podobný osud, jako jeho. Jistou mužskou výjimkou pak byl Josef Celba, který sice pracoval v zemědělském táboře s ostatními kulaky, ale ke kontinuitě přátelství se spoluvězni po propuštění na svobodu se nevyjadřuje – jeho primární zájem se vrátil k jeho rodině a částečně i k přátelům, které měl již v době před svým zatčením.

Výjimečný je pak případ řádových sester. Přes kladné vzpomínky na „elitu národa“, zejména pak Růženku Vackovou, se kterou v Pardubicích pobývali, udržovali přátelské vazby po propuštění z vězení spíše v rámci svých rodin a v rámci komunity ostatních řádových sester Schönstattskeho hnutí. Z výpovědi sestry Mileny je znatelné, že už v době vězení se tyto řádové sestry stýkali spíše mezi sebou, a pak až v rámci širší komunity politických vězenkyň:

I. V.: „Scházeli jste se ve vězení? Pořádali jste třeba nějaké kulturní večery?“

M. M.: „Jen my, Schönstattske sestry, samy jsme se v neděli sesedly a zpívaly jsme. To bylo moc hezký.“

I. V.: „Jak to bylo s přátelstvím, které jste ve vězení navázala? Udržovala jste tyto vazby přátelský, které tam vznikly, dál?“

M. M.: „Tam s těma nijak zvlášť ne. Spíš jsme se v té rodině stýkali, přátelé, kamarádky, sousedé a ti blízcí v okolí. S těmi z vězení už se to nějak dál netáhlo.“

Rovněž sestra Marie uvádí, že po propuštění z vězení si vzájemně pomáhaly spíše ve společenství sester, které se často navštěvovaly, udržovaly svou víru, a v roce 1968 začaly společnými silami budovat poutní místo v Rokoli. Vidina toho, že budou žít pospolu v rámci společenství, i když pro komunistický režim ilegálně, posilovala jejich náboženskou víru a dávala jejich životu jistý smysl. Veškeré tyto aktivity však obě sestry vkládají do Boží vůle a za svými výsledky vidí přičinění Panny Marie.

M. Š.: „Po propuštění to bylo tak, že kde kdo měl byt, tak jsme se navštěvovaly mezi sebou a bylo samozřejmé, že jsme si pomáhali, že jsme pořád patřili k sobě, ať to byla Praha nebo Náchod (...). Já pracovala v restauraci jako pomocná síla, což byla výhoda, že za mnou mohly přijet sestry, takže jsme se tam mohly veřejně scházet a nebylo to nápadný. Kdyby mě měli vyvolávat někde z provozu z továrny, tak by to bylo nápadný. Takhle přišla, dala si polívku nebo něco a bylo to.“

I. V.: „Kdy jste stavěli Domeček?“

M. Š.: „To bylo v době, kdy rušili rozsudky původní (*rok 1968*). My jsme si říkali, že dostaneme odstupný. Co budeme dělat z těch peněz? Budeme stavět. Kde? V Rokoli Domeček. Pak nám nic nedali, ale rozjela se ta touha stavět. Každá si udělala účelovou půjčku, myslím, že po pětistovkách to dávali. Měli jsme kapitál, koupili jsme materiál a stavělo se. Domeček je pro nás prodloužení kapličky a bylo potřeba, že, aby se ta atmosféra rozšířila. Tak jsme museli stavět. Zedníka jsme měli, ale my jsme dělali podavače.“

I. V.: „Jak na to reagoval režim, že zde roste takové sídlo?“

M. M.: „Oni nejdřív nic nevěděli, oni byli hloupí (*smích*). Ne, když jsme o to žádali, tak byla starost, abychom vůbec dostali povolení. Na samotě, kde nic nebylo, si najednou vzpomenou mladí lidi, že budou bydlet. Na starost tu stavbu dostala sestra Miroslava, Anička Moravcová rozená, ktorej je dneska asi 91 roků. Žádný zkušenosti, ale řeklo se: „Ty budeš stavět!“ Ona byla zaměstnaná u Novýho Města v nemocnici, kde pracovala v prádelně, a měla velice dobrého šéfa. Když dostala na krk tu stavbu, tak ten její šéf jí řekl, když bude mít hotovou svou práci, tak si může jezdit, kam chce a vybírat si volno, jak chce. Úžasně jí vyšel vstříc. Ona všechna ta povolení na stavbu, to bylo strašných papírů, musela shánět. Napsali jsme, že tam staví ona, její rodná sestra a já jako jejich kamarádka, protože jsme byly všechny z jednoho místa, tak to bylo zdůvodněný.“

I. V.: „Byla to pro vás, skoro všechny ženy, těžká práce? Jak jste se toho ujaly?“

M. M.: „Bylo nás deset, možná ještě víc. My jsme byly mladé a zvyklé na práci. Co to bylo půl metrů? Teď bych se pod tím prohla, ale tenkrát mi to nevadilo (*smích*). S pomocí Boží jsme ten domeček postavili (...). Měly jsme tam dobrého pomocníka, říkáme mu Pepík dodneška, svobodný, starý mládenec, bydlel s maminkou, ale byl by nám modrý z nebe udělal (...). To byla i taková pomoc Panny Marie, že třeba chyběl cement a Pepík ráno mamince řekl: „Maminko, musím na hory“, maminka: „Co tam zas budeš dělat?“, „Panna Maria mě volá! Musím jet“ a jel. Sestra Miroslava zrovna uvažovala, jak by někoho poslala pro ten cement a on s ní všechno objezdil.“

I. V.: „Když jste ten dům měli hotovy a začali jste se tam scházet, ještě pořád byla totalita. Pořád to nikoho nezajímalo?“

M. M.: „Ne, protože jsme byli nádherně schovaný. Měli jsme někdy dojem, že nás tu ten jeden člověk vždycky obcházel. Dělal v hospodě číšníka, pomáhal tomu, co provozoval ten hostinec. Byly jsme přesvědčené, že nás hlídá. Vždycky se nějak schovával, nakukoval za keřem. Vypadalo to, jakože nás počítá, kolik nás tam je. Ale nikdy z toho nic nebylo.“

At' už se moji narátoři a narátorky po návratu z vězení obrátili ke svým rodinám, udržovaly přátelské vazby v rámci své společenské komunity nebo se stýkali se svými spoluvězni či se je alespoň snažili vyhledat, nezastupitelnou roli v jejich přátelských vazbách sehrál rok 1989 a jejich členství v Konfederaci politických vězňů (KPV)⁶⁴. Françoise Mayer uvádí, že v první dekádě po Sametové revoluci se, na místo disentu, dostaly do centra společenské pozornosti právě vzpomínky politických vězňů 50. let, což bylo pro oběti komunistického teroru velkým přínosem (MAYER 2009: 186). Všichni moji narátoři a narátorky, vyjma Roberta Roy Budwaye, který dění v Československu opět přihlížel ze Spojených států, se po roce 1989 postupně do KPV zapojili. U zrodu samotné organizace pak aktivně stál jeden z mých narátorů, Rudolf Macek, který se stal předsedou náhodské pobočky. Dokonce řádové sestry, spolu s Josefem Celbou, kteří po propuštění z vězení styky s ostatními politickými vězni příliš neudržovali, uvádí, že v KPV jsou dnes právě kvůli ostatním členům, popřípadě kvůli sociálním a společenským aktivitám organizace.

⁶⁴ KPV byla ustanovena jako nástupnická organizace K 231 dne 18. února 1990 na pražském Výstavišti, kde se uskutečnil sjezd pěti tisíc bývalých politických vězňů. Organizace měla v roce 1990 okolo 16 tisíc členů, nyní se jejich počet snížil méně než na čtvrtinu. V současné době se KPV zaměřuje především na důstojné uctívání památky komunismu a seznamování mladé generace s nástroji komunistického teroru. Patrně nejdůležitější dopad činnosti organizace je na každodenní život jeho členů a jejich sociální aktivity, zejména kvalitní sociální a důchodové zabezpečení, finanční kompenzace a zdravotní pomoc (BLAŽEK 2008: 75).

I. V.: „Udržovala jste přátelské vazby s nenábožensky zaměřenými spoluvězeňkyněmi i po propuštění?“

M. Š.: „Trochu, občas jsme se někde viděli. Nejvíce je to ale teď, když jezdíme do té Konfederace politických vězňů, tak se hodně vídáme nebo jsme je pozvali sem do Rokole. To je hezký, že tu ty vazby teď jsou. Náš zlatý pan Macek tu byl.“

I. V.: „Kdy jste vstoupil do KPV, co pro vás znamenala a co pro vás znamená teď?“

J. C.: „Já jsem tam vstoupil v roce 1992 kvůli kamarádovi Josefu Pozděnovi, který tam už byl a který mě tam navrtal. Od té doby tam jsem. Celkem si myslím, že je to dobrý, že se vídáme a doufám, že to snad ještě udržíme. Teď jsem už delší dobu ve výboru. Řešíme hlavně samé výlety. Teď jedeme do Smiřic, pak pojedeme do Klacka, to chceme jet na ryby, a pak budou zas volby. Je toho dost.“

Největším přínosem pro mé narátory a narátorky je nejspíše to, že zde mají možnost scházet se s lidmi, které postihl podobný osud a sdílet s nimi své prožitky. Kristýna Bušková vidí terapeutickou sílu právě v možnosti sdělit své příběhy a osud nejen lidem se stejnou zkušeností a smýšlením, ale i širší veřejnosti, se kterou se nejen díky svému členství v KPV od Sametové revoluce do dnešních dnů stýkají. „*Tím bývalí vězni dostávají možnost ovlivnit společnost, předat svou moudrost příštím generacím a získat morální uznání*“ (BUŠKOVÁ 2009: 58). Rudolf Macek chodí besedovat do škol. Všichni ostatní se účastní kulturních a uměleckých akcí, popřípadě se setkávají i s českými politiky (například během každoročního slavnostního setkání KPV na pražském Žofíně, kam všichni z mých narátorů, pokud jim to zdravotní stav umožní, pravidelně jezdí).

5. 5. Zaměstnání

V poslední kapitole mé práce bych chtěla diskutovat hlavní problém, který moji narátoři a narátorky po propuštění z vězení na prvním místě vnímali, a sice pracovní uplatnění. Většina mých narátorů a narátorek si nemohli najít práci odpovídající jejich kvalifikaci. Právě při hledání zaměstnání se setkali s největší stigmatizací politického vězně. Zbyly na ně podřadné práce, které většinová společnost nechtěla dělat.

Sestra Marie před 2. světovou válkou vystudovala obchodní akademii a po propuštění na svobodu skončila jako pomocná síla v kuchyni. Svou nechtěnou práci pak bere pozitivně alespoň v tom smyslu, že si zde mohla vybudovat prostor pro setkávání se s ostatními sestrami:

I. V.: „Když vás propustili, zažila jste nějaké těžkosti, které jste musela překonat?“

M. Š.: „Když přijdete z vazby domů, zjistíte, co všechno musíte odevzdat na úřadech a musíte si najít zaměstnání. Já jsem si představovala, že přijdu do nějakého provozu do továrny, kde bude hodně lidí, ale mezi lidmi jsem nesměla, asi abych na ně neměla jako politická trestankyně špatný vliv nebo co. Nakonec jsem se zapíchla v kuchyni jako pomocná síla, tak jsem říkala, že využiju toho, že se naučím vařit, což se mi pak v důchodu při různých slavnostech v Rokoli hodilo.“

I. V.: „Trvalo dlouho, než jste si místo v restauraci našla?“

M. Š.: „Ani ne. O takovou práci, pomocnou sílu v kuchyni, nikdo moc nestál, tam se nikdo nehrl.“

I. V.: „Co se dělo potom? Pracovala jste v té kuchyni dlouho?“

M. Š.: „Já jsem tam byla celou dobu. V té restauraci byla výhoda, že za mnou mohly přijet sestry, takže jsme se tam mohly veřejně scházet a nebylo to nápadný. To byla výhoda. Kdyby mě někdo sháněl v továrně a měli mě vyvolávat někde z provozu z továrny, tak by to bylo nápadný. Takhle sestra přišla, dala si polívku nebo něco a bylo to. Ta restaurace vyhovovala, měli jsme svůj klid.“

I. V.: „Věděli o tom v té restauraci? Neměli strach, že se tam scházíte?“

M. Š.: „Ale ne. To oni mě tam měli docela rádi.“

Mohlo by se zdát, že sestra Milena jako vyučená dělnice baťových závodů ve výsledku po propuštění příliš velký profesní pokles nezaznamenala. Pracovala jako dělnice v tvarůžkárně. Musíme však mít na paměti, že obě sestry svůj život před zatčením zasvětili Bohu, dobrovolně se vzdali nejen partnerského života, ale i profesního růstu. Svou víru však po propuštění nesměli veřejně praktikovat a byly z existenčních důvodů začleněny do pracovního života, přestože jejich původní plány „pomáhat bližnímu svému“, jako například asistovat v nemocnicích a hospicích, jak tomu dělali v době před zatčením, byly jiné⁶⁵. Sestra Milena navíc ve své výpovědi

⁶⁵ Více viz v rozhovory se sestrou Milenou.

popisuje, že než své budoucí zaměstnání získala, trvalo kvůli jejímu vězeňskému stigmatu poměrně dlouhou dobu. Důležitý je také fakt, že její potencionální zaměstnavatelé neřešili, z jakých důvodů byla vězněna. Předem ji odsoudili jako delikventa.

M. M.: „Když mě pustili, přišla jsem domů a teď, co budu dělat? Nemohla jsem být bez práce a jen tak se pověsit rodičům na krk. To by mě navíc označili jako příživníci. Měla jsem potíže, než jsem si našla práci.“

I. V.: „Jaké byly ty potíže s prací?“

M. M.: „Nechtěli mě, protože jsem byla zavřená. Kvůli tomu. V továrně v Mezu mi dali nejdřív malý dotazník, a když jsem řekla, že jsem byla zavřená, tak mi dali dotazník asi čtyř stránkový. Nevím, na co se tam všechno ptali, protože jsem si říkala, že to stejně nedopadne, tak se nebudu namáhat a vůbec jsem ten dotazník nevyplňovala (...). Pak mi nabízeli práce ve strojně či v tkalcovně, kam se nikdo kvůli randálu nehrnul. Já jsem si taky říkala, že tam nepůjdu, že nechci být na starý kolena hluchá, tak jsem odtamtud odešla.“

I. V.: „Zajímalo je, proč jste byla zavřená, jestli jste byla politická, náboženský nebo kriminální? Řešili to?“

M. M.: „To se neřešilo. O to se nikdo nestaral. Akorát když jsem konečně nastoupila v té tvarůžkárně, tak můj šéf mi po čase řekl, abych šla do kanceláře. Já jsem mu řekla: „Ale já jsem byla zavřená!“, protože jsem nevěděla, jestli to ví nebo ne, tak aby neměl zbytečně problémy. On na to mávl rukou, že ho to nezajímá. Takže tam jsem s tím žádný potíže neměla. To bylo předtím, že jsem se do toho Mezu nedostala, ale byla jsem nakonec ráda, protože tam by mě bývali přesvědčovali, abych šla do strany. Když to byl velký podnik, tak všichni zaměstnanci byli ve straně. Nevím, ale říkalo se to. Tady na mě šéf nic takového nechtěl.“

Obě sestry pak měly jedno zaměstnání až do důchodu.

Rudolf Macek a René Dlouhý naopak po propuštění vystřídali zaměstnání několik. Rudolf Macek se nikdy nevrátil ke své vojenské profesi, byla mu odepřena i umělecká činnost, ke které rovněž inklinoval, a až do důchodu pracoval v těžkém strojírenském průmyslu nebo na šachtách, což se ve spojení s dlouholetým s vězněním v pracovních táborech významně podepsalo i na jeho zdraví:

R. M.: „Mě bolí celý člověk. Jde to od páteře do nohy, jako by mi chtěla bolestí odpadnout, a jde to až dolů do palce. Vždyť já jsem dělal 22 roků na kameni, 8 roků ještě v Rubeně a to byly taky

gajeje. V Jáchymově jsem pak dělal skoro všechny práce. Dělal jsem tesaře, elektrikáře, dělal jsem přímo na dobývání uranu a dělal jsem na překopech na chodbách. Dalších 7, 5 roku jsem dělal v dolech a 15 roků jsem dělal v lomech. V Rubeně to taky nebyl med. Tam byly vedra kolem 80 stupňů na lisech, když se lisovala pryž. To se na člověku musí podepsat.“

Ve výpovědi Rudolfa Macka je pak znatelné, že shánění nového zaměstnání mu bylo přes prvotní překážky mnohokrát ulehčeno díky jeho přátelským vazbám a relativně dobrým vztahům s okolím, které mu přetrvali z doby před zatčením. Přes lidi, kteří jej sledovali a snažili se mu kvůli jeho politickému přesvědčení znepríjemňovat jeho každodenní život, stále převládali ti, kteří s jeho aktivitami a postoji sympatizovali.

I. V.: „Jak se vám dařilo po propuštění na svobodu?“

R. M.: „Pokud jsem něco chtěl na úřadě, tak to samozřejmě nešlo. Já jsem původně chtěl nastoupit, páč bratr dělal na památkách, u památkového úřadu, protože trochu toho kumštu mě zajímalo. Býval bych šel dělat na památky manuální práci, ale druhý den přišel říditel a říká: „Bohužel, nelze!“ Tak jsem musel tady dolů do Rubeny dělat technickou pryž. Zase jsem měl štěstí, že jsem se dostal na dílnu ke spolužákovi. Byl mým nejlepším kamarádem do zavření a dal mě na těžkou práci. Já bych zase drobnou manuální práci u pásu nemohl dělat. Těžká práce mně nevadila, to v žádném případě, ale tohle byla dost těžká práce. Když jsem dělal polena pro škodovky, tak jsem si usekl prsty na lyse, konečky prstů mi to vzalo, tak jsem byl osm neděl vyřazený (...). Samozřejmě jsem se taky vyučil. Tady mám ještě výuční list s vyznamenáním, ale byla to obyčejná buzerace, poněvadž on by tam nikdo jiný do toho učení nešel. Chodilo nás tam pár a oni říkali: „Oni vám aspoň budou dávat vyšší plat za to, že jste vyučení“, ale ono to dělalo asi jen tři procenta z platu, takže kdybychom tam nechodili, tak jsme ušetřili svůj čas. V Rubeně jsem dělal až do roku 1970. Ta kádruvačka tam, to byla manželka podplukovníka státní bezpečnosti, ta po mně teda šla, ta mě chtěla nechat znovu zavřít. Myslela si, že když nás přendají z technické pryže na výrobu meloplášťů, což byla horší práce a já jsem měl ještě nejhorší místo, tak nás zničí. Jenomže v pracovním zákoně byla jedna věc: „při přearžení na jinou práci má zaměstnanec z tohoto důvodu právo dát výpověď“. Oni mě museli z Rubeny pustit. Já jsem dal výpověď. Když jsem si to nechával podepisovat, tak říkali: „Proč jdete pryč? Vždyť my bychom Vám dali práci, jakou byste chtěli“. Já jsem si tam vydělal nějaký peníze, co nám s rodinou vystačili, ale s tou bábou jsem se nechtěl moc bavit. Ted'ka, když se to dozvěděl známý, říditel technických služeb v Novém Městě nad Metují, tak přišel a říká: „Rudo, nechcete jít dělat do lomu?“. Já sem řekl: „Chci“, „Tak půjdete ke mně do lomu!“. Měl malý lom a já jsem tam měl hodně známých.“

Také René Dlouhý se po propuštění z vězení při hledání zaměstnání setkal se stigmatizujícími faktory a po krátké době byl navíc ze zaměstnání povolán na vojnu k pomocným technickým praporům (PTP), kam nastupovali v širším slova smyslu muži s označením politické nespolehlivosti⁶⁶.

I. V.: „Kde jste pracoval po propuštění?“

R. D.: „To jsem musel jít na pracák do Dobrušky a ta baba tam byla Anna Proletářka hadr: „Jedině doly, hutě, tesařina, zedničina. To ti můžu nabídnout“. Já jsem říkal: „Tam je slévárna, mám ji pomalu vedle baráku, tak tam“. Oni to všechno hnali do těžkého strojírenství. Když jsem se na pracáku hlásil o umístění, tak to bylo, jako kdybych šel na univerzitu. Ona dělala kyselé obličej, že bych se měl odčinit tím, že bych měl jít dělat do dolů. Já jsem říkal, že na to je potřeba zručnost a cvik, který nabereš po určité době praxe. Nakonec mě vzali do slévárny. Roku 1954 jsem však už narukoval. Ti, co to měli u komáčů dobrý, šli na průmyslovku. Já jsem šel na vojnu. Napsal bych o tom knihu Černí baroni pokračování. Ti lampasáci byli stupidní, úroveň důstojníků strašná. Měli jsme pěchotní výcvik, červené výložky. Kvůli tomu nám říkali marmeládníci. Pěchota byla poslední štace. Tam byl buď samý trestaný z politických důvodů, nebo obyčejný, protože byli přiblíženi, takže věděli, že je nemůžou umístit k něčemu důležitějšímu, tak tam byli s námi.“

René Dlouhý si stejně jako Rudolf Macek za svůj život prošel několika pracemi. Svou pracovní dráhu pak nejvýrazněji ze všech narátorů a narátorek vnímá jako největší osobní trest, vyplývající z jeho zatčení a antikomunistického postoje obecně. Na mnoha místech v rozhovorech uvádí finanční potíže, vyplývající z jeho zařazení do nejnižší platových pozic, a obecnou nespokojenost s náplní jeho povolání. René Dlouhý zároveň jako jediný z mých narátorů a narátorek i přes svůj důchodový věk stále pracuje, což je zapříčiněno také nízkým důchodem, který spolu se svou ženou dodnes dostávají.

R. D.: „Po vojně jsme odešli na Moravu. Chudák strýc, co měl 125 korun důchodu, mi vyjednal přes známé, že jsem šel do závodů, kde se dělal nábytek do expedice. Kolikrát jsme neměli na večeři. V týhle práci pak další utrpení. Nakládali jsme nábytek. Dřina, hrozná dřina za pár korun. Jinak bych ale musel buď dojíždět do slévárny v Brně, nebo pak bylo zaměstnání ve Vyškově. V těch závodech jsem dělal celých 6 let. Já jsem vždycky říkal, že do Nového Města se nikdy nechci vrátit.“

I. V.: Ale vrátil jste se. Jaké jste měl zaměstnání v Novém Městě?

⁶⁶ Více informací dostupných z: <<http://www.svazptp.cz/>> [citováno 15. června 2012].

R. D.: Já i manželka jsme byli zaměstnaní v Ospapu (*velkoobchod s papírem*). Sestřenice dělala v papírnách v kanceláři a říkala: „Hele, ty bys nešel dělat skladníka? V Ospapu shánějí skladníka“. Znala tehdejšího šéfa, šla za ním a on říká: „Jo, my rádi přijmeme mladého chlapa“, tak jsem tam dělal 10 let. Manželka tam také dělala dost těžkou práci. Šily se na mašinách z těžkých kartonů krabice a ona byla malá a hubená. Pak přišel kamarád, s kterým jsem se vyučil, a říká: „Pojď do slévárny, vyděláš si tam víc peněz“. Tak jsem do té slévárny šel. Hrozná utrpení. Jednou jsem přišel na osobní oddělení s potvrzením od doktora, že jsem z té slévárny neustále marod. Napsali mi doporučení na změnu pracovního prostředí. Nabídl mi šponaře nebo manipulanta, což se člověk sice nepřetrhne, ale má nejnižší plat, sotva na přežití. Musel jsem mít povolení z práce, že smím dělat vedlejší zaměstnání. Co jsem měl dělat, když jsem měl nejnižší plat? V domě v komoře jsem dělal moře fotografií. Také jsem si udělal masérský kurz v Rychnově a dost dlouho jsem masíroval. Měl jsem slušnou klientelu, takže to mohl být slušný přivýdělek až do důchodu. Najednou přišel příkaz, že musím mít průkaz, že vyučující lékař měl aprobaci. Byl to primář rehabilitačního oddělení rychnovské nemocnice, ale učili nás sestry, tak jsem to nemohl dále dělat. Nakonec za mnou do slévárny přišel pan Kodýtek, kterého jsem znal právě z fotografování: „Prosím vás, co tady děláte? Vy byste měl dělat práci, co dělám já“. On měl na starosti kanalizaci a záchody. Tak jsem si říkal, než tady tajrdlíkovat za pár šestáků, to radši půjdu tam. Než jsem se to ale naučil, prožil jsem utrpení. Spousty kanálek pod sprchami, hygiena někde příšerná, až se mi žaludek zdvihal. Člověk se ale naučí všechno. Byl jsem zde až do důchodu a i dnes stále pracuji, abychom něco s ženou nešetřili.

Zkušenost Reného Dlouhého s problematikou pracovního uplatnění sahala již do doby před jeho zatčením, kdy mu podle jeho názoru kvůli společenskému postavení jeho rodiny bylo odepřeno vzdělání, z čehož pak logicky vyplývá i horší pracovní postavení. Konkrétně mu byla zamítnuta přihláška na průmyslovou, následně pak na polygrafickou školu⁶⁷. René Dlouhý se vysloveně domnívá, že pokud by mu komunisté neznemožnili vzdělání, jeho ekonomicko-společenská pozice by byla dnes zcela jiná.

R. D.: „Na mě, na mladém bezbranném člověku, se vyžili nejvíc. To jsem ještě nebyl zavřený, byl jsem smrkoš z měšťanky, a oni mi poslali posudek z průmyslové školy, doslova tam stálo „Tento typ školy nedoporučujeme, jelikož jeho chování není takové.“ Musel jsem jít do slévárny a vyučit se jako slévač. Pak tady byla tiskárna. Strejc, co měl ještě tenkrát Deko, mi říká: „Ty pěkně kreslíš, mohl bys dostat se na polygrafickou školu“. Kdyby mi to neznemožnili, tak bych se možná dostal. Dělal bych něco s fotografií. Ty moje problémy s komunistama jsou nic, šest měsíců, ale následky se táhly se mnou celý život. Dopltil jsem na to. Na školu jsem se nedostal.

⁶⁷ Viz příloha přihláška Reného Dlouhého do výběrové školy.

Hnusnou práci jsem dělal odjakživa, málo placenou. Jinak by to určitě bylo tak, že bych nedělal takovou práci, jako dělám teďka, i teď v důchodu.“

Poněkud odlišné pracovní postavení měl Josef Celba, který se po návratu na svobodu zapojil do činnosti družstva JZD, kde mu i během jeho věznění drželi k jeho vlastnímu překvapení místo. Je třeba neopomenout fakt, že před kolektivizací se jednalo o jeho vlastní majetek, který byl znárodněn a na kterém nyní pracoval v rámci jednotného družstva. Majetek mu byl vrácen až po revoluci, kdy na jeho pozemcích a statku začali pracovat jeho synové. Ve svých vzpomínkách na zaměstnání uvádí především problematiku nízkého důchodu, který mu byl na základě jeho pozice vyměřen:

J. C.: „Když já jsem šel do důchodu, vyměřili mi asi jednu třetinu z mého platu, takže jsem měl poměrně malej důchod, asi 2'400 korun.“

V kontrastu k těmto příkladům můžeme na závěr uvést příklad Roberta Roy Budway, který byl po svém návratu do demokratické země, Ameriky, plnohodnotně zapojen do pracovního procesu a bylo mu umožněno naplnit si své kariérní cíle. Tuto kapitolu bych ráda zakončila zamyšlením na citaci Kristýny Buškové: *„Zaměstnání odpovídající charakteru každého z nás také dává našemu životu určitou kontinuitu a logickou spojitost mezi jednotlivými etapami.“ Tato spojitost a kontinuita byla mnohým politickým vězňům upřena, „nemohli budovat svůj život krok za krokem s jistotou, že v každé etapě svého života naplní to, co si od nich jejich lidská přirozenost a společnost žádá“* (BUŠKOVÁ 2009: 58).

6. ZÁVĚR

Stanovené cíle a otázky, které jsem si na začátku mé práce kladla, byly z velké části naplněny a zodpovězeny ve stručnosti řečeno tím, že českoslovenští političtí vězni a vězeňkyně 50. let měli po svém návratu z vězení jisté existenční potíže, s kterými se museli vyrovnat. Na druhou stranu musím poznamenat, že má prvotní hypotéza na začátku mého výzkumu se nepotvrdila v plné šíři. Předpokládala jsem, že moji narátoři a narátorky po návratu z vězení zažívali větší problémy, než oni sami ve výsledku uváděli. V jednotlivých kapitolách totiž docházím k závěru, že se do „nové společnosti“ poměrně rychle integrovali nebo nastavené překážky rozdílným způsobem, ale vždy, překonali. Vůči své minulosti ve většině případů moji narátoři a narátorky necítily vyslovenou hořkost, a pokud ano, tak jen ve velmi malých intencích. Ve svém životě poměrně rychle došli k odpuštění, ba dokonce jisté formě vděčnosti, že svůj život mohli prožít i s tím špatným. Pro ilustraci si dovoluji uvést ještě několik posledních citací:

R. R. B.: „Vše jsem dávno odpustil, vše jsem si vysvětlil. Ještě dneska po tolika letech a v mém věku bych se rád rozjel do Nové Paky, jestli se pan Vojtíšek⁶⁸ dožil dobrého zdraví, byl o pár let starší, a jestli ještě žije, řekl bysem: „Pane Vojtíšek, pojdte na pivo a řekněte mi, jak to vlastně bylo. Víte, kdo jsem a co jsem byl. Pane Vojtíšku, jaká odměna za trošku slušnosti a citu pro vás?“. To je jediná hořkost, kterou vlastně mám. Pana Vojtíška nedovedu vysvětlit. Pan Vojtíšek je pro mě ta mravní dekompozice českého charakteru, poněvadž kdybyste četla jeho výpovědi, tak byste žasla nad těmi výmysly.“

I. V.: „Jak se dnes na svůj život, zejména dobu věznění, koukáte?“

M. Š.: „Já nemám nějaké pocity strachu nebo hořkosti, Já děkuju za tu minulost. To člověk zažije, že svoboda nezáleží na tom, že vás někdo nehlídá, že když ji nemáte v sobě, tak může být otrok sám v sobě svázaný. Svoboda je vlastně takový vnitřní dar.“

J. C.: „Já jsem se na nikoho nezlobil, prostě mě to bylo už fuk, když jsem přišel domů. Byl jsem s rodinou, tak jsem nic neřešil.“

Pokud se vrátím ke konkrétním stanoveným tématům mé práce, ve výpovědi Josefa Celby je pak v poněkud extrémnější rovině nejvíce znatelné, že po návratu z vězení byla pro mnohé bývalé politické vězně nejpřednější jejich rodina, ke které

⁶⁸ Vojtíšek byl na základě protokolů o výpovědích s panem Budwayem klíčovým svědkem pro jeho odsouzení.

obrátili největší podíl svého hlavního zájmu. Část mých narátorů pak vnímala, že stigma politického vězně se přeneslo především na jejich manželky, které si sňatkem s nimi vydali i následné horší pracovní uplatnění a pokles do nižší platové třídy. Zároveň jsem zaznamenala také přenos na další rodinné příslušníky, zejména děti, u Roberta Roy Budwaye dokonce vzdálené příbuzné, žijící v Čechách. Ti měli například problémy dostat se kvůli minulosti svých blízkých na školu. Co se týče přátelských vazeb, většině mých narátorů se sociální síť částečně ztenčila, což však žádný z nich nepovažoval za příliš dramatické. Nadále tak udržovali kontakty především v rámci svých rodin. Přátelství navázaná ve vězení přetrvávala jen jednomu z mých narátorů, Rudolfu Mackovi. Ostatní ke společnosti ostatních bývalých politických vězňů začali více inklinovat až se svým vstupem do Konfederace politických vězňů ČR.

Jako největší problém, se kterým se museli moji narátoři a narátorky po propuštění na svobodu vyrovnat, pojmenovávají potíže při hledání nového zaměstnání, které ve většině případů neodpovídalo jejich kvalifikaci a schopnostem. V mnoha případech se ale i s tímto nepříjemným faktem dokázali poměrně rychle smířit. Výjimkou byl René Dlouhý, který právě oblast vzdělání a zaměstnání, které mu bylo odepřeno, považuje za největší úskalí, s kterým se kvůli komunistickému režimu potýkal. Jako jediný zároveň kvůli finančním potížím, vyplývajícím z velké části právě z podřadných, málo placených zaměstnání, které byl nucen po svém propuštění z vězení vykonávat, i přes svůj důchodový věk stále pracuje.

Tím se zároveň dostáváme k otázce, zda byli bývalí političtí vězni dostatečně odškodněni. Podle jejich vzpomínek byla náprava minulých křivd jen částečná. Výše finanční rehabilitace byla závislá na tom, kolik si daný vězeň „odseděl“. Ti, co měli málo měsíců, dostali spíš jen symbolický příspěvek, nehledě -podle jejich slov- na to, že se jejich problémy s komunistickým režimem táhly napříč jejich celým pracovním životem⁶⁹. Dalším problémem v očích bývalých politických vězňů se pak zdá být, že na jejich rehabilitaci nenavázalo pátrání po vinících a nedošlo ani k postavení komunistické strany mimo zákon.

⁶⁹ Rozhovor s Reném Dlouhým.

Shrnu-li, většina mých narátorů se shodně s prací Michala Louče po svém propuštění z vězení snažila žít tak normální život, jak jen to šlo. Možná právě proto se poměrně rychle vpravila do většinové společnosti, i když zpočátku jisté stigma politických vězňů pocítovala, a možná proto se stáhla spíše do ústraní rodinného života. V tomto bodě je nutné zároveň podotknout, že většina, přestože se po propuštění s režimem, který je utlačoval, neidentifikovala, nikdy proti němu během normalizace aktivně nevystupovala (LOUČ 2011: 73 - 82). Výjimkou byl jen Rudolf Macek, který se aktivně zapojil do dění Pražského jara i Sametové revoluce a proti režimu se na základě svých výpovědí veřejně vyhrazoval po celou dobu svého života.

Během mého výzkumu jsem zaregistrovala další zajímavá témata a problémy, na které by bylo možné v dalším studiu navázat a dále je rozvíjet. Především by se jednalo o podrobnější výzkum problematiky amnestie/í. Ta implikuje otázku, kolik amnestovaných vlastně bylo celkově, jaké procento vězňů se dostalo z vězení na amnestii, kolik bylo propuštěno za dobré chování (byl vůbec takový případ?) či za spolupráci s StB a kolik si „odsedělo“ opravdu celý trest do konce? Takové zjištění bych považovala za velmi objevené. Další téma hodné zkoumání je pak život bývalých politických vězňů po roce 1989, kdy byl se společensko-politickými změnami nastolen mezi bývalými politickými vězni pocit relativního bezpečí. Na základě dalších studií byl v této době na rozdíl od běžné populace důchodového věku, bývalým politickým vězňům otevřen nový smysl jejich existence (MAYER 2009, BUŠKOVÁ 2009). Po více jak dvaceti letech „života v ústraní“ dostali možnost se seberealizovat, stali se zájmem širší veřejnosti, což mohlo rovněž mít kladný vztah na jejich sebe-pojetí, i když to ve většině orálně historických rozhovorů spíše nereflektují. Zároveň by bylo zajímavé zmapovat názory bývalých československých politických vězňů na porevoluční a současný politický vývoj. Těmto a dalším tématům se však budu věnovat v dalším studiu.

LITERATURA

ANDERSEN, S. M., CHEN, S., CARTER, C. Fundamental human needs: Making social cognition relevant. *Psychological Inquiry*, 2000, vol. 11, s. 269 – 318.

BÍLEK, J. Nástin vývoje vojenského vězeňství v letech 1945–1953. In *Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945–1955*. Opava: Slezské muzeum, 2001.

BOUŠKA, T., PINEROVÁ, K. 2009 (eds.). *Czechoslovak political prisoners: life stories of 5 male and 5 female victims of Stalinism*. Praha: Česká asociace orální historie, 2009. 175 s. ISBN 978-80-254-3716-2.

BOUŠKA, T., PINEROVÁ, K., LOUČ, M.. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*. Praha: Česká asociace orální historie, 2009. 351 s. ISBN 978–80–254–5825–9.

BOUŠKA, T.. Úvod. In BOUŠKA, T., PINEROVÁ, K., LOUČ, M.. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*. Praha, 2009, 5 – 11.

BURSÍK, T.. *Ztratily jsme mnoho času...Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006. 197 s. ISBN 80-86621-25-1.

BURSÍK, T. *Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. 211 s. ISBN 978-80-87211-22-9.

BUŠKOVÁ, K. Ženy v komunistických lágrech: psychologické dopady politického věznění a způsoby jejich zvládání. In BOUŠKA, T., PINEROVÁ, K., LOUČ, M. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*. Praha, 2009, 42 – 62.

CUHRA, J. a kol. *České země v evropských dějinách, díl IV - od roku 1918*, Praha – Litomyšl, 2006. 360 s. ISBN 80-7185-794-7.

COLEMAN, P. G. Creating a life story: The task of reconciliation. *The Gerontologist*, 1999, vol. 39. s. 133 – 139.

DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 1993. 374 s.

DVOŘÁKOVÁ, Z. *Z letopisů třetího odboje*. Praha: Hříbal, 1992. 279 s.

FRANKL, V. *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta, 2006. 213 s. ISBN 80-7295-084-3

GAĎOUREK, I. NEHNĚVAJSA, J. *Žalářování, pronásledování a zneuznaní. Svědectví ještě žijících obětí stalinismu v českých zemích*. Brno: Masarykova univerzita v Brně; Mezinárodní politologický ústav, 1997. 129 s. ISBN 80-210-1718-X

GOFFMAN, E. *Stigma. Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003. 167 s. ISBN 80-86429-21-0

HERAJT, T. *Historie policie v letech 1918 – 1945. Policejní ředitelství v Plzni*. Plzeň: Československá obec legionářská – Jednota Mladá Boleslav, 2010. 323 s. ISBN 978-80-86011-42-4.

HOPPE, J. *Opozice: Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha: Prostor, 2009. 392 s.

KAPLAN, K. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990. 245 s. ISBN 80-7038-193-0.

KAPLAN, K. *Nebezpečná bezpečnost*. Brno: Doplněk, 1999. 290 s.

KÝR, A. JANÁK, D. Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948 - 1989. *Historická penologie*, 2004, č. 5, s. 1 - 4.

LEE, B. S. Holocaust survivors and internal strenghts. *Journal of Humanistic psychology*, 1988, vol 28, s. 67 – 95.

LOUČ, M. Vězeňské subkultury ve vzpomínkách politických vězňů. In BOUŠKA, T., PINEROVÁ, K., LOUČ, M. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*. Praha, 2009, 31 – 45.

LOUČ, M. *Političtí vězni mezi pamětí a historií: příspěvek orální historie k reflexi sociálních rámců paměti*. Pardubice, 2010. 85 s. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Katedra sociálních věd, Kabinet sociální antropologie. Vedoucí diplomové práce Mgr. Tereza Hyánková, Ph.D.

LOUČ, M. The Czechoslovak Political Prisoners: The Return to Society. In: *World&Silence: The Journal of the International Oral History Association*, Vol. 6, No.1, 2011, 73 – 82.

MÁLEK, J.. 2008. Třetí odboj. In *Zpravodaj KPV ČR*, roč. 15, č. 3. s. 1.

MAYER, F. 2009. *Češi a jejich komunismus*. Praha: Argo. 274 s. ISBN 78-80-257-0151-5.

PERNES, J. 2008. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20.století*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK). 200 s. ISBN 978-80-7325-154-3.

PETRÁŠOVÁ, L. Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949–1961. Separát. Sborník archivních prací, 44, 1994, č. 2.

PINEROVÁ, K. Vývoj československého vězeňství po druhé světové válce. In BOUŠKA, T., PINEROVÁ, K., LOUČ, M. (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*. Praha, 2009, 12 – 29.

POUSTA, Z. (ed.). *Filosofie za mřížemi. Leopoldov, léta padesátá*. Praha: Ústav dějin Univerzity Karlovy, 1995, 183 s.

RADOSTA, P. 1993. *Protikomunistický odboj: historický nástin*. Praha: EGEM. 156 s. ISBN 80-85395-25-8.

RITCHIE, D. A. *Doing Oral History: A Practical Guide*. New York: Oxford university Press, 2003. 320 s. ISBN: 0-19-5154347.

RUTTER, M. Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance psychiatric disorders. *British Journal of Psychiatry*, 1985, vol 147, s. 598 – 611.

SCHANTALL, T. The Experience of meaning in suffering among Holocaust survivors. *Journal of Holocaust Psychology*, 1999, vol. 39, s. 9 – 124.

SCHLAPOBERSKY, J. Torture as perversion of a healing relationship. In GRUSCHOW, V. J. – HANIBAL, K. (Eds.) *Health services for the treatment of torture and trauma survivors*. Washington D. C.: American Association for the advancement of science, 1990, s. 15 – 34.

STANĚK, T. Retribuční vězni v českých zemích 1945 – 1955. Opava: Slezský ústav Slezského muzea, 2002. 248 s.

ŠIMKOVÁ, D. *Byly jsme tam taky*. Praha: Monika Vadasová-Elšíková, 2007, 135 s.

ŠTERN, J. Přerušovaná tlustá čára: jak jsme se vyrovnali s komunistickou minulostí. In *Mladá fronta Dnes*, roč. 18, č. 65, s. D/5,8. ISSN 1210-1168.

THOMPSON, P. *The Voices Of The Past Oral History*. Oxford: Oxford University Press, 1978. 257 s. ISBN: 0-19-289102-2 (brož.).

VACULÍK, J. ČAPKA, F. *Nástin českých dějin 20. století*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, 2002. 234 s. ISBN 80-210-2167-5

VANĚK, M. a kol.: *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 78 s.

VANĚK, M. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 175 s. ISBN 80-7285-045-8.

VANĚK, M.; URBÁŠK, P. *Mocní? a Bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha: Prostor, 2005, 411 s.

VANĚK, M.; MÜCKE, P.; PELIKÁNOVÁ, H. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7285-089-1.

VLČKOVÁ, V. *Horizonty (ne)svobody. Političtí vězni okresu Náchod v letech 1948 – 1989*. KPV Náchod, 2000, 424 s.

WOHLGEMUTHOVÁ, H. *Role sociální stigmatizace v životě politických vězňů padesátých let*. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2008, 193 s.

Online zdroje:

Anticomm. co. uk. [online] Dostupné z: <<http://www.anticomm.co.uk/?p=993>> [citováno 5. srpna 2011].

BLAŽEK, P., et al. „*Aby se to už neopakovalo*“ – Výstava o dějinách K 231 – Sdružení bývalých politických vězňů. [online] Dostupné z www: <<http://www.ustrcr.cz/cs/k-231>>. [citováno 4. května 2012].

BURSÍK, T. Trestanecké pracovní tábory na Hornoslavkovsku. In *Paměť a dějiny*, 2007/01. [online] Dostupné z: <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0701-162-166.pdf>> [citováno 25. května 2012].

BURSÍK, T. České vězeňství v minulosti i současnosti - několik poznámek. In *CS Magazín*, 2007/12. [online] Dostupné z: <<http://www.cz-magazin.com/template/index.php?a=a2006121013>> [citováno 5. května 2012].

GRUNTORÁD, J. *Akce Norbert*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu policie ČR. [online] Dostupné z: <<http://www.cibulka.com/stblist/norbert.html>> [citováno 11. srpna 2011].

JURČOVIČOVÁ, M. *Naše dětská zkušenost s komunismem*. Vzpomínky dcer politického vězně komunistického režimu v Československu. [online] Dostupné z: <http://www.politictivezni.cz/clanek_107_nase-detska-zkusenost-s-komunismem.html> [citováno 25. května 2012].

Konfederace politických vězňů ČR. [online] Dostupné z: <<http://www.kpv-cr.cz/>> [citováno 18. května 2012].

K. Ch. – Příběh o vyrovnání se s komunismem. [online] Dostupné z <<http://www.politictivezni.cz/k-ch.html>> [citováno 10. června 2012].

MARACZI, P. *Jak v ČSSR vznikaly represivní orgány*. Zpravodaj KAN č. 78, říjen 2006, s. 49 – 55. [online] Dostupné z: <http://www.kan.cz/zpravodaj/Zpravodaj_78.rtf> [citováno 9. června 2012].

Muž, který přecenil českou duši. [online] Dostupné z: <<http://www.bryks.cz/>>, [citováno 5. srpna 2011].

Památník vojna Lešetice. [online] Dostupné z: <<http://www.muzeum-pribram.cz/exhmpb/expvp/expvp.html>> [citováno 1. června 2012].

PINEROVÁ, Klára. Rozhovor s Vlastou Jakobovou. [online] Dostupné z: <<http://www.politictivezni.cz/vlasta-jakubova.html>> [citováno 15. června 2012].

Post Bellum. [online] Dostupné z: <http://195.113.180.53/witness/photo/id/1505?locale=cs_CZ> [citováno 25. května 2012].

Sbirka zákonů, Archiv - červen 2008. [online] Dostupné z: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/>> [citováno 5. května 2012].

Svaz pomocných technických praporů – Vojenské tábory nucených prací ČR. [online] Dostupné z: <<http://www.svazptp.cz/>> [citováno 15. června 2012].

Totalita. cz. [online] Dostupné z: <<http://www.totalita.cz/vez/vez.php>> [citováno 5. května 2012].

VAŇOUS, J. *Schönstattske hnutí. Kontextuální článek o historii Schönstattskeho hnutí.* [online] Dostupné z: <<http://www.politictivezni.cz/schonstattske-hnuti.html>>. [citováno 25. ledna 2012].

Vězeňská služba ČR. [online] Dostupné z <<http://www.vscr.cz/veznice-opava-83/historie-528/50-leta>> [citováno 25. května 2012].

Věznice. [online] Dostupné z <<http://www.veznice.eu/veznice-nove-sedlo/>> [citováno 25. května 2012].

Warshop. Military History. [online] Dostupné z: <<http://warshop.cz/wordpress/?p=3737>> [citováno 25. května 2012].

ŽÁČEK, P. Aplikace zákona o III. odboji. In *Paměť a dějiny*, 3/2011. [online] Dostupné z: <<http://www.ustrcr.cz/cs/informace-o-naplnovani-zakona-o-ucastnicich-odboje-a-odporu-proti-komunismu>> [citováno 9. června 2012].

**Audio nahrávky a původní přepisy s narátory uložené v Centru orální historie
ÚSD AV ČR, v. v. i.:**

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovory s plk. v. v. Rudolfem Mackem vedla Ivana Vránková, 24. 11. 2009, 2. 12. 2009, 18. 1. 2010, 25. 5. 2010 a 4. 11. 2010.

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovory s Josefem Celbou ml. vedla Ivana Vránková, 18. 1. 2010, 15. 3. 2011 a 25. 8. 2011.

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovory s Reném Dlouhým vedla Ivana Vránková, 19. 4. 2010, 24. 5. 2010 a 25. 5. 2010.

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovory s Robertem Roy Budwayem vedla Ivana Vránková, 28. 4. 2011, 29. 4. 2011 a 9. 5. 2011.

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovory se sestrou Marií, rozenou Šťastnou vedla Ivana Vránková, 8. 11. 2010 a 9. 11. 2010.

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory. Rozhovory se sestrou Milenou, rozenou Maixnerovou vedla Ivana Vránková, 8. 11. 2010 a 9. 11. 2010.

Archivní zdroje:

Josef Celba, Zpráva o průběhu vázání a Zdůvodnění k uložení agenturního svazku *JOSEF*, číslo 7310. Archiv bezpečnostních složek. 940514MV.

René Dlouhý, Žaloba okresního prokurátora v Novém Městě n/Met. na mlad. Reného Dlouhého. Pt 196/52. Dne 4. 11. 1952. Soukromý archiv Reného Dlouhého.

Robert Roy Budway. Vyšetřovací spis Plzeň č. V – 2180. Archiv bezpečnostních složek MV ČR. Archiv bezpečnostních složek.

Robert Roy Budway. Protokoly o výpovědi s obviněným R. R. Budway. Krajská správa ministerstva vnitra Plzeň. Dne 16., 17., 20. a 22. srpna 1962. Soukromý archiv Roberta Roy Budwaye.

Rudolf Macek a spol. Vyšetřovací spis rozsudku a obžaloby státního soudu Praha č. V - 2654. Archiv bezpečnostních složek MV ČR. Archiv bezpečnostních složek.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: René Dlouhý – Příhláška do výběrové školy

**Příhláška do výběrové školy III. stupně
pro uchazeče z pracovišť*)**

Název a adresa školy, do které se uchazeč hlásí		2 letá průmyslová			
Jméno a příjmení uchazeče		René Dlouhý			
Narozen		dne	6. II.	19	34
		v	Praze	kraj	Praha
Uchazečův		otec**)		matka	
Jméno a příjmení		ing. Rudolf Dlouhý		Jarmila Kreislová	
Adresa		Lázně Kundratice, p. Osečná		Šimáčkova ul., č. 13., Praha VII	
Povolání rodičů k datu vyplnění příhlášky	zaměst- naní	zaměstnání***)	lesmistr	školnice	
		zaměstnavatel	Vojenská lesní správa Stráž p. Ralskem	Materšská školka U kapličky, Praha VII.	
	samostatní	povolání***)			
		počet osob, které zaměstnává výměra hospo- dářství v ha			
Nynější zaměstnání uchazeče	dělník	Dosažení praxe	roků	més.	v podniku
Zaměstna- vatel	Stavostroj n.p.		5	4	(jako slevač) Stavostroj
				2	(jako dělník) Stavostroj
<p>Poznámky uchazeče o rodinných poměrech, o mimoškolních zájmech, o činnosti v organizacích a spolcích, důvody k dalšímu studiu a j.</p> <p>Od svých 10 let na vychování u strýce K. Krčana v Novém Městě n/ Met. Rád studuji odbornou literaturu, čtu beletrii, hraji na klavír, kreslím. Ze zdravotních důvodů, byl jsem přeložen ze slévárny do Strojního odd. Stavostroje. Chci se dále vzdělávat v oboru strojnictví a uplatnit se tak na zodpovědnějším místě.</p>					

*) Uchazeč vyplní jen část ohraničenou na první stránce silnou čarou.
 **) Nemá-li uchazeč otce, uvede se zákonný zástupce.
 ***) Bylo-li změněno zaměstnání po r. 1945, uvede se též původní povolání.

Státní pedagog. nakladatelství. Všechna práva vyhrazena. 30238-3 53. 0701

Vyjádření správy závodu (spolu se složkami ROH a ČSM) o vhodnosti uchazeče ke studiu s přihlédnutím k posudku MNV, kde uchazeč bydlí, po případě i obce, v níž bydlí jeho rodiče. U zemědělských škol, pokud je v místě bydliště uchazeče JZD, vyjádření tohoto družstva. Ve vyjádření se uvede schopnost uchazeče ke studiu, jeho veřejná a politická činnost, členství v organizacích, členství v úderce, účast v soutěžích, plnění smluv, překonávání obtíží, zvyšování politického a odborného vzdělání, iniciativnost, smysl pro spolupráci, chování k vedoucím a starším pracovníkům a pod.

ČSM zatím nedoporučuje. Jelikož jeho chování není takové, dáváme mu možnost nápravy, aby mohl být přijat v příštím roce.

Závodní rada v této době zatím nesusouhlasí. Dáváme mu však možnost, aby svým chováním ukázal, že pro výběrové školy patří.

za správu závodu (JZD).

za závodní radu.

za závodní skupinu ČSM.

Výsledek písemné zkoušky	Výpis lékařského posudku, pokud je pro výběrové řízení třeba vysvědčení úředního lékaře:
Jazyk český	
Matematika	Výsledek zvláštní zkoušky, pokud je pro výběrové řízení předepsána (na př. zkouška z Hv na pedagogickém gymnasiu):
Výtvarná výchova	
Zápis o průběhu zkoušky a o průběhu a výsledku rozhovoru:	Navržen k přijetí:
	ano
	ne
	Pořadové číslo:
Komise doporučuje uchazeče k přijetí (nesouhlasí-li s návrhem školy na přijetí, odůvodní konkrétně své stanovisko). nedoporučuje	
V _____ dne _____	podpisy předsedy a členů komise.
Rozhodnutí krajské komise: PŘIJAT. _____ NEPŘIJAT. _____	Rozhodnutí krajské komise bylo uchazeči sděleno ústně — písemně dne _____ čis. _____ _____ dokladů vráceno — převzal _____ ředitel.
V _____ dne _____	V _____ dne _____

THE WASHINGTON POST, FEBRUARY 8, 1963

Photo by Douglas Chevallier, Staff Photographer

R. R. Budway, at right, is shown as he arrived at National Airport yesterday. He was greeted by delegations from the YMCA and the Woodward School. At left center is John Rubas, a friend. Others are unidentified.

Budway Says Red Jail Cost Him \$1.50 a Day

By Richard Corrigan
Staff Reporter

Communist Czechoslovakia visits to Czechoslovakia had handed Robert R. Budway his bill Monday and told him to go back to America. It was \$1.50 a day for six months in prison.

"I have paid well for this vacation," Budway said last night after flying to Washington from Switzerland.

An instructor at the Y. M. C. A. here, Budway was arrested last summer during a trip through the satellite countries and charged with espionage. After countless interrogations and two trials, he finally was released.

It all started on July 31, when Budway was riding the Balkan Express from Prague to Bucharest. Four guards approached him at a little border town and one said, "Come with me."

"Why?" said Budway. "Quick-quick-quick," the guard said. And he was put in prison in Pilsen, Czechoslovakia.

"These were the weeks when I was enjoying every bit of it," Budway said, "because it was so ridiculous."

It seemed his interrogators thought he was a spy, and told him he had been "used" by the CIA and FBI.

"No one in the U. S. has shown any interest in you," they said, while the State Department and U. S. Embassy were filing strong protests.

Budway, 34, an American citizen who lived in Czechoslovakia age 3 to 19, "had some negative views" on the Red regime. He said he surmised that his letters and conversations during two previous

enraged the officials.

Budway was tried in a Pilsen regional court and sentenced to four years, but his defense attorney won an appeal to the Czechoslovakian Supreme Court.

They called him a warmonger.

"I thought that was Mr. Churchill," Budway said he responded.

They called him a spy. "A real spy would have learned much better," Budway said.

"Communism is our goal,"

they told him.

"It's certainly not mine," he answered.

The Supreme Court sentenced him to two years and nine months but finally decided to set him free last Monday.

Czechs to Deport Robert Budway, Local YMCA Instructor Held as Spy

ROBERT R. BUDWAY
... His release promised
... funds raised through a public subscription drive.

Robert Roy Budway, 34, a Washington YMCA physical education instructor who was arrested as a spy in Czechoslovakia last summer, has been found guilty by the Supreme Court and will be deported from that country. These events were disclosed in a letter received yesterday by Les Finnegan, president of the Nautilus Aquatic Club, from Ambassador Ruzek. Finnegan had written a protest to the Embassy last October after he learned Budway, a member of the swimming club, had been arrested near Prague July 31 on charges of spying and trying to recruit spies. The news came through the Czech news agency Ceteka. In replying, Ambassador Ruzek stated to Finnegan that

Budway was found guilty but by a visit to his Czech mother. He was due back Sept. 1. Other friends said Budway was born in the United States and was an American citizen. His mother, an immigrant, returned to her native country in the 1930s after the death of her husband, taking the child with her. In 1947 these friends said, Budway enlisted in the American Army in Germany. He was discharged in 1951 after a year at Ft. Lee, Va. and has since lived in Washington. His last address was 2401 H st. n.w. This was Budway's third trip to Czechoslovakia since 1957. He had also traveled to many other countries, including Australia and Russia, receiving a degree from George Washington University friends said.

GOOD NEWS — Czechoslovakian Ambassador Miloslav Ruzek yesterday wrote Les Finnegan, president of the Nautilus Aquatic Club here, that Robert Roy Budway, 34, a bachelor Washington YMCA physical education instructor who reportedly was arrested last summer for "spying," has been found guilty of "certain crimes" against Czechoslovakia, and released from jail. Mr. Finnegan said the letter, apparently in answer to one he'd written last October asking about his friend, reported Mr. Budway (above) would be deported. The State Department has yet to comment.

The WASHINGTON DAILY NEWS

A SCRIPPS-HOWARD NEWSPAPER
"Give light and the people will find their own way."

John T. O'Rourke, Editor
Ray F. Mack, Business Manager
FRIDAY, FEBRUARY 8, 1961
1013 13th ST. N.W. (Zone 5)

DL 7-7777

—UPI Photo.
Roy Budway, right, is welcomed at the National Airport here.

FREED YANK TELLS OF RED JUSTICE

Mr. 'Tee-Hee' Wasn't Really Lots of Laughs

By TED SWIFT

Robert Roy Budway, the 34-year-old Washington YMCA instructor who was jailed on spy charges in Red Czechoslovakia, flew home last night,

Mr. Budway was arrested last July while trying to leave the country after a visit with his family. He is American-born, but was raised in Czechoslovakia, and made frequent trips there to see relatives and friends.

DRAB PERIOD

His story, as he told it last night, included trumped up charges, intensive interrogations and lonely hours in dark prison cells where some food was so rotten it had to be flushed down the toilet.

Mr. Budway, accused of trying to win Czech citizens over to U. S. Intelligence, was taken to the former German Gestapo headquarters in Pilsen.

There he was introduced to "Tichy", who was to be his interrogator in the months to come.

"Tichy questioned me every day about my activities in Czechoslovakia and life in Washington. He especially wanted to know how a gym teacher could afford nice clothes and trips to Europe. A Czech could never do it.

"There were frequent hints that maybe someone (like the CIA) was financing my trip. They didn't understand that an American can save enough to do it himself."

"So I made the YMCA look really good to them. I had to add a few thousand dollars to my salary. How could they understand I don't drink or smoke? How could they understand I just teach, or study, or spend my time in a little cellar swimming pool teaching kids to swim back and forth? All I had time to do was save money."

Tichy, whose name (pronounced tee-hee) translated into English means "quiet," was anything but.

"Sometimes he'd be telling me about the advantages of living under communism and how terrible life was in America. He would tell me about American race problems and American unemployment. When I tried to explain these things he would scream at me."

American consular officials were denied permission to see Mr. Budway and the Czech Government appointed counsel.

"I was pleasantly surprised with my lawyer," Mr. Budway said. "He was young, efficient and quite sincere and did all he could to help me."

At a trial, however, he was found guilty of "subverting" Czech citizens and of exporting a piece of "uranium" ore to the U. S. during a 1959 trip. He appealed.

The Czech Supreme Court reduced his four-year sentence to 2 years and 9 months. Last Monday the Czech Government decided to "deport" him.

Picked Up When Visiting Kin

Former Instructor at YMCA Here Seized by Czechs on Spy Charges

A 34-year-old Washington resident has been detained on spy charges in Communist Czechoslovakia, that country's official news service announced yesterday.

The news service identified the prisoner as Robert Roy Budway, formerly of 2401 H st. n.w., and a one-time instructor in physical education at the YMCA here.

The news service, Ceteka (CTK), said Budway had collected defense data and tried to recruit spies for the United States among his Czechoslovakian friends.

The State Department here said it was informed on Sept. 1 that Budway had not returned from a visit with relatives in Czechoslovakia. Sub-

sequently the United States Embassy at Prague learned he had been picked up by Czech authorities outside Prague on July 31.

Washington friends of Budway, who was graduated in June from George Washington University, termed the word

Picture on Page B25.

of his arrest on spy charges "the most ridiculous thing they'd ever heard."

These friends went on to say that Budway, although born in this country and a United States citizen, had lived in Czechoslovakia from his early boyhood until the end of World War II. He enlisted in the American Army in Ger-

many in 1947, one recalled, adding, "He was just a kid then."

Budway's Czech-born mother was among relatives Budway had living in Czechoslovakia, friends recalled. He left here in late June for a visit with these relatives.

CTK said Budway was recruited for the United States Intelligence Service while serving with the Army in West Germany.

In addition to "other documentary material found in his possession," CTK said, "were tapes on which he secretly recorded various compromising statements by Czechoslovak citizens whom he intended to win for the U. S. Intelligence Service."

WASHINGTON STAR
Oct. 16, 1962

U. S. Protests Budway Arrest

By the Associated Press

The United States has protested in strong terms the arrest of Robert Roy Budway, an American citizen, in Communist Czechoslovakia.

The Prague regime was accused of "studied discourtesy" for having ignored Washington's repeated inquiries about Mr. Budway's whereabouts.

The State Department, reporting this yesterday, said Mr. Budway, a tourist in Czechoslovakia, disappeared last July.

The Embassy asked the Czech Foreign Ministry for information on September 11, October 3 and again on October 6. But no reply was received until October 13, twelve hours after the Communist-controlled press published an announcement on the American's arrest.

The Czech note accused Mr. Budway of illicit activities and said that it was established beyond doubt that he engaged in espionage.

The United States Embassy, in a reply note of the same date, protested "most strongly" the arrest of Mr. Budway and requested that a consular officer be given immediate permission to see the American.

State Department officials said the Communist charges against Mr. Budway were without foundation. They said that the United States would make further representations as soon as a member of the American Embassy in Prague is allowed to visit Mr. Budway in jail.

Mr. Budway formerly was a YMCA instructor here and lived at 2401 H street N.W. A friend here, who said he had known Mr. Budway for 18 years, labeled the charges against him as "ridiculous."

THE WASHINGTON POST Tuesday, October 16, 1962 A 3

D. C. Man's Spy Arrest Stirs Protest to Czechs

The State Department yesterday delivered a strong protest to the Czechoslovakian Minister of Foreign Affairs over the arrest and detention of Robert R. Budway, a Washington physical instructor held in Czechoslovakia on charges of espionage.

A note delivered by the American Embassy in Prague charged that the Czech government failed to reply within reasonable time to three requests about Budway's whereabouts.

The note charged the Czech Ministry of Foreign Affairs with "studied discourtesy" in issuing a public announcement of Budway's arrest 12 hours before a note replying to the Embassy's inquiries was received.

State Department press of-

ficer, Lincoln White, explained that the Czech ministry's letter, though dated Oct. 11, Thursday, was not received by the Embassy until almost noon Saturday. The Czech new service announced Budway's arrest Friday.

White said the Embassy has requested that a consular officer be given immediate permission to visit Budway. He added that the Department has no information on where Budway is being held.

Budway formerly lived in Washington at 2401 H st. n.w. He was a physical education instructor for the YMCA here. According to the State Department he was to have returned to the United States Sept. 1 but was arrested July 31.

Příloha č. 3.: Josef Celba – Prohlášení o agenturní spolupráci

MINISTERSTVO VNITRA

Přísně tajně!

Osobní svazek spolupracovníka

Krycí jméno JOSEF

~~Průmyslová správa ministerstva vnitra~~

23 1 51

Registrováno u <u>PLZEŇ</u>	č. sv. <u>8450</u>
Registrováno u <u>OSTÍ N.L.</u>	č. sv. <u>7310-24</u>
Registrováno u _____	č. sv. _____

Zaregistrováno v archivu u <u>KS-MV Hradec Králové</u>	arch. č. <u>103972</u>
Zaregistrováno v archivu u _____	arch. č. _____
Zaregistrováno v archivu u _____	arch. č. _____

940514

Prohlášení.

15.

Zavazuji se, že budu dobrovolně spolupracovat s orgánem M.V. při odhalování trestné činnosti jak kriminální, tak i protidobrotní.

Jsem si vědom, že o této činnosti nesmím s nikým hovořit a v případě výzvě jsem si vědom bestních následků.

Trestnou činnost nebudu provolávat. Budu se řídit přesně dle pokynů orgánu.
Lidové poznatky budu předávat přesně a tyto zprávy budu podepisovat krátkým jménem Josef, které mě zovšud jako můj vlastní podpis.

11. 10 - 61.

Ally.